

Я віддав би життя за тебе (збірник)
Френсіс Скотт Фіцджеральд

«Я віддав би життя за тебе» – збірка оповідань, які Фіцджеральд написав протягом 1930-х років і раніше. Вони побачили світ тільки за 80 років після написання. На той час, коли письменник створив оповідання, журнали й видавництва відмовлялися публікувати їх. Причиною були занадто провокаційні, суперечливі та відверті теми. Авторіві пропонували переробити сюжети, аби твори могли продаватися. Та письменник вирішив, що в такому разі нехай краще вони залишаються неопублікованими, аніж він зрадить себе і свій талант.

Оповідання збірки, написані в характерній авторській манері, є тими штрихами, які зображують повну картину сміливої та безкомпромісної історії творчості Френсіса Скотта Фіцджеральда.

Френсіс Скотт Фіцджеральд

Я віддав би життя за тебе

Збірка

Вступ

«...не дуже-то схоже на те, що я напишу ще більше оповідань про молодецьке кохання. На мені поставили це тавро ще мої перші твори – до 1925 року. Відтоді я й далі писав оповідання про таке кохання – щораз складніші й усе більш нещирі. Щоб упродовж трьох десятиліть випускати однаковий продукт, я мав би стати або чудотворцем, або літературним поденником.

Знаю, що саме цього від мене й сподіваються, але ключ такого напрямку, вважаю, пересох, і я гадаю, що мені було б набагато доцільніше не силкуватися над ним, а відкрити якийсь новий колодязь, нове джерело. (...) Однак безліч редакторів і далі асоціює мене з нестримним захопленням молоденькими дівчатами – захопленням, через яке в моєму віці можна й за ґратами опинитися».

Френсіс Скотт Фіцджеральд – Кеннетові Літтауеру, редакторові журналу «Кольєрз». 1939 рік.

З 1919 року, відколи Френсіс Скотт Фіцджеральд сенсаційно дебютував як професійний літератор, із ним дедалі міцніше пов'язували стереотип

письменника того, що він сам назвав «віком джазу». Читачі та редактори сподівалися від Фіцджеральда стандартних любовних романів про бідних юнаків, що залицяються до багатих дівчат, про вечірки й чари, про лепетливих вітрогонок. Спробувавши чогось іншого в темнішому й глибшому історичному десятилітті, будучи вже зрілою людиною, яка зазнала багато болю, він виявив, що дуже важко вирватися з пут цього раннього стереотипу. У більшості літературних біографій Фіцджеральда, у сприйнятті значної частини його читачів молодий письменник, поживши в принстонському студентському містечку («По цей бік рау»), стає одним із нової золотої парочки («Прекрасні і приречені»), а тоді цей творець і літописець «віку джазу» (збірки оповідань 1920-х років та «Великий Гетсбі») враз дає волю «Краху». Він хотів, як сам стверджував, «відкрити якийсь новий колодязь, нову криницю».

На жаль, мало хто оцінив те, що намагався здійснити автор.

Це оповідання про розлучення і розпач, робочі дні й самотні ночі; про метких юнаків, які під час Великої депресії не можуть ні навчатися в коледжі, ні знайти роботу; про історію США з її війнами, жахіттями та обіцянками; про секс – чи то з дальшим одруженням, чи то ні; про бурхливу, яскраву життєвість і гнітючу злиденність Нью-Йорка, що його Фіцджеральд широко любив і розумів, бачачи всі можливості, обмеженість і потворність цього міста. Ці твори показують автора не як «сумного молодика», що старіється, зав'язнувши в золотих днях свого недавнього минулого, а як новатора на передньому плані сучасної літератури з притаманними їй експериментуванням і ускладненням.

«Френсіс Скотт Фіцджеральд, що сивіє та повніє, – це, як вважають, один із найпримхливіших авторів, у яких редактори можуть нині запопасти оповідання. Це літературний символ епохи – епохи нового покоління, а редактори й далі потребують оповідок про фляжку джину та ввічливих студентів, що крізь вітрове скло маячать перед панями в опівнічних розважальних поїздках. Читачі також набрали цього фіцджеральдівського смаку. Ба, Фіцджеральд узяв крутий поворот – природний, як на зрілі літа. “Пом’якшав” – ось підхоже слово. Відповідно, він хоче й м’якше писати. І якщо письменникові в цьому перешкоджатимуть, то він узагалі не писатиме. Ото й усе».

О. О. Мак-Інтайр,
колонка газети «Нью-Йорк дей бай дей». 1936 рік.

Звичайно, тодішні редактори масових журналів не були філістерами. Однак вони мали вагомі причини відхилити те, що писав Фіцджеральд у середині тридцятих років; деякі оповідання були понурі й різкі. Тільки один із них розгледів кращі якості того, що намагався зробити Фіцджеральд, тож послідовно публікував цього автора. То був Арнольд Гінгріч, головний редактор «Есквайра», сам романіст. Упродовж двох останніх років свого життя Фіцджеральд продавав цьому журналу видатні твори про Пата Гоббі – по 200–250 доларів за оповідання. (Низька ціна як на Фіцджеральда, але не як

на пересічного письменника часів Депресії; особливо ж якщо врахувати відносну вартість гонорару: відповідно до перепису населення 1940 року, річний прибуток на особу становив трохи більш ніж тисячу доларів). Гінґріч заохотив Фіцджеральда переробити на роман вишукані хроніки про американського сценариста ірландського походження – невдачу та п'яницю. Але навіть Гінґріч не сприйняв кількох Фіцджеральдових оповідань, у яких описано молодиків, стурбованих венеричною хворобою та завагітнілими від них шістнадцятилітніми дівчатками. Тож «Есквайр» не схвалив цих творів.

Більшість оповідань походить із того часу, коли США й решта світу перебували у Великій депресії. Добробут Фіцджеральда, такий високий якихось кілька років тому, падав разом із добробутом усєї країни. Письменник часто хворів, опинявся без грошей і невгамовно сновигав між околицею Балтимора, де він оселився з дружиною Зельдою та їхньою донькою Скотті, й низкою курортів у горах Північної Кароліни. 1930 року в Європі у Зельди стався нервовий розлад, і в лютому 1932-го її помістили у Фіппсівську психіатричну клініку лікарні Джонса Гопкінза в Балтиморі. До кінця свого життя, як і чоловікового, Зельда перебувала то в дорогих приватних клініках та лікарнях, то поза ними. Френсіс Скотт узяв на себе величезний тягар – заробляти стільки грошей, щоб вистачало на лікування. З початку 1935 року стало завдавати клопоту здоров'я самого Фіцджеральда, та він, хоч і боявся повернення туберкульозу, який діагностували йому ще замолоду, а проте шкодив собі курінням та надмірним питтям.

Однак перше оповідання з цієї збірки, «Боргова розписка», належить до раннього періоду творчості, а два останні, довершені, «Жінки в домі» й «Привітання Люсі та Елсі», – до періоду внормованої роботи в Голлівуді 1939 року, коли Фіцджеральд кинув пити й завзято працював над романом, який опублікували посмертно під назвою «Останній магнат». На кожному етапі чітко періодизованої кар'єри автора є певна манера письма: у молодика, що насолоджується чудовими днями й ночами успіху та слави; у тридцятилітнього чоловіка й батька, який через хворобу дружини раптово поринув у світ медиків і лікарень; у недужої людини, яка, ледве зводячи кінці з кінцями, шукає нового стилю для своєї творчості; а понад усе – у професіонального письменника, якому завжди вдавалося черпати натхнення та наснагу з американських краєвидів і людей. У Френсіса Скотта Фіцджеральда ніколи не вигасало таке прагнення, і про це свідчать твори зі збірки «Я віддав би життя за тебе».

«Чи вдасться заробити на збірках оповідань?»

Френсіс Скотт Фіцджеральд – своєму літературному представнику Гарольдові Оберу. 1920 рік.

Оповідання вже з самого початку були хлібом насущним Фіцджеральда. Коли в листі до нього ректор Принстонського університету Джон Гріп Гіббен поскаржився, зокрема, на неглибокий образ цього навчального закладу та його студентів в оповіданні «Чотири кулаки» (1920), Фіцджеральд відповів: «Одного вечора я написав це з відчаю, бо в мене нагромадився тридцятирічний

стос папірців із відмовами від журналів, і я фінансово змушений давати редакторам те, що вони хочуть».

Давати редакторам те, що вони хочуть, – ось у чому полягало завдання Фіцджеральда як літератора-початківця, і таким дуже прибутковим способом він працював далі, до кінця 1920-х років. Молодий письменник продавав свою роботу, гостро це усвідомлюючи й добре знаючи, скільки можна швидко заробити на оповіданнях, замість чекати, поки набереться певний обсяг роману, достатній для розгляду можливості публікування частинами. Він і його родина жили заможнo, але після величезного успіху перших двох романів третій – «Великий Гетсбі» (1925) – не мав доброго збуту, а письменник потребував грошей. Розчарування від байдужого відгуку на «Великого Гетсбі» сприяло тому, що Фіцджеральд далі писав оповідання для журналу «Сатердей івнінг пост», і спонукало працювати над кіносценаріями в Голлівуді, коли закінчився «вік джазу». Так само, як і будь-який літератор свого покоління, він ходив на канаті, балансуючи між мистецтвом і комерцією.

Фіцджеральд також добре тямив, що в нього було найкращим творінням, а що, з його слів, ремісництвом. Він ніколи не обманював сам себе чи когось щодо різниці між своїми комерційно успішними та художньо прийнятними оповіданнями. Письменник радів, коли ці дві категорії збігалися, коли цінні з його погляду твори, як-от «Знову відвіданий Вавилон», «Зимові сни», «Багатий хлопець» і цикл про Безіла Дюка Лі, продавалися за високу ціну. Йому завжди хотілося, щоб найкращі, на його думку, речі мали значно кращий збут. «Мене гнітить те, що дешевеньке оповіданнячко на зразок "Популярної дівчини", написане за тиждень, коли народилася дитина, дало 1500 доларів, + те, що справді художня штука, в яку я вклав три тижні справдешнього натхнення[1 – У цьому листі Фіцджеральд написав «entheusiasm» замість належного «enthusiasm» (Тут і далі – примітки перекладача).] [sic] [2 – Так (лат.).], як-от "Діамант у небі" ["Діамант завбільшки з готель "Ріц"»], нічогоісінько не дає, – написав Фіцджеральд Гарольдові Оберу в 1922 році. – Але, клянуся Богом + Лорімером, я ще зароблю статки». Джордж Горас Лорімер, випускник Єльського університету, головний редактор «Сатердей івнінг пост» у 1899–1936 роках, платив Фіцджеральдові добрі гонорари – справді статки як на молодого письменника. У 1929-му вони дійшли до 4000 доларів за оповідання, нині це еквівалент понад 55 000 доларів. Однак Фіцджеральд, скутий золотими ланцюгами й роздратований, сказав Генрі Луїсові Менкену в 1925 році, зразу ж після того, як опублікували «Великого Гетсбі»:

«Моя халтура для "Посту" дедалі гіршає – мірою того, як у ній дедалі менше запалу... дивна річ, що весь запал вкладено в моєму першому халтурному опусі. Я гадав, що "Прибережний пірат" десь такий добрий, як "Благословення". Насправді я ніколи й нічого не "зображав спрощено", аж поки не стався провал "Тюхтія", завдяки чому стало можливо написати цю книжку ["Великого Гетсбі"]. Я б уже віддавна спрощував, якби це було вигідно... безуспішно випробував такий спосіб у кіносценаріях. Здається, люди ніяк не втямлять, що для розумної людини чи не найважче у світі – це спрощувати».

Цього ж року він висловився грубіше й коротше Максвеллові Перкінзу, редакторові видавництва «Скрібнер»: «Що більше я беру за свою халтуру, то важче мені примусити себе писати».

Фіцджеральд завжди вважав себе романістом, хоча й був чудовим майстром короткої прози, не те що скромнішого літературного жанру, ніж роман, – просто стислішого. Оповідання письменника, улюблені й відомі, були неперевершені, але вони часто слугували йому випробувальним майданчиком, місцем начерків, початковим простором для ідей та образів, персонажів та місцин, і елементи всього цього потрапляли в наступний роман. У розділі «Перелік опублікованих творів» гробсбуха його життя та творчості, що його Фіцджеральд вів до 1938 року, чимало оповідань позначено як «пограбовані й надовго забуті». Процес «грабування» можна легко розпізнати по відривних газетних аркушиках і журнальних публікаціях Фіцджеральдових оповідань, у яких автор відмітив, переглянув та відредагував уривки, що пізніше з'явилися у «Прекрасних і приречених», «Великому Гетсбі» та «Ночі лагідній».

В оповіданнях із цієї збірки, більшість яких написано в середині та наприкінці тридцятих років, є рядки, які впізнає той, хто прочитав робочі документи письменника (опубліковані 1978 року під назвою «Записники Ф. Скотта Фіцджеральда») та «Кохання останнього магната» – його останній роман, якого не дала закінчити смерть.

«Чи вдасться заробити на писанні для кіно? Ви продаєте сценарії?»

Френсіс Скотт Фіцджеральд – Гарольдові Оберу.
Грудень 1919 року.

Переваги та перспективи Голлівуду, можливість писати кіносценарії манили Фіцджеральда ще на початку його літературної діяльності. У вересні 1915 року, коли він був другокурсником у Принстонському університеті, газета «Дейлі принстоніан» помістила рекламне оголошення такого змісту: «Спеціальне повідомлення студентам, які провалили іспити. Робота в кіностудії відкриває майже безпосередні можливості значного заробітку перед юнаками, що мають певні природні здібності». Таке прирівнювання кінематографічної роботи до провалу Фіцджеральд іще виразніше відчув уже з перших днів свого перебування в Голлівуді. Письменникові не сподобалися здійснені у 1920-х екранізації його кількох оповідань і двох романів. Він і Зельда вважали «гідотною» фільмову версію «Великого Гетсбі» 1926 року (нині вона втрачена). А проте в січні 1927 року подружжя Фіцджеральдів на три місяці зупинилося в готелі «Амбасадор», де Скотт працював над сценарієм на замовлення для Констанс Талмідж. Ця визначна зірка німого кіно, прозвана «Бруклін Конні», намагалася прорватись у звукові комедії. Спочатку подружжя насолоджувалося зустрічами та спілкуванням із кінозірками, але невдовзі все пішло на гірше. Сценарій відхилили, і Фіцджеральди подалися додому, на Схід. Як повідомила Зельда, «Скотт каже, що ніколи не візьметься писати сценарій, бо це надто важко, але я не думаю, що письменники кажуть те, що мають на гадці». Вона мала рацію.

Млявий збут «Великого Гетсбі» та неоднозначні відгуки на цей роман змінили Фіцджеральда як письменника. Невдовзі він застеріг про свій дальший спосіб дії, написавши Перкінзові з Європи навесні 1927 року:

«У всякому разі до осені я видам книжку непоганих оповідань. Напишу кілька дешевих штук, поки не назбираю стільки, щоб вистачило до мого наступного роману. Закінчу й опублікую його, а тоді поживемо – побачимо. Якщо я протримаюся на цьому гонорарі й не доведеться робити перерви на писання халтури, то й далі буду романістом. Якщо ж ні, тоді облишу це все, оговтаюся, поїду до Голлівуду й учитимуся кінобізнесу».

1931 року Фіцджеральд заради грошей знову поїхав до Голлівуду – ще на кілька нещасливих місяців, що виявилися творчо безплідними й виснажливими. «Ніч лагідна», роман, над яким він працював, залишався незакінченим. Цього разу Зельда не поїхала зі Скоттом до Лос-Анджелеса. Вона залишилася в батьківському домі в Монтгомері (штат Алабама), дійшовши до межі нервового розладу, через який наступної весни опинилася в лікарні. Однак годі вимагати здорового глузду від Зельдиного судження, висловленого в листопаді 1931 року в листі до чоловіка в Голлівуді: «Мені дуже шкода, що твоя робота нецікава. Я сподівалася, що вона обернеться свіжими гранями, які могли б зрівноважити її стомливість. Якщо тобі здається, що це надто вже важка рутинна, й ти зіткнувся з практикою "зібратися разом і обговорити", то повернися додому, любий. Принаймні назавжди позбудешся Голлівуду. Я б не сиділа там і не марнувала часу на те, що видається незмінною посередністю й вимагає надто великої трати сил».

Хоча 1931 року в Голлівуді Фіцджеральдові вдруге не поталанило, та він, укотре потребує грошей, знову повернувся туди влітку 1937-го – назавжди. І третього разу було не з медом. В оповіданні, яке дало назву цій збірці, відображено погляд автора на кінобізнес і на властиву цій галузі небезпечну агресивність до індивідуальної творчості. 1934 року Арнольд Гінґріч, застерігаючи Фіцджеральда проти повернення, прямо пояснив: «Було б жахливо дивитися, як ти й далі марнуєш свій талант у Голлівуді, і я сподіваюся, що до цього не дійде. Таж ти неперевершений віртуоз – з погляду на писане слово як на музичний інструмент: ніхто не може видобувати чистіші й ніжніші звуки зі струни англійського речення. Але, хай йому дідько, що може пов'язувати письмове слово й Голлівуд?»

Незадовго перед тим, як виїхати на Західне узбережжя, Фіцджеральд із холодним самопізнанням і передбаченням написав Перкінзові: «Кожного разу я, приїхавши до Голлівуду, хоч і брав величезну платню, а однак розтрачувався – у фінансовому та творчому плані. (...) Звичайно ж, я маю ще один роман ["Кохання останнього магната"], але, цілком можливо, йому доведеться залишитися серед ненаписаних книжок цього світу». У Фіцджеральда були великі рахунки за все – від витрат на своє проживання до плати за лікування Зельди у приватному санаторії біля Ашвілла, що в Північній Кароліні, та плати за шкільне навчання Скотті. Втім, і контракт із кінокомпанією «Метро-Голдвін-Маєр» був теж не дріб'язковий – тисяча доларів щотижня за редагування сценаріїв. Кілька останніх оповідань письменника написано в час, що вдавалося увірвати з роботи над чужими сценаріями, від яких туманіла голова і в яких збереглися його зневажливі

коментарі на берегах. Робота в Голлівуді розхолоджувала письменника, доводила до нудоти. Нехіть до цієї роботи виразно відбилася на його власних сценаріях, доволі слабких. Однак контракт із кінофірмою врятував Фіцджеральда, коли той був по вуха в боргах. До того ж тут знайшовся матеріал для «Кохання останнього магната». Перед смертю Фіцджеральд був щасливий, наполегливо працюючи над «іще одним романом», але продаж таланту і часу обійшовся величезними витратами за рахунок психіки та творчості, й це, безсумнівно, посприяло тому, що роман залишився незакінченим.

Фіцджеральд вважав чудовими деякі оповідання зі збірки «Я віддав би життя за тебе» й глибоко розчарувався – не так із фінансовою, як із особистою причиною, – коли їх відкинули редактори. Ті вимагали від автора історійок про джаз і шум, про вродливих холодних дівчат і гожих жагучих юнаків. Професіональний літератор ще зі студентських часів, він трудився над неперервною низкою чернеток і регулярно переглядав їх навіть після публікації. У його власному примірнику «Великого Гетсбі» рукою автора проставлено правки та примітки, що простягаються від сторінки з присвяченням до прикінцевих абзаців, нині вже епічних.

Фіцджеральд хотів діставати винагороду за важкий труд, вкладений в оповідання; хотів, щоб їх публікували, й намагався їх публікувати. Однак більшість цих творів походить із десятиліття в житті автора, коли він уже не хотів, щоб їх редагували. На початку свого творчого шляху він був не дуже проти правок. Бувало, редактори правили без його відома, і згодом він сердився на них, а іноді й наполягав на своєму, коли йшлося про щось важливе. 1922 року письменник нарікав на «цілу купу листування», яке він мусив провадити з редактором видання «Скрібнерз магазин» Робертом Бріджезом про зворот «Богом проклятий» в оповіданні «Кришталева чаша» (причому сам Бріджез вставив у це оповідання вираз «Богом проклятий хамський нувориш»). У 1930-х роках Фіцджеральд ставав дедалі менш поступливим щодо видалення, пом'якшення та підчищення й упирався навіть тоді, коли внести зміни просив Обер – один із його найдавніших приятелів і високопрофесійний літературний агент. Ба навіть тоді, коли зробити це просив Гінгріч, який, підтримуючи оповідання про Пата Гоббі, давав Фіцджеральдові можливість публікуватися й бути платоспроможним. Письменник волів, щоб ці оповідання лежали й почекали своєї пори. Ця пора, мабуть, настала би ще за життя, якби він жив довше.

Ніхто не описав найважчих часів Фіцджеральда краще, ніж він сам у збірці гостро самокритичних і відвертих нарисів «Крах» (1936). Завдяки переоцінці цінностей у цих творах постали такі картини: посаджений у божевільню чоловік прагне будь-що вийти на волю («Кошмар»); письменник змінює свій життєвий вибір («Подорож разом»); оператор і кінозірка розмірковують про межі своїх успіхів і бажають більшого («Я віддав би життя за тебе»).

У кількох оповіданнях цієї збірки Фіцджеральд розглядає нові можливості, доступні жінкам у 1930-х роках, і обмеження цих можливостей: місіс Гансон, мандрівна торговка («Дякую за вогник»); підлітки, що займаються сексом, як-от Люсі та Елсі («Привітання Люсі та Елсі»); Кікі з її неприхованими любовними зв'язками («Гра в офсайді»). Традиційний шлюбний сюжет узято в облогу. Наприклад, «Привітання Люсі та Елсі» справляє враження нюансованої

суміші схвалення й осуду свободи нового покоління, а в кіносценарії «Грейсі ні в сих ні в тих» відчувається то глузування з цих нових людей, то схвалення їх.

Чотири оповідання цієї збірки, у яких головними героями зображено медсестер і лікарів, дуже виразно пов'язані з життям Фіцджеральдів того часу. У цих «медичних» творах, як-от «Кошмар», «Що з цим робити?», «Циклон у тихому краю» та «Жінки в домі», запозичено деякі понури подробиці того, що сталося перед Зельдиным нервовим розладом і після нього, описано деталі розвитку недуг Зельди та Скотта.

«Я віддав би життя за тебе» – однойменне зі збіркою оповідання, якому Фіцджеральд дав також назву «Легенда озера Лур», – стало наслідком його невеселих днів у цілющих горах Північної Кароліни. Він поїхав туди, щоб зміцнити здоров'я. Боячись повернення туберкульозу, письменник сподівався, що свіже повітря допоможе зцілитися йому й дружині. З 1935 по 1937 рік у поїздках до Балтимора, де Френсіс Скотт, Зельда й Скотті намагалися прижитися на початку тридцятих, він пробував переважно в різних готелях Північної Кароліни. Коли мав гроші, то зупинявся в курортних готелях, зокрема в «Лейк Лур інн», «Оук голл» та «Парк гроув інн», а коли не мав, то жив у мотелях, їв консервовані суп і прав свою одягу в раковині. Коли дозволяли час, здоров'я та працездатність, Фіцджеральд працював, вкладаючи всю свою душу, все своє життя в написане. «Я віддав би життя за тебе» створено в ті часи й у тих місцях.

Попри те, що автор заклопотаний і стурбований собою, деякі оповідання є антитезою автобіографічних. Фіцджеральд розмірковує не так над силами, що діють у його житті, надихають і, можливо, дають прихисток, як над значно більшими силами, що впливають на американську культуру й історію, – від бідності за часів Великої депресії до питань стосовно раси та громадянських прав, до регіональних звичаїв, перспектив і культури. Звичайно ж, у Фіцджеральда ці громадські та історичні справи подекуди змішуються з особистими. Покидаючи в 1937 році Південь і свою дружину, уродженку Алабами, і ідучи до Голлівуду, письменник глибоко задумувався про історію та родину. Генезис переказів про Громадянську війну, відображений тут у двох довершених начерках із зовсім різними сюжетами, спирається на те, що розповідав Фіцджеральдів батько про свого двоюрідного брата, підвішеного за великі пальці в сільській місцині Мериленду. «Пальці вгору» і «Прийом у дантиста», переповнені звірствами й катуваннями, грубими вчинками й різкими словами, становлять гострий контраст із романтичними уривками тексту, які Фіцджеральд тоді ж вставляв у сценарій фільму «Звіяні вітром». У цих оповіданнях Фіцджеральд вражає виявляє ключові моменти одного з найважливіших періодів історії Сполучених Штатів, роздумує над міфами, що постали в ті часи, а також з'ясовує, у який спосіб історія родини привела його як письменника до важливих історичних моментів і пов'язала з ними. У цих творах також поставлено під сумнів автентичність та креативні джерела: переказування історії, почутої ще змалку, як казки перед сном, протиставлено оповіді письменника, який хоче знайти щось нове.

«Балетки», «Грейсі ні в сих ні в тих» і «Любов – це біль» подано у формі сценаріїв. Інші справляють враження, що Фіцджеральд мав намір написати ходовий сценарій, натомість створив те, над чим він, власне, й працював, – оповідання або начерк роману. Наприклад, «Жінки в домі» спершу можна сприйняти як яскраву романтичну комедію Золотого віку[3 – 1558–1603 роки,

час правління англійської королеви Єлизавети Першої.], призначену для Вільяма Пауелла [4 – Американський актор (1892–1984), зірка фільмів компанії «МетроГолдвін-Маер».] та Керол Ломбард [5 – Американська актриса (1908–1942), номінантка на премію «Оскар»]. А далі починаються проникливі описи, на сюжет падає тінь: вродливий герой-авантюрист умирає від хвороби серця, і це трагічно відображає Фіцджеральдову долю. Чи може він і далі, поклавши руку на серце, залишитися до кінозірки-красуні, в яку закохався? В оповіданні є характерні особливості, що їх не схвалили б на жодній кіностудії, як-от медсестра, що засуджує колишніх пацієнтів-«наркоманів», і зірковий кіноактор, наділений дивовижною «надзвичайною красою», який має велику ділянку конопель. Фіцджеральд ідко, дошкульно критикує марнославство, фальш і пожадливість у Голлівуді, а водночас буквально застеляє ліжко трояндами в класично красивій, але не зовсім виправдувальній заключній частині одного з творів. Він не тільки насміхається з любовних і романтичних сюжетів, із яких користує Голлівуд, але й подає гостру як бритва пародію на те, що від нього хочуть редактори, і робить це собі на втіху.

«Грейсі ні в сих ні в тих», «Балетки» і «Любов – це біль», звичайно ж, недосконалі як оповідання, але автор якраз і хотів, щоб вони не належали до цього жанру. «Балетки» написано для іншої балерини, але Фіцджеральд відчув, що Зельдіне захоплення балетом і вправність у ньому допоможе «подати щось цілком автентичне у цій справі, повне винахідливості та чуттєвості», і завдяки цьому сценарій став біографічно пізнавальним. Письменник повернувся до «Грейсі ні в сих ні в тих» через п'ять років після того, як почав писати. Його перероблений варіант подано тут для порівняння. «Любов – це біль» відзначається тим, що це оригінальний твір Фіцджеральда. Автор подав власну ідею цілого фільму, а не просто своє трактування написаного кимось іншим.

«Гадаю, дев'ять років, які відділяють "Великого Гетсбі" й "Ніч лагідну", завдали непоправної шкоди моїй репутації, бо за той час виросло ціле покоління, що сприймало мене лише як автора оповідань для "Посту". (...)

Дивно, що зник мій колишній талант до оповідань. Почасти через те, що змінилися часи, змінилися редактори, а ще й через те, що частина твору – щасливий кінець – якимось була пов'язана з тобою і мною. Звичайно, кожне третє оповідання мало інший кінець, але, загалом узявши, в мене з'явилася публіка завдяки оповіданням про кохання молодих людей. Мабуть, я мав потужну уяву, якщо вже відсилав читачів так далеко і так часто в минуле».

Френсіс Скотт Фіцджеральд – Зельді Фіцджеральд.
Жовтень 1940 року.

Потужна уява править оповіданнями збірки «Я віддаю би життя за тебе». Їх якість неоднакова, і сам Фіцджеральд це знав, як видно з його листування.

Деякі очевидно написані за готівку й – хай у них блискучі сюжети, фрази й персонажі – справляють враження створених нашвидкуруч і неповноцінних. Борги й лихоліття невігойно поранили письменника в середині 1930-х. У творах цього часу звучать біль і щирість – так само, як і в листі до Обера, написаному в травні 1936 року:

«Жахливе це діло – борги. Через них я мало не до решти втратив упевненість. Звик писати сам для себе, а тепер пишу для редакторів, бо не маю часу гаразд подумати над тим, що мені подобається, або знайти щось таке, що сподобалося б. Як той, що черпає по краплі воду з криниці, бо дуже спраглий і не може дочекатися, поки вона наповниться. О, якби ж то хоч раз поталанило...»

Однак Фіцджеральд сказав дружині про те, що хоче від нього «Сатердей івнінг пост» і чого він уже не хоче робити: «Як тільки відчую, що пишу, достосовуючись до нікчемних вимог, у мене в руці застигає ручка, а талант щезає десь у минулому». Чи то Фіцджеральд писав собі на втіху, чи то комусь на угоду, але загалом усі ці оповідання відображають дедалі більшу свободу творчості, випробування можливостей і незрідка – тверду відмову виконувати те, чого сподіваються від «Ф. Скотта Фіцджеральда», й додержувати традиційних правил і вимог. Редактори та читачі не хочуть, щоб молоді люди займалися сексом на круїзному кораблі? Не хочуть, щоб під час війни катували солдатів? Не хочуть, щоб люди погрожували самогубством? Або ж пиячили й наркотизувалися на голлівудських пагорбах? Або ж давали й брали хабарі в університетському спортивному житті? Шкода.

Іноді автор згоджувався переробляти свої твори. Особливо в тих випадках, коли він марнував свій талант, аби тільки в Голлівуді схвалили твір, як-от «Грейсі ні в сих ні в тих». Виразно видно прохолодне ставлення Фіцджеральда до такої роботи. Та іноді, а в тридцятих роках щораз частіше, він відмовлявся справджувати сподівання людей, які дивувалися, зауваживши в його творчості широку смугу реалізму, або ухил до понурості й ламаного стилю у високому модернізмі, або просто щось, що вони вважають потворним.

Найкращі з цих оповідань прикметні витонченістю й точністю, лапідарними фразами й вишуканою мовою – всім тим, що ми асоціюємо з давнішою творчістю Фіцджеральда. Його творам, від першого до останнього, притаманні гумор – звичайний і чорний; захоплення прекрасними людьми, краєвидами та багато чим іншим; втіха від того, як може вплинути на настрої місячне сяйво чи сонячне проміння; і, нарешті, любов – як до читачів, так і до своєї роботи. Навіть тоді, коли зникала надія знову завоювати популярність іще за життя, Фіцджеральд знав, на що він здатен тепер і буде здатен у майбутньому. Навесні 1940 року він сказав Перкінзові:

«Колись я гадав, що (...) можу (й міг це чи не завжди) ошасливлувати людей, і це мене тишило, як ніщо інше. Тепер навіть воно видається дешевою водевільною мрією про небо, величезним шоу менестрелів, у якому ти вічний містер Боунз[6 – Популярне в США, особливо в XIX столітті, видовище, в якому розігрували комічні сценки з життя негрів і виконували їхні пісні й

танці. Містер Боунз, персонаж цього шоу, виступав із ударним музичним інструментом – костями (bones).]. (...)»

Але щоб ото померти – остаточно й несправедливо після того, як ти так багато дав... Уже нині в американській літературі небагато знайдеться публікацій, що не мали б на собі моєї печаті, – я був трішки першоджерелом».

Хоча Голлівуд, і про це завжди знав Фіцджеральд, багато в чому погано впливав на його письменницьку майстерність, та не в усьому. У цих оповіданнях часто трапляються достеменні елементи кіно, де довгі сцени з описами без діалогів справляють враження візуальних образів на екрані: у пошуках дівчини чоловік вибігає, задихаючись, угору сходами на Чимні-Рок («Я віддав би життя за тебе»); повільно рухаючись, потрапляє в аварію карета швидкої допомоги, і шоковані та потовчені люди в ній, оговтуючись, бачать охоплений вогнем шкільний автобус, у якому кричать діти («Циклон у тихому краю»). Такі майстерні й інноваційні епізоди компенсують і згладжують інші, як-от епізод із дитиною, що вилазить на арфу («Грейсі ні в сих ні в тих»), у яких автор компрометує й просто марнує свій талант. У квітні 1940 року Фіцджеральд написав дружині: «Я зненавидів Каліфорнію й віддав би життя за три роки проживання у Франції», проте за місяць перед тим сказав їй: «Пишу ці оповідання про Пата Гоббі й вичікую. Тепер я виношую нову ідею – комедійну серію, яка поверне мене до великих журналів... але, Боже мій, я ж забута людина». Ці задуми комічного, а не трагічного, спонукають знову згадати його. Попри все, попри скруту, алкоголізм і хворобу, Фіцджеральд писав далі й старався відобразити те, що знав і бачив. Прикметна риса автора в цих оповіданнях – це здатність сподіватися.

Енн Маргарет Даніел, січень 2017 року

Зауваження від редактора

Надруковані тут версії оповідань – останні зі збережених, з яких можна визначити, як працював Фіцджеральд. Я ввела тут його власноручні зміни в рукописах та машинописах, розмістивши у квадратних дужках фрази та фрагменти, викреслені в незакінчених редакціях. Наприклад, довірчі власники майна Френсіса Скотта Фіцджеральда надали мені примірник «Гри в офсайді» раніше, ніж бібліотека Принстонського університету. Тексти ідентичні, однак у принстонському примірнику є правки, які Фіцджеральд зробив олівцем, зокрема вказівка на першій сторінці: «Змінити на Принстон» (тобто побажання змінити місце дії – з Єльського університету на Принстонський). У текст опублікованого оповідання не внесли цієї зміни, але треба, щоб читачі знали про намір автора. Крім того, я додержувала його підтверженого документально вибору у випадках, коли збереглися різні версії творів. Наприклад, Фіцджеральд погодився значно скоротити «Жінок в домі» й змінити назву на «Температура», але, невдоволений цими змінами, листовно наполягав, щоб опублікувати первісний варіант. Грунтуючись на

цьому, я помістила тут версію, датовану червнем 1939 року. Я зазначила свідчення про принципово інакші версії творів, що не збереглися, як-от дві сторінки оповідання «Привітання Люсі та Елсі», де автор зосередив увагу на дівчатах та їхніх сім'ях.

«Вихідний день у коханні» – це незакінчений розділ оповідання, який відображає певну стадію творчого процесу. Збереглося багато зразків того, що Фіцджеральд називав «фальстартом», – очевидно, начерків незавершених оповідань. Одні доходять до дванадцяти-п'ятнадцяти сторінок, а тоді сходять на ніщо або обриваються. Другі короткі – один-два абзаци. Не включено інших незакінчених, фрагментарних зразків таких спроб. На деяких рукописах і машинописах Фіцджеральд позначив намір зберегти свою лінію. 2015 року один із цих начерків під назвою «Балетна школа – Чикаго» класифікували як початок роману. Насправді це покинуте оповідання. У кількох абзацах, а то й на кількох сторінках Фіцджеральд виклав задуми оповідань про Пата Гоббі та численних кіносценаріїв, до яких так і не повернувся. Відомо, що письменник завершив три оповідання – «Необережність» (1922), «Тато був ідеальний» (1934) і «Вони ніколи не старіються» (1937), які згодом пропали. Ці твори обговорено в його листуванні, та поки що їх не знайдено.

Майже століття минуло, відколи написано найраніші з цих оповідань. Багато з чим згаданим у збірці «Я віддав би життя за тебе» нинішні читачі не ознайомлені, тож примітки мають зорієнтувати їх, пояснити, що мав на увазі Фіцджеральд, і, де це доречно, додати подробиці про його зв'язок із певною подією, ситуацією чи особою. У вступних поясненнях перед усіма оповіданнями я звернулася до кореспонденції Фіцджеральда, щоб окреслити історію написання цих творів. Тексти видрукували різні машиністки, стилі роботи яких не узгоджені. Часом я працювала з друкованими через копірку копіями, в яких неможливо розрізнити коми й крапки. Не вдаючись до текстуальної транскрипції, я стандартизувала пунктуацію для сучасного читача. Я залишила без змін частий вжиток довгого тире – цю характерну рису Фіцджеральд поділяв із письменниками-сучасниками, якими захоплювався, зокрема з Джеймсом Джойсом. Замість лапок, у які автор бере слово чи вислів задля виразності, або цитату, або заголовок книжки, я дала курсив, як це зроблено в останньому надрукованому виданні його творів. У вступних поясненнях я старалася не розкривати важливих подробиць сюжету. Однак, щоб уникнути будь-яких спойлерів, спершу читайте самі оповідання.

Енн Маргарет Даніел

Боргова розписка

Фіцджеральд написав «Боргову розписку» у 1920-му, коли йому було всього двадцять три. У цьому оповіданні, що побачило світ невдовзі після публікації успішного роману «По цей бік раю», є жвавість і дотепність, притаманні ранній творчості автора. На перший погляд, це весела сатира на

галузь діяльності, з якою він тільки що ознайомився, – на видавничий світ. Однак Фіцджеральд ніколи не був легким письменником, навіть замолоду. Дія оповідання відбувається в часи розчарування й смерті після Першої світової війни, у ньому відчуваються цілком сучасні нотки глузування з книжок про самопомогу, духовне спілкування та з любовно-псевдоісторичних романів. Місце дії – спершу Мангеттен, а тоді Середній Захід, тобто два місця проживання самого Фіцджеральда.

Це оповідання вирішальним чином пов'язалося з комерційним аспектом публікації, коли Фіцджеральд заробляв великі гроші, щоб могли вільно творити. Очевидно, він написав «Боргову розписку» для журналу «Гарперз базар», який не надрукував запропонованого.

2 червня 1920 року Фіцджеральд, щойно переїхавши до Вестпорта (штат Коннектикут), повідомив Гарольда Обера, що віддасть йому закінчений робочий варіант, щоб надіслати Генрі Блекману Селлу, редакторові цього журналу: «Я також залишаю "Боргову розписку". Це сюжет, що його Селл дуже хотів для "Гарперз базар", і я йому пообіцяв. Як на мене, це доволі непогана річ». А в липні, коли оповідання вже пішло до «Сатердей івнінг пост», Фіцджеральд у листі до Обера написав: «Я б хотів, щоб Ви віддали мені "Боргову розписку", якщо її повернуть із "Посту". Гадаю, що зможу змінити це оповідання, тож не буде клопоту з його продажем». Саме в той час він почав «Прекрасних і приречених», зосередився на цьому другому з ліку романі й дав знати в тому-таки листі, що «цього літа, мабуть, не буде оповідань». «Боргова розписка» загубилася в шарварку ранньої слави письменника й належала довірчим власникам майна Фіцджеральда до 2012 року, коли її рукопис та машинопис придбала Байнеківська бібліотека Єльського університету за 194 500 доларів.

I

Ім'я, що фігурує вище, не мое – його носій дозволив мені підписати ним це оповідання. Не відкрию свого справжнього імені. Я видавець. Приймаю до друку довгі романи про молодецьке кохання, що їх пишуть старі діви з Південної Дакоти; детективні оповідання про заможних завсідників клубів і розбишакуватих, як апаші, дівчат

із «широко розплющеними чорними очима»; есеї про загрозу того і сього, про барву місяця на Таїті, що їх пишуть університетські професори та інші нероби.

Не беру романів від авторів, яким менш ніж п'ятнадцять років. Усі колумністи й комуністи (ніколи не зможу розрізнити ці слова) ображають мене, кажучи, що я ласий на гроші. Так, я їх хочу, ще й як хочу. Їх потребує моя жінка. Їх весь час витрачають мої діти. Якби хтось запропонував мені всі гроші Нью-Йорка, я б не відмовився. Замість відкрити за рік Семюела Батлера

, Теодора Драйзера та Джеймса Бранча Кабелла, я волів би видати книжку, на яку надійшло б п'ятсот тисяч попередніх замовлень. Ви теж зробили б такий вибір, якби були видавцями.

Півроку тому я уклав договір про книжку – без сумніву, вартісну річ.
Написав її Гарден – парапсихолог, доктор Гарден

. Його перша книжка – я опублікував її ще в 1913-му – цупко, наче піщаний краб на Лонг-Айленді, вчепилася за вершину успіху, а парапсихологія ж у той час була далеко не в такій моді, як нині. Ми рекламували нинішню новинку як документальне свідчення з потужністю п'ятдесят не те що кінських – серцевих сил. Небіж автора, Костроув Гарден, загинув на війні, й доктор Гарден стримано та шанобливо описав своє спиритичне спілкування з ним за допомогою різних медіумів.

Гарден – це не якийсь собі інтелектуал-вискочка, а відомий психолог, доктор філософії Віденського університету, доктор права Оксфордського університету, ще й колишній запрошений професор в Університеті Огайо. Ця книжка не відзначається сухістю чи наївністю. Його підхід ґрунтувався на фундаментальній розважливості. Наприклад, у книжці згадано, що якимось до автора прийшов молодик на прізвище Вілкінз і заявив, що небіжчик винен йому три долари вісімдесят центів. А тоді попросив доктора Гардена з'ясувати, що думає робити покійник із цим боргом. Але доктор Гарден навідріз відмовив. Вважав, що такі розпитування померлих – це щось схоже на молитви до святих, щоб ті допомогли відшукати загублену парасольку.

Три місяці ми готувалися до публікації. Набрали різними шрифтами три версії першої сторінки, заплатили захмарний гонорар п'яти художникам, замовивши в кожного два малюнки для суперобкладинки, аби потім із усього цього вибрати найкращий варіант. Текст вчитали не менш як сім кваліфікованих коректорів, щоб ні одній комі не затремтів хвостик, щоб ні одну літеру не змазало вічко, щоб не різало вибагливих очей Великій американській публіці.

Вже за чотири тижні до призначеної дати опублікування величезні стоси книжок розійшлися на всю тисячу румбів літературного компаса. До самого тільки Чикаго ми надіслали двадцять сім тисяч примірників. До Галвестона (штат Техас) – сім тисяч. Позітхавши, по сотні книжок закинули в Бісбі (штат Аризона), Ред-Вінг (штат Міннесота) й Атланту (штат Джорджія). Впоравшись із великими містами, ми навмання порозкидали дрібні партії по двадцять, тридцять чи сорок штук по всьому континенті – немовби митець, що завершує свою картину з піску, пускаючи тонкий піщаний струмінчик зі жмені.

Наклад першого видання книжки досяг трьохсот тисяч примірників.

Тим часом рекламний відділ був зайнятий шість днів на тиждень – від дев'ятої ранку до п'ятої вечора, виділяючи курсивом, підкреслюючи рядки, змінюючи малі букви на великі й ще більші; готуючи лозунги, заголовки, замітки й інтерв'ю для газет; добираючи світлини, на яких доктор Гарден думав, розмірковував і мислив; добираючи фотографії, на яких він був із тенісною ракеткою, ключкою для гольфу й зі своєю зовицею на океанському узбережжі. Цілими дюжинами йшли з-під пера літературні замітки.

Нагромаджувалися штабелі подарункових примірників, призначені для критиків із тисячі газет і щотижневиків.

Датою публікування призначено 15 квітня

. Чотирнадцятого числа напружена тиша заповнила всі кабінети нагорі, а внизу, у відділі роздрібного продажу, службовці нервово поглядали на порожні місця, де стоятимуть штабелі книжок, і на порожні вітрини, над якими весь вечір доведеться працювати трьом умілим оформлювачам – укладати книжки кубами, пірамідами, конусами, колами, серцями, зірками та паралелограмами.

Вранці 15 квітня, о восьмій п'ятдесят п'ять, старша стенографістка міс Джордан від хвилювання зомліла й упала в обійми мого молодшого компаньйона. Точно о дев'ятій старий джентльмен із пишними бакенбардами а-ля Дандрері

придбав перший примірник «Аристократії світу духів». Велика книга побачила світ.

Три тижні по тому я вирішив поїхати до Джоліета, що в Огайо, щоб побачитися з доктором Гарденом. Десь так, як Магомет (а може, Мойсей?)

з горою. Доктор Гарден був скромний і сором'язливий; конче треба було підбадьорити, поздоровити його й запобігти можливим пропозиціям видавців-конкурентів. Я мав намір влаштувати все так, щоб забезпечити для себе його наступну книжку, тож узяв із собою кілька гладко написаних контрактів, один із яких на п'ять найближчих років мав би зняти з Гарденових плечей тягар усіх неприємних ділових проблем.

Мій поїзд виїхав із Нью-Йорка о четвертій. Маю звичку брати у відрядження кілька примірників своєї найважливішої книжки й у дорозі давати їх почитати найбільш інтелектуальним на вигляд попутникам – з надією, що таке видання приверне увагу якоїсь нової групи читачів. Ми ще не доїхали до Трентона, а леді з лорнетом із сусіднього купе вже підозріливо гортала сторінки першого примірника, юнак на верхній полиці мого купе заглибився в читання другого, а рудувата дівчина з дивовижно лагідними очима грала в хрестики-нулики, поклавши аркушик паперу на задню обкладинку третього.

Сам я придрімав. Нью-джерсійський краєвид непомітно змінився пенсильванським. Ми проїжджали повз безліч корів, силечу лісів та ланів і – кожних двадцять хвилин – одного й того самого фермера, що сидів у фургоні поряд сільської залізничної станції, жуючи тютюн і задумливо спозираючи на вікна пультманівських вагонів.

Цього фермера ми проминули разів десять-п'ятнадцять, коли раптом мою напівдрімоту обірвав юний сусід у купе, що негучно побуркував і похмикував, помахаючи ступнею вгору-вниз, як барабанщик в оркестрі. Я здивувався й зрадив, побачивши, що він дуже зворушився – від книжки, яку міцно стиснув довгими білими пальцями, від «Аристократії світу духів».

- Либонь, зацікавила вас ця книжка, - весело зауважив я. Юнак із худорлявим обличчям глянув на мене очима, які бувають тільки в тих, що пізнали спіритизм, і в тих, що заперечують його.

Здавалося, він ще не зовсім отямився від читання, тож я повторив своє питальне звернення.

- Зацікавила?! - вигукнув він. - Зацікавила?! Господи!

Я придивився до нього. Еге ж, цілком очевидно, що це або медіум, або один із тих молодиків, які пишуть гумористичні оповідання про спіритуалістів для популярних журналів.

- Видатний зразок... літературної праці, - відповів він. - Герой, безперечно... так би мовити... провів мало не весь час після смерті, диктуючи текст своєму дядькові.

Я згодився, що, мабуть, так воно й було.

- Цінність книжки, звичайно ж, - зітхнувши, зауважив мій співрозмовник, - цілковито залежить від того, де тепер перебуває молодий покійник... з його слів.

Я спантеличився.

- Певна річ. Мабуть, він у... раю, а не в... не в чистилищі.

- Так, - задумливо проказав він. - Був би конфуз, якби виявилось, що небіжчик опинився в чистилищі. А ще більший конфуз - якби виявилось, що він деінде.

Це вже перейшло міру.

- У житті цього молодика не було нічого такого, з чого можна було б припустити, що він потрапив у... у...

- Звичайно, не було. Я розмірковую не про місце, яке ви мали на увазі. Кажу тільки про конфуз, що міг би статися через чистилище або ще якусь іншу місцину.

- Яку саме, сер?

- Наприклад, Йонкерс.

На те я здригнувся.

- Що?

- Якщо він у чистилищі, то це ще невеликий огріх. Та якщо він у Йонкерсі...

- Шановний сер, - роздратувавшись, перебив я його, - що може пов'язувати Йонкерс і «Аристократію світу духів»?

- Ніщо. Я тільки зауважив, що коли він у Йонкерсі...

- Але ж він не в Йонкерсі.

- Так, не в Йонкерсі. - Помовчавши, юнак знову зітхнув. - Насправді він зовсім недавно вибрався з Пенсильванії до Огайо.

Цього разу я зірвався на ноги - нерви підвели. Ще не втямивши, куди хилить мій співрозмовник, я вже відчув, що він натякає на щось важливе.

- Хочете сказати, - поспішно спитав я, - що відчуваєте його астральну сутність?

Юнак рвучко випростався.

- Годі! - різко відповів він. - Здається мені, що весь останній місяць я забавляю легковірних дамочок і Безілів Кінгів

усіх Сполучених Штатів! Так склалося, сер, що мене звать Костроув П. Гарден. Я живий, ніколи не вмирав, а після читання цієї книжки вже не вважатиму, що вмирати - цілком безпечна справа!

II

Від подиву та жалю я зойкнув, і дівчина по той бік проходу так налякалася, що замість нулика поставила хрестик.

Мені тут же примарилася довжелезна - від мого видавництва на Сороковій стрит аж до Бавері - черга з п'ятиста тисяч осіб, кожна з яких міцно стискає в руках «Аристократію світу духів» і кожна вимагає повернути їй два долари п'ятдесят центів. За якусь мить я подумав, чи не можна було б змінити імена персонажів і жанр - перевести книжку з документалістики в белетристику. Ва, пізно це робити. Триста тисяч примірників уже в руках американської публіки.

Коли я більш-менш оговтався, юнак розповів мені історію своїх пригод, відколи його оголосили загиблим. Три місяці в німецькому таборі військовополонених, десять місяців у шпиталі через запалення мозку, а ще один місяць пішов на те, щоб пригадати своє ім'я. Повернувшись до Нью-Йорка, за якихось півгодини молодий вояк перестрів давнього приятеля. Той витріщився на нього, похлинувся й знепритомнів. Коли приятель отямився, вони вдвох зайшли до аптеки випити коктейлю

, і цілу годину Костроув Гарден слухав дивовижну оповідь про самого себе, схожої на яку ніхто й ніколи не чув.

Він під'їхав на таксі до книгарні. Потрібну йому «Аристократію світу духів» уже розпродали. Костроув негайно сів у потяг до Джоліета, що в штаті Огайо, і з рідкісної примхи долі дістав у руки книжку, яку шукав.

Спершу я подумав, що маю справу з шантажистом, але, порівнявши його із зображенням на фотографії, поміщеній на 226-й сторінці «Аристократії світу духів», я переконався, що переді мною таки Костроув П. Гарден. Схуд, змужнів, зголив вуса, але це був саме він.

Я зітхнув – глибоко й трагічно.

– Це ж треба – саме тоді, коли «Аристократія» має кращий збут, ніж художня книжка.

– Ніж художня?! – сердито передражнив він мене. – Та вона така і є!

– У певному сенсі... – згодився я.

– У певному сенсі?! Це ж справдешня літературщина! Книжка відповідає всім вимогам жанру: це суцільна довжелезна солоденька брехня. Невже ви назвете її правдивою?

– Ні, – спокійно відповів я. – Назву її документальною. Документалістика – це жанр, що стоїть між вигадкою і правдою.

Розгорнувши навмання книжку, він жалісно й пронизливо скрикнув, чим змусив рудувату дівчину зробити паузу в тому, що було принаймні півфіналом турніру з хрестиківнуликів.

– Погляньте! – проскиглив Костроув. – Погляньте! Написано «понеділок». Ось вам до відома, як я прожив понеділок на «далекому узбережжі». Прошу вас! Подивіться! Я нюхав квіти! Провів цілий день, нюхаючи квіти! Вачите чи ні? На 194-й сторінці, нагорі, я нюхаю троянду...

Я обережно підніс книжку до ніздрів.

– Не відчуваю запаху, – сказав я. – Хіба що друкарською фарбою відгонить...

– Не нюхайте! – вигукнув він. – Читайте! Ось тут я нюхаю троянду, і це дає мені привід виголошувати у двох абзацах своє захоплення підсвідомою шляхетністю людини. Одна маленька понюшка! А тоді я присвячую добру годину маргариткам. Господи! Відтепер я не зможу й очей показати на зустрічі університетських випускників.

Перегорнувши кілька сторінок, Костроув знову застогнав.

– А тут я з дітьми. Танцюю з ними. Весь день проводжу з дітьми, і ми витанцьовуємо. І то не просте собі шимі, а щось естетичне. Я не вмію танцювати й не терплю дітей. Та як тільки вмер, з мене зробили гібрид нянечки й хориста.

– Ось вам уривок, – ризикнув я дорікнути йому, – який вважають дуже гарним. Подивіться, тут описано вашу одягу. Ви вбрані... зараз гляну... гм, у щось таке, як тонкі прозорі шати. Вони розвіваються за вашими плечима...

– ...щось таке, як розвіяна спідня білизна, – похмуро буркнув він. – Ще й уся моя голова покрита листям.

Довелося згодитися, там справді згадано листя.

- А однак, - сказав я, - могло бути набагато гірше, подумайте тільки. Автор міг би справді виставити вас на посміх, якби змусив відповідати на запитання про те, котру годину показує годинник вашого діда, або про заборговані три долари вісімдесят центів, які ви колись програли в покер.

Запала мовчанка.

- Мій дядько дивак, - задумливо мовив Костроув. - Здається мені, що він несповна розуму.

- Зовсім ні, - запевнив я. - Все життя маю справу з авторами, і з-поміж усіх тих, що мені траплялися, у нього чи не найздоровший глузд. Доктор Гарден ні разу не пробував позичити в нас грошей, ні разу не просив звільнити з роботи весь наш відділ реклами й ні разу не запевнив нас, що нікому з його приятелів не вдалося знайти жодного примірника його книжки на весь Бостон.

- Все одно виб'ю з нього оте астральне тіло. Хай дістане прочухана.

- І тим обмежитесь? - занепокоївшись, спитав я. - Ви ж не виступите під своїм справжнім іменем, не зірвете продажу книжки, правда?

- Що?

- Звичайно ж, ви цього не зробите. Подумайте, яке розчарування ви могли б викликати. Ви засмутили б п'ятсот тисяч читачів.

- Усі вони - жінки, - понуро відказав він. - Їм подобається сумувати. А ви подумайте про мою дівчину - мою наречену. Як, по-вашому, вона поставилася до мого нового курсу на квіти після того, як ми розлучилися? Гадаєте, вона схвалює мої танці з купою дітлахів на всій... на всю двісті двадцять першу сторінку? Ще й голяка!

Я впав у відчай. Конче треба було зразу ж дізнатися все найгірше, що мене чекає.

- І що... що ви гадаєте робити?

- Що робити?! - знавіснівши, вигукнув Костроув. - Посадити в тюрму дядька разом із його видавцем, прес-аташе та всією видавничою гоп-компанією, аж до хлопчика на побігеньках

, що подавав оті кляті шрифти складачам.

На дев'яту ранку наступного дня, коли ми добралися до Джоліета, штат Огайо, я сяк-так вгамував Костроува й довів його до якоїсь подоби здорового глузду. «Ваш дядько – стара людина, – торочив я, – він збився на манівці. Сам себе ввів в оману, в цьому годі сумніватися. Ймовірно, в дядька слабе серце, тож він може й сконати, побачивши небожа, що зненацька з'явився на доріжці перед домом».

Звичайно, я весь час думав про те, що ми могли б дійти якогось компромісу. Якби вдалося вмовити Костроува, щоб за помірну суму припинити роки на п'ять, то все було б гаразд, як і раніш.

Отже, рушивши з невеличкої станційки, ми оминули селище й у гнітючій тиші пройшли півмилі до житла доктора Гардена. Коли залишилося йти якихось сто ярдів, я зупинився й обернувся до Костроува.

– Почекайте тут, – попрохав я. – Мушу попередити його, щоб часом не сталося шоку. Повернуся за півгодини.

Спершу він заперечував, та зрештою понуро сів на густу траву біля дороги. Витерши спітнілого лоба, я пішов стежкою до будинку.

Повен сонячного світла сад доктора Гардена приховували японські магнолії, ронячи рожеві сльозинки на траву. Я зразу ж побачив господаря, що сидів біля відчиненого вікна. Сонце лилося, крадькома пробиралося в кімнату, потайки подовжувало квадратні світляні плями на письмовому столі, на безладно розкиданих паперах, а відтак і на колінах самого доктора Гардена, на його кудлатій, увінчаній сивиною голові. Його тонкі пальці діловито перебирали пачку газетних витинків, тільки-но видобуту з бурого конверта, що лежав перед ним на столі.

Малопомітний під покровом магнолій, я підійшов доволі близько й уже мав обізватись, аж тут помітив дівчину в пурпурній ранковій сукні. Пригнувшись, вона пробралася під низько навислим гіллям яблунь, що росли в північній частині саду, і моріжком попростувала до будинку. Позадкувавши, я спостерігав, як дівчина підійшла до відчиненого вікна й запросто повела мову з великим доктором Гарденом.

– Хочу з вами поговорити, – різко сказала вона.

Доктор звів очі, і з його руки випурхнув клопоть «Філадельфії пресс».

Либонь, це була стаття, у якій його титулували «новим Іоанном Богословом».

– Ось про цей непотріб! – повела далі дівчина.

Вона вийняла з-під пахви книжку. Це була «Аристократія світу духів». Я впізнав її по червоній обкладинці з ангеліками в кутках.

– Про цей непотріб! – сердито повторила дівчина й з розмаху жбурнула книжку в чагарник, де вона прослизла між двома стеблами шипшини й невтішно засіла біля коріння.

- Що це ви, міс Таліє

?!

- «Що це ви, міс Таліє»! - передражнила вона письменника. - Що це ви, старий дурню? Відмастити

б вас добряче за цю книжку!

- Відмастити?..

Тон докторового голосу виражав марну надію, що це слово позначає якусь нову почесність. Не довелося довго надіятися.

- Так, відмастити! - спалахнула Талія. - Ви ж мене добре розчули! Боже мій! Ви що, людської мови не розумієте? Чи були ви хоч раз на студентському балі?

- Я й не знав, - холоднокрівно відповів доктор Гарден, - що в Бавері тепер влаштовують студентські бали

. Також не знаю прецеденту вживання перехідного дієслова «мастити» з префіксом «від». Щодо книжки..

- Світ не бачив такої ганьби!

- Якщо ви прочитаєте ці вирізки..

Поставивши лікті на підвіконня, дівчина зробила такий рух, наче забажала забратися в кімнату, натомість сперлася підборіддям на руки, щоб дивитися йому просто у вічі, й почала розмову.

- У вас був небіж, - мовила вона. - Не пощастило йому на родичів. То був найкращий у світі юнак. Тільки його одного я кохала, кохаю й кохатиму.

Доктор Гарден кивнув і хотів був щось сказати, але Талія стукнула кулачком по підвіконні й повела далі.

- Ваш небіж був хоробрий, чесний і скромний. Він помер від ран у чужоземному місті, згаснув як сержант Гарден зі Сто п'ятого піхотного полку

. Скромне життя, почесна смерть. І що ж ви зробили?! - Її голос помалу гучнішав, аж нарешті задрижав і викликав співчутливий дроз плюща довкола вікна. - Що ви зробили?! Ви зробили з нього посміховище!!! Ви покликали його до життя як міфічну істоту, що шле ідіотські вісті про квіточки, пташечок і кількість пломб у зубах Джорджа Вашингтона. Ви..

Доктор звівся.

- То ви прийшли сюди, - почав він пронизливим голосом, - щоб сказати мені про...

- Мовчіть! - вигукнула Талія. - Зараз скажу, що ви накоїли. Нізачо не зможете мене зупинити - з усіма вашими астральними тілами по цей бік Скелястих гір!

Доктор звалився на стілець.

- Ведіть далі, - сказав він, насилу стримуючись. - Кажіть усе, що принесе на язик ідка слина.

Замовкнувши, Талія відвернулася і глянула на сад. Було видно, що вона кусає губи й кліпає, щоб не пустити сльози. За якусь мить дівчина знову втупилася чорними очима в письменника.

- Ви взяли та й використали його, як шмат тіста, - повела вона далі, - й за допомогою ваших облудних медіумів спекли з нього пиріг для істеричок, що вважають вас великим чоловіком. Звуть вас великим! Та ви ж маєте за ніщо гідність і мовчазність смерті! Ви беззубий продажний стариган. Навіть якщо ви справді горюєте, то й цим не можна виправдати вашу гру на легковірності - своїй власній і безлічі інших дурнів. Ото й усе, що я хотіла сказати.

Так само несподівано, як і прийшла, Талія обернулася і з гордо піднятою головою рушила доріжкою - просто на мене. Я вичекав, поки вона пройде повз мене й віддаляться ярдів на двадцять, де її вже не буде видно з вікна. Йдучи м'якою травкою назирці, я окликнув дівчину.

- Міс Таліє!

Злегка здригнувшись, вона оглянулася.

- Міс Таліє, хочу вам сказати, що там далі, на стежці, вас чекає сюрприз - хтось, кого ви віддавна не бачили.

Було видно по лиці, що Талія нічого не зрозуміла.

- Не хочеться мені чимось напсувати, - повів я далі, - але й не хочеться, щоб ви налякалися. Бо ж за якусь хвилину вам випаде сюрприз - найбільший за все життя.

- Що ви маєте на увазі? - тихо спитала вона.

- Нічого страшного, - відповів я. - Йдіть собі стежкою й думайте про щось дуже приємне. І враз станеться щось приголомшливе.

На тому я низько вклонився, доброзичливо всміхнувся й спинився з капелюхом у руці.

Спантеличена Талія глянула на мене, помалу обернулася й пішла. За якусь мить вона згубилася з очей за вигином кам'яної огорожі під магноліями.

Чотири дні, чотири задушливі тривожні дні минули, поки я спромігся сяк-так дати лад цьому хаосу й скликати щось схоже на ділову нараду. Перша зустріч Костроува Гардена з дядечком стала найжахливішою за все мое життя шарпаниною нервів. Добру годину я просидів на слизькому краечку хисткого стільця, готовий скочити на ноги, як тільки починали тужавіти м'язи юного Костроува в рукавах піджака. Інстинктивно я сіпався, та щоразу безпорадно зіслизав зі стільця й приземлявся задком на підлогу.

Кінець кінцем доктор Гарден поклав край цим перемовинам – встав і пішов на другий поверх. Вдавшись до погроз та обіцянок, я зумів спровадити юного Гардена до призначеної йому кімнати й вичавив із нього обітницю мовчати принаймні добу.

На підкуп двох старих слуг я витратив усю готівку, що мав при собі, й таким чином переконав їх тримати язик за зубами. Містер Костроув Гарден тільки що втік із в'язниці Сінг-Сінг

. Сказавши це, я здригнувся. Зрештою, в повітрі повисло стільки брехні, що ось ця вже нічого не змінить.

Якби не міс Талія, я б піддався вже першого дня й повернувся б до Нью-Йорка дожидатися катастрофи. А тут дівчина повнилася блаженным щастям і ладна була згодитися на будь-що. Я пообіцяв їй, що коли вони з Костроувом одружаться й під вигаданими іменами проживуть десять років на заході країни, то матимуть від мене щедрю віддяку. З радості Талія аж підскочила. Я захопився за цю можливість і яскраво змалював любовне гніздечко – дім із верандою в Каліфорнії; там увесь рік лагідна погода, й Костроув іде стежкою додому вечеряти; там романтичні старовинні будинки місіонерів, і Костроув іде стежкою додому вечеряти; там протока Золоті Ворота в червневих сутінках, і Костроув іде... І так далі.

Поки я говорив, Талія з утіхи стиха скрикувала. Вже б туди їхала. Саме вона четвертого дня вмовила коханого приєднатися до нашої наради у вітальні. Я залишив служниці записку, щоб нас у жодному разі не турбували, й ми сіли докладно обговорити нашу справу.

Погляди на неї радикально різнилися.

Молодий Гарден міркував десь так, як Чорна Королева: хтось грубо помилився, тож нехай сповна розплачується за це, і то негайно. Годі вже фальшивих небіжчиків у цій сімейці, а якщо хтось не схаменеться, то буде й справжній!

Погляд доктора Гардена звівся до точки – той не знає, як зарадити в цій жахливій плутанині. Їй-бо, краще б самому вмерти.

Погляд Талії відображав побачене в путівнику про Каліфорнію, а також те, що там чудовий клімат і Костроув іде стежкою додому вечеряти.

Мій погляд полягав у тому, що маємо не такий уже й затягнутий вузол, щоб не вдалося вибратися з лабіринту, і в багатьох інших мішаних метафорах, від яких усьому товариству ще дужче поплуталося в голові.

Косгроув Гарден наполягав, щоб узяти чотири примірники «Аристократії світу духів» і розпочати її обговорення. Дядечко відказав, що його нудить уже від самого вигляду цієї книжки. Талія запропонувала, щоб ми всі поїхали до Каліфорнії й там на місці залагодили справу.

Я роздав книжки – кожному по одній. Доктор заплющив очі й застогнав. Талія розгорнула «Аристократію» на останній сторінці й заходилася малювати чудові будиночки з верандами, в кожному з яких на порозі стоїть юна дружина. Молодий Гарден завзято гортав книжку, шукаючи двісті двадцять шосту сторінку.

– Будь ласка! – вигукнув він. – Ось фотографія з підписом «Косгроув Гарден напередодні відплиття, з невеликою родимкою над лівим оком». А на наступній сторінці написано таке: «Ця родимка завжди непокоїла Косгроува. Він вважав, що тіло має бути ідеальним і що ця вада природним чином сама розсмокчеться». Ба! У мене ж нема родимки!

Доктор Гарден згодився.

– Може, це вада негатива, – припустив він.

– Оце так сказонули! А якби на негативі не було видно моєї лівої ноги, то ви, мабуть, змусили б мене палко прагнути її аж до двадцять дев'ятого розділу й тоді приростили б цю ногу.

– Послухайте! – втрутився я. – Невже ми не знайдемо компромісу? Ніхто ж не знає, що ви сюди приїхали. Невже ми...

Юний Гарден люто глипнув на мене.

– Я ще й не починав. Ще й слова не сказав про те, що в Талії змінилися почуття до мене.

– Яке там «змінилися»! – заперечив доктор. – Я ж їй зовсім не приділяв уваги. Талія ненавидить мене. Вона...

Косгроув ідко реготнув.

– Самі собі лестите. Гадаєте, я ревную до ваших сивих бакенбардів? Кажу, що її почуття змінилися під впливом того, що тут про мене понаписувано.

Талія рішуче подалася вперед.

– Косгроуве, мої почуття до тебе ні на крихту не змінилися. – Годі тобі, Таліє, – трохи сердито відповів Косгроув. – Хоч на дрібку, а таки мали б змінитися! Як тобі двісті двадцять третя сторінка? Чи змогла б ти кохати чоловіка, що ходить у самій розвіяній білизні? Ще й якогось розмитого, туманного?

- Костроуве, мене це засмутило. Тобто засмутило б, якби я повірила в таке. Але ж я не повірила.

- Так-таки нічого не змінилося?

У голосі його було чутно розчарування.

- Нічогісінько, Костроуве.

- Хай так, - з досадою мовив молодий Гарден. - В усякому разі я політичний труп. Тобто якби я взяв та й пішов у політику, то ніколи не став би президентом. Я ж навіть не демократичний дух, а тільки спиритичний сноб.

Сховавши обличчя в долонях, доктор Гарден прибрав позу глибокого смутку.

Я відчайдушно втрутився, та так гучно, що Костроув хоч-нехоч змовк і прислухався.

- Гарантую вам десять тисяч щороку

, якщо виїдете звідси на десять років!

Талія заплескала в долоні, а її коханий, скоса дивлячись на неї, вперше хоч трохи зацікавився моїми словами.

- А що далі, по десяти роках?

- Ну, - обнадійливо сказав я, - доктор Гарден може... може...

- Та вже договоріть, - понуро озвався доктор. - Може й померти? Я на те сподіваюся.

- ...тоді ви зможете повернутися вже під своїми справжніми іменами, - безжалісно повів я далі. - Крім того, ми зобов'яземося не публікувати другого видання цієї книжки.

- Гм... А якщо він не помре за цих десять років? - недовірливо спитав Костроув.

- Та помру я, - поспішно запевнив дядько. - Про це можеш не хвилюватися.

- А звідки вам знати?

- А звідки про це знає кожен? Така вже природа людини.

Небіж кисло подивився на нього.

- У нашій розмові жарти недоречні. Якщо ви укладете виразно сформульований договір про зобов'язання померти - без усіляких застережень, висловлених не прямо, а у формі натяку...

Доктор невесело кивнув.

- Можу й укласти. З тими грошима, що в мене залишилися, я за цей час таки помру з голоду.

- Це мене влаштовує. І, заради Бога, коли помиратимете, влаштуйте так, щоб вас поховали. Аби ви не лежали отут мертвим і не чекали, поки я повернуся й зроблю вашу роботу.

Видно було, що докторові стало гірко. Раптом Талія, яка досі сиділа мовчки, витягла шию.

- Чуєте? - зацікавившись, спитала вона.

Я теж почув щось схоже на приглушене бурмотіння, яке набирало гучності й змішувалося з тупотом безлічі ніг.

- Чую, - відповів я. - Дивно...

Наша розмова зненацька обірвалася. Надворі бурмотіння погучнішало до монотонного гомону, двері розчахнулися, і до кімнати забігла служниця з безтямними очима.

- Докторе Гарден! Докторе Гарден! - пронизливо скрикнула вона. - Там натовп, чи не мільйон душ, і всі вони йдуть дорогою до вашого будинку! Ось-ось доберуться до веранди!

Судячи з гучності голосів, уже добралися. Я зірвався на ноги. - Сховайте вашого небожа! - крикнув я докторові Гардену. Трясучи бородою, витріщивши водянисті очі, той кволо вхопив Костроува за лікоть.

- Що там таке? - промимрив доктор.

- Не знаю. Негайно відведіть його на горище й засипте листям! Запхніть його за родинні реліквії!

На тому я вийшов, покинувши цю трійцю в розгубленості та паніці, пробіг через хол і вибіг передніми дверима на веранду.

Зовсім не передчасно це зробив.

Тут було повно люду. Молодики в картатих костюмах і м'яких капелюхах, літні чоловіки в одязі з протертими манжетами і капелюхах-котелках товпились і штовхалися, кожен із цих людей кивав і гукав мені. Їхньою спільною ознакою були олівець у правій руці напоготові, а в лівій - розгорнутий в очікуванні записник, що зловісною порожнечою сторінок провіщав лихо.

Позаду них, на моріжку, юрмився ще більший натовп: м'ясники та пекарі з фартурами, товсті матрони зі схрещеними на грудях руками, худі матері з піднятими на руках брудними дітьми - високо, щоб було краще видно, крикливі хлопчики, брехливі собаки, страховидні дівчатка, що стрибали, репетували й плескали в долоньки. Тил цього натовпу оточили півкільцем селищні старигани - беззубі, каправі, з роззявленими ротами та сивими бородами, що діставали до ручок ціпків.

А за півкільцем сідало жакливе криваво-червоне сонце, виграючи промінням на трьох сотнях згуртованих пліч.

Моя поява викликала галас, а тоді запала тиша – глибока, сповнена значимістю. Безмовність порушили голоси кільканадцяти озброєних блокнотами газетярів, які стояли переді мною:

- Я Дженкінз із газети «Толідо блейд»!
- Я Гарлан із «Цинциннаті ньюс»!
- Мак-Градер! «Дейтон таймс»!
- Корі! «Зейнсвілл ріпаблікен»!
- Джордан! «Клівленд плейн дилер»!
- Кармайкл! «Коламбус ньюс»!
- Мартін! «Лайма геральд»!
- Раян! «Акрон ворлд»!

Чудно й жахно, немовби географічна карта Огайо збожеволіла, жодна миля не хоче стати квадратною, а міста скачуть із округу в округ. Мені пішла ходором голова.

Знову залягло безгоміння. Я зауважив рух посеред юрби, подібний до кіл на воді чи до хвиль, гнаних вітром на пшеничному лану.

- Чого ви хочете?! – глухо вигукнув я.
- Де Костроув Гарден?! – відповіли в один голос півтисячі горлянок.

Усе викрито! Навколо мене снували репортери, вмовляючи, вимагаючи й погрожуючи.

- ...Ви тримали це в секреті, правда ж?.. мало що не вийшло наяву... оплачує рахунки... чи не згодився б він на інтерв'ю?.. подайте нам цього старого дурисвіта...

Враз дивне хвилювання дійшло до краю поля людських голів та плечей і вляглося. З юрби завзято вибирався цибатий білявий молодик на подібних до ходуль ногах, і десятки рук охоче підштовхували його вперед, до мене. Ось він добрався до веранди... забирається вгору сходами...

- Хто ви?! – крикнув я.
- Мое ім'я – Елберт Вілкінз, – засапавшись, відповів він. – Це я всім розказав про цю справу.

Змовкнувши, Вілкінз випнув груди. Це ж велика мить, у якій він виступає безсмертним посланцем богів.

- Я впізнав Костроува зразу ж, того самого дня, коли він приїхав! Подивіться... подивіться... - Ми всі енергійно подалися вперед. - Ось його боргова розписка на три долари вісімдесят центів, які він програв мені в покер. Я хочу одержати свої гроші!

Я видавець. Випускаю у світ усілякі книжки. Розглядаюся за книжкою, яку можна було б надрукувати накладом п'ятсот тисяч примірників

і продати. Нині в моді романи із спиритичним ухилом. Однак я б волів машинопис від запеклого матеріаліста - про заможних завсідників клубів і про розбишакуватих чорнявих дівчат... Або ж про кохання - цілком надійну річ. Адже кохати можуть тільки живі люди.

Кошмар

(Фантазія в чорних тонах)

«"Кошмар", - як зазначено в супровідній примітці Гарольда Обера, - це, звичайно, дуже неправдоподібна річ, зате добре викладена». Це фантазія в обставинах психіатричного закладу, розповідь про родинні зв'язки (у цьому закладі поміщено кількох братів і працюють медиками батько та дочка), а в ній також романтичний виток сюжету, присвячений упаданню молодика за дівчиною.

Уже в 1932 році Фіцджеральд добре знав, що всі приватні психіатричні установи дуже подібні одна до одної, навіть ексклюзивні й передові. Уперше його дружину Зельду госпіталізували в Європі 1930 року, а з лютого по червень 1932-го вона лікувалась у балтиморській клініці Фіппса. В основі «Кошмару» закладено питання про те, хто божевільний, а хто ні; про те, як визначають, що таке здоровий глузд, і скільки залежить від того, хто це здійснює. Безперечно, в цьому творі відображається також ілюзорне здійснення прагнень самого Фіцджеральда - порятунок когось здорового душевно від підступності й краху.

«Кошмар» відхилили «Колледж г'юмор», «Космополітан», «Ред бук» і «Сатердей івнінг пост» - журнали, які регулярно й охоче публікували Фіцджеральдові твори. Саме завдяки кільком відмовам опублікувати це оповідання воно цікаве в наш час. Ну, а 1932 року читачі сподівалися від текстів із підписом «Ф. Скотт Фіцджеральд» чогось іншого; відповідно, чогось іншого вимагали й редактори. Час був доволі похмурий, і Фіцджеральд мав би бути літератором, що задля додаткового заробітку пише на угоду читачам. Звичайно, в цьому оповіданні місцями йдеться про багатство (брати мають готівку, а головний лікар психіатричної клініки потребує її), але описи

пацієнтів і їх лікування не відповідали вимогам редакторів, які хотіли розваги та потіхи від автора. У квітні 1932-го він написав Гарольдові Оберу – сумно, але твердо: «"Кошмар" ніколи, ніколи й ні за яких умов не продаватиметься за гроші». У червні 1936 року Фіцджеральд сказав, що він і досі не опублікував цього оповідання, натомість «пограбував» його і використав майже всі найкращі пасажі в романі «Ніч лагідна». Машинопис «Кошмару» з авторськими правками олівцем перебував у власності Фіцджеральдових родичів до 15 червня 2012 року, коли його продали на аукціоні «Сотбі» у Нью-Йорку.

I

На самому початку я б хотів зауважити ось що. Не вірю, що все це колись трапилось насправді: надто вже воно гротескне, та ще й не вдалося мені з'ясувати місце подій і дізнатися справжні імена дійових осіб. Переказую цю історію так, як я її почув.

У милій місцині Нью-Гемпширу

, на взимку білому, а влітку зеленому пагорбі, стоять один біля одного чотири чи п'ять будинків. Весняними надвечір'ями всі двері та вікна найбільшого й найвишуканішого з них широко відчиняються на тенісні корти. Там у літне повітря часто злинають звуки скрипки та фортепіано. У приймальній кімнаті на першому поверсі панує жвавий рух, як на домашній вечірці. Прогулюючись терасою, можна побачити у вікнах, що сягають підлоги, людей, які грають у більярдній, або слухають жваву музику «Легкої кавалерії»

Франца фон Зуппе, або гуртом вишивають. Цього червневого дня вони старалися змістовно провести час – усі, крім високої дівчини в білому. Стоячи у дверях, вона з мішаним виразом захоплення й досади на обличчі задивилася на нью-гемпширські гори.

У салонах тривали розмови – деякі у веселому дусі. Довгов'язий, схожий на баранця джентльмен стримано зауважив своїм двом співрозмовникам:

– Місіс Міллер саме грає в бридж. Якби змога, я підібрався б до неї ззаду з добрячими ножицями й обтяв би кілька локонів мишачої барви

. Були б це гарні сувеніри, та й місіс Міллер значно погарнішала б.

Цих чоловіків не втішила його вигадка. Один із них кинув презирливу репліку ламаною іспанською мовою й понуро подивився на дотепника, ще один зовсім не звернув уваги й різко відвернувся, аж тут до гурту приєднався четвертий.

- Годі, годі вам, містере Вудз... і вам, містере Вудз... і вам, містере Вудз,
- весело озвався прибулець. - Що за чудова нині погода!

Три брати Вудзи - десь тридцяти п'яти, сорока й сорока п'яти років - погодилися з цим смаглявим дужим чоловіком. Він мав блискучі карі очі, чорне волосся та яструбине обличчя, яке чомусь гармонувало з сильним м'яким голосом. Цього франта, більш упевненого в собі, ніж будь-хто в кімнаті, звали Вінчінтеллі, й походив він із Мілана.

- Чи припала вам до вподоби музика, яку виконали для нас місіс Закс і містер Гепберн? - поцікавився він.

- Я просто сказав... - почав був найстарший Вудз, але обірвав сам себе.

- Що саме ви просто сказали? - тихо, але різко спитав Вінчінтеллі.

- Нічого, - відповів Воллес Вудз.

Вінчінтеллі озирнувся й на якусь мить затримав очі на дівчині у дверях. Підсвідомо він відчув невдоволення її позою. Ось таке стояння на порозі видавало скоріше відцентрові, ніж доцентрові настрої. Дівчину манило до червненого пополудня, до земель, що здіймалися хвилями пагорбів, стелилися гладінню й повнилися пригодами, як безкрай океан. Щось муляло на душі італійцеві, схильному до зовсім інших настроїв: завдяки дівчині в білому це місце стало йому незмінним центром світу.

Вінчінтеллі зробив обхід кімнат - швидше й нервовіше, ніж зазвичай. Там поздоровкався, там сказав щось веселе, пожартував, там привітав з успіхом музикантів-любителів і, нарешті, пройшов повз Кей Шейфер, а та навіть голови до нього не повернула.

Тоді він знову опинився в сусідстві братів Вудзів, які досі стояли разом.

- Вам би частіше спілкуватися з іншими людьми, - дорікнув він. - Не будьте таким ексклюзивним триумвіратом.

- Yo no quiero[28 - Не хочу (ісп.)], - швидко й презирливо відказав середульший брат.

- Як знаєте, я не дуже добре говорю іспанською, - спокійно сказав Вінчінтеллі. - Нам набагато краще балакати англійською.

- Yo non hablo Inglese[29 - Я не знаю англійської мови (ісп.)], - запевнив містер Вудз.

- Навпаки, ви чудово володієте англійською мовою, містере Вудз. Ви народилися й вирости американцем, як і ваші брати. Ми ж це знаємо, хіба ні? - Самовпевнено реготнувши, Вінчінтеллі видобув кишенькового годинника.
- Пів на третю. Ми всі маємо діяти за нашим розкладом.

Він рвучко відвернувся, і це був своєрідний сигнал, на який люди в кімнаті - поодиночі й попарно - рушали з місця й помалу виходили.

- Поїзд вирушає, - співуче обізвався наймолодший Вудз, - із Нью-Йорка, Нью-Гейвена та Гартфорда

- до Пелема, Гри-ніджа, Південного Норвока й Норвока! - Його голос раптово піднявся, аж залунав на всю кімнату. - Вест-Пойнт! Ларчмонт! Нью-Гейвен!! І дальші станції призначення!!

До нього швидко підбігла медсестра.

- Годі, містере Вудз. - Її вишколений голос виражав осуд без тіні гніву. - Нам не можна здійсмати такий галас. Ми підемо до теслярської майстерні, де...

- Поїзд відходить від шлагбаума номер дванадцять...

Голос наймолодшого Вудза зішшов на плачливу, але й далі звучну каденцію, коли той слухняно простував із медсестрою до дверей. Слідом за ним рушили й брати, кожен у такому ж супроводі.

Зітхнувши й востанне кинувши оком на простори, так само зробила міс Шейфер. Але зупинилася, коли в кімнату квапливо ввійшов невеличкий коротконогий чоловічок із черепашачим тулубом і бобровими бакенбардами.

- Привіт, батьку, - сказала вона.

- Привіт, моя люба.

- Негайно зайдіть до мого кабінету, - звернувся він до Вінчінтеллі.

- Слухаюся, професоре Шейфер.

- Коли ти від'їжджаєш, батьку? - спитала Кей.

- О четвертій.

Здавалося, професор не помічає дочки, та й вона не квапилася побажати йому щасливої дороги. Обмежилася тим, що трохи наморщила молоду шкіру на лобі, глянувши на свого годинника, та й вийшла.

Професор Шейфер і доктор Вінчінтеллі пішли до професорового кабінету в тій же будівлі.

- Мене тут не буде три-чотири дні, - почав Шейфер. - Ось вам деякі важливі моменти, на які треба звернути увагу. Міс Каценбо хоче покинути нашу клініку, а що немає письмового рішення про її лікування, то ми не можемо перешкодити. Затримайте цю пацієнтку під будь-яким приводом, поки не приїде з Нью-Йорка її сестра. Це очевидний вияв параноїдальної шизофренії, але якщо сестра відмовляється оформити таке рішення, то що ми можемо вдіяти? - Шейфер знизав плечима й зиркнув на папери. - Містер Аренс схильний до суїциду. Пильно наглядайте за цим пацієнтом і забирайте всі дрібні предмети з його кімнати. Тут не завадить додаткова обережність. Пригадайте гольфові м'ячі, які ми знайшли в тілі містера Кейпса під час розтину. Гадаю, ми можемо розглянути випадок місіс О'Браен і звільнити її. Поговоріть із нею і напишіть її родичам.

- Гарзд, професоре, - сказав Вінчінтеллі, пильно занотовуючи. - Перемістіть Карстерза в «Кедри». Вночі, коли повний місяць, він нявкає й не дає людям спати. Зрештою, є загальні рекомендації та рутинні записи, які пояснять усе інше. Ось... - він сів у крісло, - ніби й усе. Може, ви хотіли б запитати мене ще про щось?

Вінчінтеллі задумливо кивнув.

- Так. Про братів Вудзів.

- Ви завжди непокоїтеся цими братами, - нетерпляче зауважив Шейфер. - Це не той випадок, у якому можна сподіватися на цікаві прогнози. Вудзам неухильно гіршає.

- Сьогодні, - відповів Вінчінтеллі, кивнувши на знак згоди, - я спробував завести їх на обід. Не вдалося. Брат, який уявляє себе оповісником на залізниці, кричав, коли виходив із кімнати.

- За десять хвилин мені пора піти, - сказав професор, глянувши на годинника.

- Дозвольте мені повторити їхню історію, - стояв на своєму Вінчінтеллі. - Брати Вудзи - це багаті й успішні біржові маклери. Найстарший, Воллес, зламався вже наступного дня після краху на фондовій біржі в 1929-му

й потрапив сюди з кишнями, повними серпантинної стрічки. У Воллеса розвинулася манія відтинати людям волосся, і ми маємо клопіт, як тільки він запопаде ножиці. Був прикрий випадок із перукою місіс Ренард... Не кажу вже про те, як він із манікюрними ножичками добирався до вашого заросту.

Професор ніяково погладив бороду.

- Другий брат, Волтер, очолював департамент іноземних облігацій, - вів далі доктор. - Захворів після революцій у Південній Америці

й прибув сюди з нав'язливою ідеєю, що він може говорити тільки іспанською. Третій брат, Джон, який спеціалізувався на залізничних цінних паперах, був нормальний до кінця 1931 року, коли одного дня знепритомнів і отямився з переконанням, що він оповісник на Великому центральному вокзалі. Є ще четвертий брат, Пітер, - цілком здоровий бізнесмен.

Шейфер знову глянув на годинник.

- Все це так, докторе Вінчінтеллі, але я справді мушу залишити вас. Якщо порекомендуєте якусь особливу зміну в лікуванні цих пацієнтів, то ми можемо її випробувати після мого повернення.

Він почав записати папери в портфель. Тим часом доктор понуро дивився на свого керівника.

- Але ж, професоре...

- Мені здається, що ми маємо зосередити інтерес на перспективніших випадках, ніж у братів Вудзів.

На тому професор Шейфер поспішив до дверей.

Кислий та невдоволений, Вінчінтеллі далі сидів у кабінеті. На письмовому столі спалахнула невелика червона лампочка, увійшла міс Шейфер. Доктор звівся.

- Чи пішов уже батько? - спитала Кей.

- Мабуть, ти ще зможеш його догнати.

- Це неважливо. Я тільки хотіла повідомити, що в палітурній майстерні зіпсувався прес.

Вінчінтеллі з неприхованим захопленням задивився на дівчину.

- Поглянеш на тебе, - сказав він, - і не повіриш, що ти зріла, сформована лікарка.

- Це треба сприймати як комплімент? - байдуже спитала вона.

- Так, комплімент твоїй молодості. Немає вищого покликання, ніж бути лікарем. Але бути психіатром... - у його очах засяяло піднесення, - це означає бути серед шляхтичів, самураїв медицини. А коли одного дня ти побачиш, як зростають чудові вежі нашого Інституту психіатричних досліджень, який дорівнює до Рокфеллерівського інституту

...

- Я вважаю, - повільно проказала Кей, - і то не від сьогодні, що ви перебуваєте на ранній стадії маніякально-депресивного психозу

.

Доктор витрищився на свою співрозмовницю, та вона вела своє.

- Вважаю також, що невдовзі й у мене виявляться симптоми цього психозу, якщо не заберуся звідси. Як гадаю, батько бачить, що я зовсім не маю хисту до такої професії.

Кей Шейфер минуло двадцять три. Її високий зграбний стан виявлявся навіть під простою скромною білою сукнею. Карі очі мерехтіли жвавим вогником, зазвичай поважне обличчя часто віддзеркалювало наплив веселощів.

Однак сьогодні ця дівчина була серйозна, як і її мова, що велася далі.

- Чудове місце - як на невротичного молодого лікаря з високими амбіціями - може виявитися далеко не найкращим для вродливої дівчини.

Місяць тому Вінчінтеллі попросив руки Кей, і вона відмовила, підтвердивши свої слова сміхом. Тепер інстинкт застерігав, що ще не час попросити вдруге. Тривожила згадка про те, як вона зробила рух, ніби от-от вискочить із вікна.

- Це тому, що ти ще не можеш подивитися на свою роботу очима професіонала, - запевнив доктор таким тоном, ніби заспокоював маленьку дівчинку. - Дивлячись на важкохворих, ти відчуваєшся пригніченою. Природне почуття, як на непрофесіонала, але воно не личить психіатрові. Це ж лише пацієнти, а в них навіть страждання якісно інакші, ніж наші. Можливо, й гостріші, але не такі, як у нормальних людей. Не варто приписувати, скажімо, тягловому коневі чуттєвість освіченої людини.

- Мені теж так здається, - згодилася Кей. - Знаю, що мій батько не може страждати через кожного пацієнта, якого лікує. Навпаки, від психіатричної практики він зачерствів. Я тільки кажу з усією скромністю, що не годжуся для такої роботи.

Вінчінтеллі підійшов до дівчини й став біля неї, навіть ніжно поклав руку на оголене передпліччя й відразу ж відсмикнув, неначе відчув, що бубнявють пори.

- Дозволь мені допомогти тобі, Кей. Якби ти поєднала своє життя з...

Цю мову перервало клацання на столі професора Шейфера. Водночас засвітилася червона лампочка.

- Увійдіть, - роздратовано сказав Вінчінтеллі, відійшовши від Кей.

Це була професорова секретарка.

- Прийшов містер Пітер Вудз із Нью-Йорка, докторе.

- Містер Пітер Вудз... Так.

Доктор випростався. Його риси розм'якли, на обличчі з'явився вираз доброзичливості й сердечності, коли до кімнати увійшов Пітер Вудз. То був високий молодик близько тридцяти років, зі світськими манерами, приємною зовнішністю й міною пригніченості, яка буває в людини, обтяженої великою відповідальністю.

- Доктор Вінчінтеллі? - озвався він. - Як я зрозумів, професора Шейфера немає на місці.

- Проходьте, містере Вудз, я дуже радий зустрітися з вами. Шкода, що професор поїхав на певний час, але я маю справу, зокрема, з вашими братами, тож сподіваюся, що зможу його цілком задовільно замінити. Насправді...

Прибулець раптово звалився в крісло біля столу.

- Я прийшов не в справі братів, докторе Вінчінтеллі. У своїй власній.

Здрігнувшись, Вінчінтеллі швидко обернувся до Кей.

- На тому все, міс Шейфер, - сказав він. - Маю поговорити з містером Вудзом.

Тільки тепер Пітер Вудз угледів, що в кімнаті є ще одна особа, й сіпнувся, помітивши, що його заяву почула така вродливиця. Тим часом Кей розглядала його - безперечно найпривабливішого з усіх чоловіків, яких вона бачила після того, як закінчила медичну школу. Дівчина уважно придивлялась, як рухаються руки, м'язи на обличчі й уста, шукаючи ознак напруженості - одного з небезпечних виявів психічного розладу.

- Хочу побути наодинці з містером Вудзом, - наголосив Вінчінтеллі.

- Гаразд.

Коли Кей вийшла з кімнати, Вінчінтеллі, прибравши співчутливого вигляду, вигідно всівся у професоровому кріслі й схрестив руки.

- Отже, слухаю вас, містере Вудз.

Глибоко зітхнувши, той теж усівся в кріслі й зосередився на своїх думках.

- Як ви, мабуть, знаєте, я наймолодший член фірми, - почав він. - Напевно, тому й менш схильний турбуватися, ніж мої брати. Правду кажучи, мене не дуже занепокоїла катастрофа на фондовому ринку. У 1929 році ми були такі багаті... тоді я гадав, що навряд чи хтось дорівнюється нам у цьому. Коли справи гіршали та й гіршали, я почувався паскудно, але все ж не так погано, як мої брати... А коли вони один за одним занепадали, я не міг зрозуміти, чому так стається. Обставини не виправдовували цього.

- Розповідайте далі, - заохотив Вінчінтеллі. - Я розумію.

- Мене турбують не важкі часи, а мої брати. Торік зламався Волтер, і відтоді я носився з думкою про те, що в нашій родині є спадкові порушення психіки, які можуть уразити й мене. Так було аж до минулого тижня.

Пітер Вудз зробив глибокий вдих.

- Минулої п'ятниці я повернувся з роботи до пентгауза, де мешкаю один, на Вісімдесят п'ятій стрит. Я дуже важко працював... Усю попередню ніч був на ногах, викурив безліч сигарет. А коли відчинив двері на всю цю велику тишу, я раптом відчув, що час настав: я божеволію.

- Розкажіть мені все, - нахилився вперед доктор. - Докладно опишіть, як це сталося.

- Що ж... я бачив... бачив...

- Ну ж бо, - понукав Вінчінтеллі.

- Я бачив кільця і кола. Вони оберталися й крутилися, як різнобарвні сонця та місяці.

Доктор знову відкинувся на спинку крісла.

- Це все?

- А хіба цього мало? - спитав Пітер Вудз. - Я ніколи раніше не бачив нічого подібного.

- Не було голосів? - допитувався Вінчінтеллі. - Не гуло в голові?

- Так, - відповів Пітер, - гуло, як на похмілля.

- Чи не боліла голова? Чи не було відчуття, що ви не той, ким себе вважали досі? Чи не з'являлося бажання накласти на себе руки? А чи не мучив вас жахливий страх?

- Не можу сказати, що було щось таке, крім останнього. Я страшенно боявся з'їхати з глузду.

- Розумію, - сказав доктор, сплівши пальці. Трохи помовчав, а тоді повів далі, твердим тоном: - Містере Вудз, найрозумніший вчинок за все ваше життя - те, що ви добровільно прийшли сюди під нашу опіку. Ви доволі хвора людина.

- Боже мій! - застогнав Пітер Вудз. - Маєте на увазі, що я можу стати таким самим, як мої брати?

- Ні, - рішуче заперечив Вінчінтеллі. - У вашому випадку ми можемо вчасно запобігти цьому.

Пітер Вудз сховав обличчя в долонях.

У цій клініці повелося, що пацієнти, які не підлягали обмеженням, офіційно харчувалися з медиками за довгим столом у затишній ідальні. Сівши повечеряти за цей стіл, Кей Шейфер опинилася навпроти Пітера Вудза.

Над усім товариством нависла якась меланхолія. Лікарі підтримували щось схоже на розмову, але їхні підопічні, немовби виснажені докладеними за день зусиллями чи пригнічені оточенням, говорили мало й зосереджувалися на іді або видивлялися в тарілки. Обов'язком Кей, як і інших медиків, було розганяти цю атмосферу.

Сівши, Кей Шейфер усміхнулася й заговорила з Пітером Вудзом. Він здивовано дивився на співрозмовницю, а невдовзі звернувся із зауваженням про погоду до містера Г'юза - хворого, що сидів ліворуч. Не почувши відповіді, Вудз опустив очі й уже не пробував зав'язати розмову. За якусь хвилину містер Г'юз несподівано обіззався.

- Хто доість суп останнім, - сказав він, - той мерзотник. Ніхто не засміявся й, здавалося, навіть не почув сказаного. До Пітера Вудза звернулася бліда, як труп, сусідка праворуч.

- Ви тільки-но приїхали?

- Так.

- Чи граєте ви в поло?

- Так, трохи.

- Незабаром ми гратимемо. Може, й завтра.

- Що ж, дуже вам дякую, - відповів заскочений Пітер.

Жінка раптово нахилилася до нього.

- Господи, оця риба!

Вудз подивився у свою тарілку. З рибою наче все гаразд. - Чому ж? Ця риба, здається, дуже смачна.

- Смачна? - труснула жінка кістлявою подовгастою головою. - Ну, якщо ви вважаєте її смачною, то я можу сказати одне-єдине: ви таки божевільний.

Кей зауважила, що він здригнувся, знову глянув на рибу, покопирсав її виделкою, навіть непомітно понюхав, ніби вважаючи, що помилився в оцінці.

- Хто доість суп останнім... - знову почав своє містер Г'юз. Кей відчула, що цього вже занадто. Вона нахилилася до Пітера й виразно та чітко мовила, заглушивши містера Г'юза:

- Чи знаєте ви Нью-Гемпшир, містере Вудз?

- Я ніколи не бував тут раніше, - відповів він.

- Тут є кілька чудових прогулянкових стежок, із яких відкриваються прегарні краєвиди, - сказала Кей.

- Найнудніші пейзажі на всю Північну Америку, - упівголоса пробурмотіла жінка з головою, схожою на кобилячу.

Кей вела розмову, поки її не перебив містер Г'юз.

- Насправді я лікар, - ні з того ні з сього сказав він. - Один із найкращих лікарів у країні. - Г'юз кинув заздрим оком на Вінчінтеллі, що сидів на чільному місці. - Я б хотів, щоб десь за тиждень мені дали можливість посісти це місце. У мене була власна клініка, порівняно з якою ось ця видається притулком злидарів.

Він сумно задивився на свою тарілку.

- У чому ж річ? - нехотя спитав Вудз. - Не вдалося вам із клінікою?

- Не вдалося, - невесело підтвердив лікар. - У всьому не вдалося. Я мусив прийти сюди.

- Дуже шкода.

- Так, - неуважно згодився Г'юз і додав: - Знаю, чому не вдалося.

- Чому?

- Змова... Я мав могутніх ворогів. Як гадаєте, що вони застосували?

- Що? - спитав Пітер Вудз.

- Мишей. Заповнили всю клініку мишами. Всюди були миші. Та я бачив мишей...

Кей знову перебила його.

- Годі, докторе Г'юз, не можна розповідати містерові Вудзу про це ось зараз.

Г'юз знизив голос до шепоту, але Кей усе одно почула.

- Вона ненавидить мене, - шепнув він. - Не може витерпіти, коли я розповідаю про мишей.

- Чи любите ви коней? - спитала Пітера Вудза сусідка, що сиділа праворуч.

- Так, люблю.

- Я все життя їздила верхи, а три роки тому впала з коня. - Жінка трохи помовчала. - Але в мене й досі власна стайня. У ній шість коней, із них три привчені до полкування. Сподобаються вам. Завтра покажу їх.

Розмову перервав звук відсунутих крісел. Вінчінтеллі звівся, й усі теж звелися. Кей глибоко й полегшено зітхнула. Вона трохи призвичаїлася до дивацтв та ілюзій пацієнтів, але сьогодні ввечері було особливо важко. Кей неначе дивилася на все очима цього прибульця. Пітер сподобався дівчині, й вона сподівалася, що його не спіткає доля братів. Усе це гнітило Кей і посилювало її бажання забратися звідси.

Близько пів на десяту, коли хворі розійшлися й дівчина рушила до свого помешкання, надворі її окликнув і наздогнав Вінчінтеллі.

- Яке твоє враження від Вудза? - запитав він. - Я навмисно помістив його навпроти тебе.

Кей задумалася.

- Що ж, не можна сказати, що я нічого не зауважила. Здавалося, він був втомлений і доволі збентежений. Містер Г'юз і міс Голлідей поводитись як ніколи дратівливо й безглуздо, а після вечері цей пияк Четвінд раз у раз питає містера Вудза, чи не мав би той охоти на віскі з содовою водою та льодом.

- Як на мене, вони викаблучувалися перед новаком.

- Мені було неприємно, - сказала Кей.

Лікар трохи помовчав.

- Це набагато серйозніша справа, ніж могло б здаватися, - раптом сказав він.

- Так гадаєте? - стривожено спитала вона.

- Сьогодні пополудні я довго розмовляв із ним. У нього вже є певні галюцинації. Пітер Вудз піде тією самою дорогою до параноїдного слабоумства, якою пішли його брати. Він уже відходить від реальності. - Тон докторового голосу змінився, став майже піднесений. - Втім, це ж марнотратство - говорити на професійні теми ось такого вечора.

Кей так перейнялася трагедією Пітера Вудза, що навряд чи відчула, як Вінчінтеллі взяв її за руку. Усвідомила це лише тоді, коли він ніжно промовив її ім'я. Дівчина рвучко шарпнулася від нього.

- Кей, я хочу тобі сказати...

- Заспокойтеся! - вигукнула вона. - Навіть якби я й любила вас, а цього не було й не буде, то навіть тоді навряд чи я прихильно поставилася б до вас, щойно почувши ось таке.

- Та невже ти не можеш розрізнити свою роботу та своє особисте життя на дві окремі...

- Я не можу стати потворою за одну ніч. Вибачайте, я хочу побути на самоті.

Кей зненацька кинулася бігти. Доктор стояв на місці. Її очі набігли сльозами від непереборного світового смутку.

II

«Мій розпорядок робочого дня, - подумала Кей наступного ранку, - схожий на список зустрічей дебютантки у вищому світі: візит у вчителя танців, візит у художника-портретиста, візит у капелюшника... Ось тільки вчитель танців, художник-портретист і капелюшник уже не працюють за своїм фахом».

На якусь мить, стоячи біля вікна, що виглядало в літо, дівчина забула всіх цих фахівців, і її охопила все та сама невиразна ностальгія за незнаним. Хотілося плисти на човні до південних морів, їхати лімузином на бал і летіти в аероплані на Північний полюс. Хотілося стояти в крамниці, переповненій геть непотрібними й напрочуд декоративними дрібничками - кістяними слониками, алжирськими браслетами, сережками, ба й оздобними кільцями до носа, й казати: «Візьму ось це, візьму ось це, візьму ось це». Хотілося викупити весь косметичний відділ аптеки й балакати про пусті речі з чоловіками, які вважають тебе скоріш декоративною, ніж компетентною.

Натомість їй довелося побачитися з містером Керкджоном, учителем танців. Той містер багато в чому був прийнятний чоловік, мав одну тільки ваду -

заповітну мрію поїхати до Парижа й прохажатися від Триумфальної арки до «Кафе де ля Пе». Сама по собі цілком нешкідлива мрія, але на прогулянки містер Керкдзон волів виходити голим. Раз не вдалося до Парижа, то вчитель танців, хоч би де перебував, завжди прагнув ходити голяка – за винятком випадків, коли залишався на самоті. Тоді йому було байдуже. Візити Кей до Керкджона траплялися рідко й тривали коротко, бо як тільки він брався розв'язувати вузол краватки, лікарка вмить щезала з очей.

Були й інші візити, жоден із яких не належав до приемних і підбадьорливих, крім хіба що одного – до молоді дівчини, яка вже вилікувалася й мала повернутися додому. Кей заздрила цій пацієнтці, бо та вже говорила про одягу, яку невдовзі купить, і про поїздку за кордон, що відбудеться восени цього року.

– Ви ж погостюєте в мене, пані доктор, правда? – спитала дівчина. – Ви тут зробили для мене більше, ніж будь-хто.

– Моя люба, я б тоді не знала, що сказати вашим приятелям. Я так довго говорила по-науковому з лікарями та по-дитячому з пацієнтами, що вже й забула, як це – теревенити. Напишіть мені листа й зазначте в ньому всі нові сленгові слова. Я ж нічого не знаю з того, що придумано пізніше, ніж «о, еа?».

Були ще й інші візити, на які Кей виїжджала своїм двомісним автомобільчиком до селища за п'ять миль від клініки. Ось і цього розкішного ранку дівчина їхала й наспівувала.

Падають на землю осінні-і-і листки
Червоні та жовті, немов пелюстки.
Гарні й чарівні-і-і, нагадують мені-і-і
Про зів'ялу ще влітку любо-о-ов...

Враз вона міцно натиснула на гальмо. Чоловік міцної будови, що йшов дорогою, звів очі, коли Кей проминала його й, на свій подив, упізнала в ньому Пітера Вудза.

Дівчина зупинила авто за двадцять футів перед ним і в ці лічені миті, поки він наближався, швидко розмірковувала. Вудз не має при собі валізи. Очевидно, вийшов із клініки просто так собі. Треба його повернути на місце, та якщо він упиратиметься, тоді нічого не вдієш самотужки.

На дорозі нікого, ні душі. Чи доїхати до села й зателефонувати доктору Вінчінтеллі, а чи постаратися переконати пацієнта? Серце прудко билось, коли він проходив повз автомашину.

– Доброго ранку вам, – привітався пацієнт, піднявши капелюха.

– А ви ж як тут опинилися, містере Вудз?

– Я просто вийшов, – усміхнувшись, признався він. – Вже не міг витримати.

- Не побачившись із доктором Вінчінтеллі? Таж вам належить обговорювати з ним кожне таке ваше рішення. Знаєте, містере Вудз, ви справді непорядно повелися з нами. Сядьте-но поруч мене, я розвернуся, ми повернемося до клініки й поговоримо з доктором.

Вудз похитав головою.

- Я незлюбив доктора Вінчінтеллі й, правду кажучи, саму клініку. Мені здається, атмосфера в ній не дуже-то заспокоює.

- І все-таки, містере Вудз, це не діло - ось так вирушати собі в дорогу.

Він кинув на дівчину погляд, що видався їй дивним.

- Але ж і ви просто собі вирушаєте в дорогу.

- Це зовсім інша річ, - різко відказала Кей.

- Не бачу різниці. Вчора аж до четвертої години дня я відповідав за свої дії, адже добровільно приїхав сюди на лікування. Та якби я сьогодні залишився в клініці ще на кілька годин, то вже ні за що не міг би відповідати.

Кей придивилася до нього. Пацієнт начебто в доброму та доброзичливому настрої, але, пам'ятаючи про те, що сказав їй увечері Вінчінтеллі, вона тримала авто на передачі, а ногу - на педалі газу.

- До того ж, - усміхаючись, додав він, - ви не сказали мені, що робите тут.

Ось і вийшли наяву диявольські ріжки - нерозумна репліка. - У нас різні випадки, містере Вудз, - твердо сказала вона. - Я не хвора. Може, хтось вам сказав, що я така?

- Ніхто на таке мені й не натякнув, - усміхнувся Вудз. - Згода, ви не видаєтеся хворою, але, як знаю, характерна риса психічної недуги - це коли пацієнт запевняє, що він у доброму здоров'ї. Тепер усвідомлюю, що я наразі цілком здоровий, і...

- Містере Вудз, - перебила Кей, - ви ще пошкодуєте за свої вчинки. Чому б вам не залишитися принаймні доти, доки я... до понеділка, коли повернеться професор Шейфер? Відпочинок вам не зашкодить...

- Відпочинок! - іронічно реготнув пацієнт.

- ...і майже напевно піде вам на користь. Ви не в змозі подорожувати.

- Я поїду автомобілем. У селищі мій шофер досі чекає розпоряджень.

- Ви не в змозі подорожувати автомобілем.

Знову цей дивний погляд і дивна відповідь.

- А чому це ви самі в змозі подорожувати автомобілем? Тут уже Кей не перечила Пітерові. Їй було сумно спостерігати темну пляму, яка згодом розширюватиметься, аж нарешті затуманить весь розум. Однак дівчина чомусь уже не боялася цього хворого.

- Ви можете вилікуватися, містере Вудз, і то саме тут. Наше лікування, наше обладнання має в основі сучасні європейські методи. - Враз Кей усвідомила, що цитує циркуляр. - Ви в цьому упевнились, інакше не помістили б тут своїх братів. Якщо клініка не підходить вам, то професор Шейфер буде перший, хто порадить піти деінде.

- Тоді вже буде пізно.

- Аж ніяк. Я певна, що вас можна врятувати.

- Чи врятували вони вас?

Кей постаралася, щоб її голос звучав м'якше й переконливіше. - Містере Вудз, сядьте в машину. Тільки для того, щоб зробити мені ласку.

- Ох, - зітхнув він, розмірковуючи. - Якщо я це й зроблю, то тільки задля привілею сидіти поруч із вами. Минулого вечора за столом я, мабуть, держав розум у голові лише завдяки вашому гарненькому личку.

Комплімент порадував дівчину, хоч вона не хотіла признатися в цьому сама собі.

- Сядьте. Ми повернемось, і я поведу вас до теслярської майстерні.

- Чого б то я йшов до теслярської майстерні?

- Знаєте, це називають ерготерапією

. Такі собі заняття. Розумієте, ми вже не покладаємося на відпочинок.

- Доктор Вінчінтеллі наказав мені відпочивати. Так сказав, неначе я мав підрости на три дюйми.

- Це тільки тимчасово. Вам призначать якесь професійне заняття. Щось таке, що вам до вподоби.

- А у вас яке? Водіння автомобіля?

- Сядьте, містере Вудз.

- Якщо сяду, то це буде перша справді божевільна штука з усіх, які я будь-коли вступив.

Кей гадала, що досі в клініці виявили зникнення пацієнта й послали за ним кількох співробітників. Вони не матимуть права затримати втікача силоміць, якщо він нічим не загрожуватиме людям, але Вінчінтеллі постарается вмовити його.

Раптом Пітер Вудз байдуже махнув рукою й забрався в машину.

- Ви привабливіші, ніж Вінчінтеллі, - сказав він. - У вас значно здоровший глузд, ніж у всіх тих, з якими я стрічався.

- Дякую.

Рушивши, Кей помітила, що з-за сусіднього пагорба на мить вигулькнуло й знову зникло авто. Воно з клініки - нарешті Вінчінтеллі! Під впливом імпульсу, якого дівчина не могла витлумачити сама собі, вона звернула в бічну дорогу, що вела окружним шляхом до клініки.

- Ви одружені? - несподівано поцікавився Пітер Вудз.

- Ні.

- Чому ви не виходите заміж? Це, напевно, вирішило б усі ваші проблеми.

- Напевно. Але за кого?

- Почекайте, поки я одужаю, і вийдіть за мене.

Кей серйозно подивилася на нього.

- Ви це кажете кожній дівчині, щойно познайомившись із нею?

- Жодній дівчині я такого не казав, - признався Пітер. - І... Я, мабуть, і тепер не став би цього робити, якби не дійшов до такого відчаю. Але я подивився на вас ген там, на дорозі, і ви видалися мені такою чарівливою, чистою й порядною... Я не вірив своїм очам... - Вудз затнувся. - Гадаю, це почасти через білу сукню, у якій ви скидаєтеся на медсестру, на когось надійного й гідного довіри.

Кей роздратовалася.

- Хай там як, а я нізачо не вийду заміж за чоловіка тільки тому, що він потребує медсестри. Розглядатиму пропозицію руки й серця тільки від тих, що сильніші, ніж я.

- Хай мене добре лікують, - понуро відповів він. - Я не слабкий. Але боротися можеш тільки тоді, коли знаєш, що з тобою все гаразд.

Ці слова нагадали Пітерові про те, від чого він ненадовго втік, і на його обличчі з'явився вираз такого страждання, що серце Кей мліло від жалю.

Якщо не зважати на хворобу, це саме такий чоловік, із яким вона хотіла б одружитися й до якого почувала сильний фізичний потяг. Але, вже в'їжджаючи у ворота клініки, Кей згадала братів Вудзів і охолола - до звичних стосунків фахівця з пацієнтом.

- Гадаю, що тут немає доктора Вінчінтеллі, - сказала вона. - А чи не піти нам подивитися на майстерні? Там дуже приємно й весело.

- Гарзд, - покiрно вiдповiв вiн. - Але не сподiвайтесь, що я, побачивши їх, пiдскакуватиму на радощах.

Пiтер згодився, що мiсцина справдi гарна. Колись вона могла бути замiським клубом iз невеликим будинком i кiлькама бунгало навколо нього. Лiсосмуга вiддiляла вiд них «Буки» та «Кедри» - житла для безнадiйних хворих. Тут було три майстернi - повна робочого гулу теслярська, тиха палiтурницька та котедж, у якому виготовляли прикраси з бiсеру та латунi й ткали на верстатах. Пацiенти з сумними обличчями працювали повiльно, зате у вiкнах веселилося сонце, а яскравi барви матерiалiв та обладнання створювали iлюзiю, що все добре. Спостерiгаючи цих людей, Пiтер Вудз зробив одне зi своїх невмотивованих зауважень:

- Чому вони не в бiлому, як ви?

Коли вони вже виходили, до головного входу пiд'iхала машина доктора Вiнчiнтеллi. Насуплений, вiн дуже поспiшав, а як тiльки кинув неспокiйний швидкий погляд на Пiтера та Кей, зразу ж сiпнувся й спинився. Доктор пiдiшов до них, i Кей побачила, що вiн сердитий.

- Це вже виходить за всi рамки, - сказав їй Вiнчiнтеллi.

- Що саме? - холодно спитала вона.

- Як гадаю, я дохiдливо пояснив мiстеровi Вудзу, - недбало всмiхнувся доктор Пiтеровi, - що йому тимчасово належить залишатися на самотi.

- Це моя провина, - озвався Пiтер Вудз. - Я страшенно збудився. Спокуса широких просторiв i такого iншого.

- У вашому станi таке не годиться. Маєте виконувати накази, дорогий мiй сер, або я не вiдповiдаю за наслiдки.

- Гарзд, - втомлено вiдповiв Пiтер. - Спробую витримати ще добу. Менi вже йти до камери?

- Пiду з вами. Трохи змiню вашi умови.

Пiтер глянув на Кей i всмiхнувся.

- Я з приємнiстю оглянув цю мiсцину, - сказав вiн. - Якщо залишуся, то ми зможемо нанизати кiлька намистинок або ще чогось. Що ви на те?

- Охоче, - весело вiдповiла дiвчина.

Але їй стислося серце, коли Пiтер, вродливий i в розквiтi сил, iшов iз Вiнчiнтеллi пiдвiр'ям, залитим сонячним свiтлом.

Після обіду Вінчінтеллі розмовляв із Кей. Досі був сердитий, і лише її становище в клініці не давало йому вилити своє роздратування.

- Гадаю, що ти не зовсім зорієнтувалася у випадку містера Вудза, - зауважив він. - Я ж, здається, сказав тобі, що розпізнав у цього пацієнта певні параноїдні симптоми. Поки що я хочу спостерігати його в цілковитій ізоляції.

- Цього ви мені не сказали, - відповіла вона. - Я знайшла містера Вудза на дорозі, а далі просто ознайомлювала його з режимом усіх пацієнтів, щоб пристосовувався.

- Цей режим виявився невдалим для його братів, - відрубав доктор. - У мене є інші ідеї.

У цьому Кей могла не сумніватися. Вінчінтеллі таки мав ідеї - кілька його підручників про діагнози та прогнози були вельми авторитетні, їх переклали багатьма мовами. Професор Шейфер цілковито довіряв йому, але Кей не могла вподобати цього чоловіка й гидливо сахалася, як тільки його тягло зблизитися з нею.

Крім як на щоденних обходах, якими Кей Шейфер чергувалася з двома лікарями, вона не часто бувала в цих безрадісних будинках, де танув і щезав людський розум, доки по ньому не залишалася тільки безпорадна оболонка

. Ось по двох днях настала її черга, і Кей подалася до «Кедрів» - подивитися на сумні безнадійні випадки й послухати звіти про них. Підійшовши до дверей, за якими раніше проживала пацієнтка, Кей вийняла ключа, але наглядач ізолятора похитав головою.

- Це випадок ізоляції, пані доктор. Дано наказ, щоб ніхто не турбував пацієнта.

- Хто цей пацієнт?

- Містер Пітер Вудз.

- Що? - Кей не могла втямити, чому його помістили сюди. - Дозвольте мені побачитися з ним.

- Це порушення наказу.

- Дрібниці, - твердо сказала вона. - Накази доктора Вінчінтеллі не поширюються на лікарів.

Наглядач неохоче відімкнув двері й переступив поріг першим, наче хотів захистити її від нападу. Коли вони увійшли, з низької кушетки - єдиного предмета меблів у кімнаті - зірвався хворий. Його обличчя так спотворив гнів, що Кей заледве впізнала приемного молодика, якого бачила два дні тому.

- Ага, це ви! - крикнув він. - Ось для чого ви мене повернули сюди! Хто ви?! Підсадна качка?! Що ж, вони таки зробили з мене божевільного, щоб їх грім побив. Буйного божевільного... Хай тільки попадеться мені в руки той Вінчінтеллі - задушу його на смерть...

- Ви б краще вийшли звідси, - сказав наглядач.

- Геть звідси! - крикнув Пітер Вудз. - Геть звідси! Геть!

Жахлива річ - даремно Кей закликала на підмогу всю свою професійну підготовку: в цьому випадку вона не могла відмежуватися від людського фактора. Не вдавалося позбутися якоїсь симпатії до цього чоловіка, знехтувати нею, навіть побачивши, яким він став. Кей насилу опанувала себе.

- Послухайте, містере Вудз, - почала вона, стараючись, щоб голос не тремтів. - Я хочу, щоб ви спокійно поговорили зі мною. Хочу знати, що довело вас до такого стану.

Вудз шалено реготав.

- Хочете знати, га? Дзуськи, не дізнаєтеся. Я поговорю з кимось здоровим. Це на них схоже - послати вас сюди. Мабуть, гадають, що я побалакаю з вами, бо ви божевільна. Скажіть отому брудному собаці Вінчінтеллі, щоб прийшов сюди, і я поламаю йому кожен кісточку в тілі...

Пітер ще дужче розлютився, глянувши на наглядача, рушив уперед, а той, уже попереджений, відступив, затулив собою Кей, витіснив її з дверей і поспішно грюкнув ними.

Зразу ж за порогом стояв доктор Вінчінтеллі.

- Сподіваюся, ви задоволені, міс Шейфер, - холодно сказав він. - А я, поки тут завідую, мушу наполягати на тому, щоб мої розпорядження виконувалися.

Очі Кей наповнилися сльозами - не від зауваження Вінчінтеллі, на яке вона майже не зважала, а від співчуття до стражденної душі за важкими дверима.

- У мене є телеграма від вашого батька, - вів далі доктор. - Він хоче, щоб ви негайно приїхали до нього в Нью-Йорк і звідти супроводжували сюди пацієнтку.

- Дуже добре, - глухо відповіла Кей.

Вона почувалася зрадницею - перед очима постав Пітер Вудз. Ось він спокійно йде дорогою до свободи, ось він добровільно сідає в машину й повертається до цього жахіття. Хоча Кей і благоговіла перед батьком, проте, ідучи до залізничної станції, вирішила, що таки попросить його придивитися до премудрих методів доктора Вінчінтеллі. За півроку роботи інтерном у батьковій клініці вона ні разу не помилилась, підсвідомо визначаючи хворобу людини за будь-якою з багатьох дрібних ознак. Може, й цього разу Кей спиралася на своє підсвідоме чуття, адже змалку жила в цій атмосфері. З цим випадком вийшов клопіт, щось тут було не те. Аж до нинішнього пополудня здавалося, що він легко піддаватиметься лікуванню.

Трохи збентежена тим, що через брак досвіду не можна покластися на свої судження, вона підсумувала те, що побачила. 1. Проти Пітера Вудза свідчить те, що всі три його брати божевільні.

2. На користь Пітера Вудза свідчить те, що він добровільно поїхав до клініки.

3. На користь Пітера Вудза свідчить те, що він був розсудливий і зговірливий навіть тоді, коли вже занепав духом.

4. Проти Пітера Вудза свідчить те, що він робив дивні й невмотивовані зауваження.

Які були ці зауваження? Вона знову задумалася над ними. Оця його схильність вважати божевільними нормальних людей, хоча б саму Кей... Кілька разів Вудзова поведінка показала цю схильність. У розмовах із Кей він ні разу не назвав її лікаркою чи доктором, увесь час говорив із нею так, наче вона психічнохвора. Сьогодні обізвав її підсадною качкою. Натякнув, що вона, пацієнтка, запобігає ласки в начальства, тому й спонукала Пітера повернутися до клініки. І, нарешті, його дивне запитання в майстерні: «Чому вони не в білому, як ви?»

Машина зупинилася перед станцією, і раптом Кей випросталася. Вищання гальм неначе розбудило ельфа інтуїції, заблукалого в підсвідомості.

- Цікава річ, - гучно озвалася вона, а тоді: - Господи Боже! Це ж неможливо, не може такого бути... а проте їй пригадався момент у кабінеті доктора Вінчінтеллі незадовго перед приїздом Пітера Вудза. У пам'яті безладно спливали інші моменти за останні кілька місяців. Мало не істерично Кей гукнула водієві:

- Не поїду цим потягом! Я дещо забула. Розверніться і якнайшвидше ідьте до клініки!

Кей роздумувала над тим, чи не робить вона з себе посміховище, ба навіть над тим, чи цілком раціональні її дії, а проте одне знала: треба діяти.

За двадцять хвилин вона спокійно увійшла в «Кедри», попростувала до кімнати Пітера Вудза й тихо відімкнула двері своїм ключем. Кімната була порожня.

Кей розшукала чергового наглядача.

- Доктор Вінчінтеллі призначив йому гідротерапевтичну процедуру

, - сказав він, - на всі наступні вісім годин.

- І пацієнт спокійно підкорився?

- Не скажу, що спокійно, пані доктор. Він був дуже збуджений. Треба було аж трьох нас, щоб підкорився.

Кей знала, що він мав на увазі. Банкіра Пітера Вудза надійно впакували в якусь подобу гамака й занурили в теплу лікувальну ванну. Часто застосовували такі купелі, щоб поліпшити стан хворого у випадках крайнього нервового збудження.

- Розумію, - відповіла вона й рушила буцімто до виходу з будинку, а насправді - до ванної. Знову ключ відімкнув двері, і Кей опинилася в облицьованій корком кімнатці з однією ванною, в якій напівлежало добряче оперезане тіло Пітера Вудза.

Він усміхався, навіть сміявся - галасливо та нестримно, і якусь жакливу мить Кей міркувала, чи це часом не маніякальний сміх.

- У вас, здається, вже веселіший настрій, - наважилась озватися Кей.

- Я нічого не вдію з собою. Це ж до чортиків безглузде... Я подумав: якби так мене побачили ось тут мої конторські підлегли... Це ж таке гротескне, на зразок іспанської інквізиції, що нічого іншого не залишається, крім як сміятися. - З його вуст щезала усмішка, натомість на очі наповзав вираз гніву. - Але якщо ви гадаєте, що я не змушу цього типа поплатитися...

- Годі вам, - квапливо сказала вона. - Я хочу, щоб ви на хвилинку заспокоїлися й приділили мені увагу. Гаразд?

- Невже ви гадаєте, що я зараз зірвуся й піду геть?

- Чи казав вам доктор Вінчінтеллі, як одягнені пацієнти? - Звичайно ж, - здивувався Пітер. - Він сказав: «Ви всі ходите в білому, бо це наводить на думку, що ти сам собі найкраща медсестра».

- А лікарі й медсестри?

- Вінчінтеллі пояснив, що вони одягнені, як звичайні люди. Аби в пацієнтів не було враження, що тут лікарня. І що з того?

Витлумачилися всі нелогічні зауваження, які зробив Пітер: він вважав медсестер та лікарів пацієнтами й навпаки. Кей бачила, як він тремтить, оповитий, наче мумія, мокрим бандажем.

- Невже це неправда? - спитав Пітер. - Яка ж тоді правда в цьому безумному закладі? Невже всі лікарі божевільні, а всі пацієнти нормальні... чи як?

- Я гадаю, - задумливо проказала Кей, - що один із лікарів божевільний.

- Ну, а я? Я нормальний?

Не встигши відповісти, вона обернулася на звук за плечима - на порозі відчинених дверей стояв Вінчінтеллі.

- Міс Шейфер, - озвався він низьким глибоким голосом, вступившись у Кей. - Міс Шейфер, підійдіть до мене.

Доктор повільно задкував, а вона йшла за ним. Вінчінтеллі мав певну здібність до гіпнозу

Й час від часу застосовував її в лікуванні. Кей бачила, що він прикладає своє вміння до неї. Її воля притупилася, й дівчина крок за кроком тяглася за доктором, аж нарешті той зачинив двері під нестямне ревіння Пітера Вудза.

Вінчінтеллі схопив її за лікті.

- Послухай мене, мала дурепо, - видихнув він. - Я не божевільний. Знаю, що роблю. Це ти збожеволіла. Ти стоїш на заваді чомусь такому, що має стати пам'ятником твоєму батькові й вічним благословенням для людства. Слухай. - Доктор труснув її. - Місяць тому три психічнохворі брати Вудзи добровільно прийшли до твого батька й сказали, що хочуть заповісти йому всі свої гроші на наукову роботу.

- І він, звісно, відмовився, - сердито відказала Кей.

- Але тепер усе змінилося! - триумфально заволав Вінчінтеллі. - Цей брат - четвертий і останній, спадкоємців немає. Нікого не скривджено... Маємо наш інститут, і ми зведемо пам'ятник, за який людство довіку благословлятиме наші імена.

- Але ж цей чоловік психічно здоровий! - вигукнула Кей. - Як і я.

- помиляєшся. Я бачу ознаки, яких ти не бачиш. Він зламається, як і інші, за тиждень, за три дні, а то й ще перед поверненням твого батька...

- Ти, чортяко! - крикнула вона. - Ти ж здурів... верзеш нісенітницю...

Розмова раптом обірвалася - задзиччали дзвінки, загрюкали двері, в коридорах з'явилися збуджені медсестри.

- Що сталося?

- Три брати Вудзи... Вони зникли!

- Неможливо! - зойкнув Вінчінтеллі.

- Грати на їхніх вікнах перепиляно напилками з теслярської майстерні.

На докторовому лобі набухли жили - великі, як хробаки.

- Доженіть їх! - несамовито крикнув він. - Вони десь тут, у парку! Подайте сигнал тривоги в головній будівлі...

Не до Кей йому було - викрикуючи накази, Вінчінтеллі кинувся у коридор і в ніч.

Коли коридор спорожнів, Кей відчинила двері ванної й швидко розстебнула паси, що втримували Пітера Вудза.

- Вийдіть і одягніться, - мовила вона. - Їдемо звідси. Вивезу вас машиною на волю.

- Але вони десь замкнули всю мою одержу.

- Я принесу вам ковдру, - сказала дівчина й завагалася. - Ні, так не годиться. Цієї ночі на дорогах патрулюватимуть полісмени. Та вони ж приймуть нас обох за божевільних.

Кей і Пітер безпорадно вичікували. Надворі там і сям озивалися голоси крізь чагарник.

- Придумала! - вигукнула вона. - Почекайте!

Кей метнулася через залу до кімнати містера Керкджона й відчинила двері. Напахчений, чепурний, він стояв перед дзеркалом, зачісуючи волосся.

- Містере Керкджоне, - видихнула захекана Кей, - роздягніться!

- Що?

Керкджон помалу втямлював почуте, на його обличчі розпромінювалося сяйво тихої втіхи.

- Зніміть усе з себе й киньте мені.

- Залюбки, моя дорога леді, - відповів він.

Піджак, жилет, краватку, штани, туфлі, шкарпетки - все це вона ловила й збирала в купу.

- Дорога моя леді, це... - Керкджонова рука взялася за горішній гудзик натільного комбінезона, - це найщасливіший день у моєму житті.

Негучно вереснувши, Кей зачинила двері.

За півгодини педаль газу тислася до днища автомобіля, що крізь літню ніч мчав їх двох дорогами Нью-Гемпширу. Світив місяць, перед Кей і Пітером відкривався широкий і вільний всесвіт. Пітер глибоко зітхнув.

- А чому ти вирішила, що я, попри все, психічно здоровий? - спитав він.

- Не знаю, - відповіла вона, з удаваною сором'язливістю глянувши на зорі.

- Мабуть, це сталося тоді, коли ти попросив моєї руки. Жодна дівчина не повірить у те, що чоловік, який запропонував їй одружитися, цілком божевільний.

- І ти, трохи розумніша від мене, не проти.

- Звичайно, не проти... милий мій. - Кей заледве вимовила слово, яке досі ніколи не вживала. - Мене обняло найбільше на світі божевілля.

- До слова. Якщо вже йдеться про обійми, - зауважив Пітер, - чому б не зупинити машину, коли доїдемо он до тих дерев?

Трьох старших братів Вудзів так і не знайшли. Однак кілька місяців тому до мене дійшла непідтверджена чутка, що на одному з нью-йоркських вокзалів оповісник говорить зі своєю інтонацією, від якої волл-стритські ділові люди здригаються й мимрять: «Де ж я чув цей голос?» Другий брат – Воллес – либонь, утік до Південної Америки, де він може послуговуватися зрозумілою всім мовою. Що стосується описаної тут історії, то її розповів мені найкращий перукар на всю крамницю «Еліксер шоп»

, що у Скрантоні (Пенсильванія). Якщо хочете, можете перевірити. Маю на увазі перукаря. Це довгов'язий, схожий на баранця чоловік із зовнішнім виглядом, який відповідав би трохи вищому громадському становищу.

Що з цим робити?

Головна постать оповідання «Що з цим робити?» – молодий лікар, доктор Білл Гарді. М'яко кажучи, він «непоштивий», якщо судити з його ставлення до іпохондриків і справдешніх хворих. Це романтично-сентиментальна оповідь – химерна, фантастична й, безперечно, кінематографічна завдяки сюжету, в якому поєднуються пригоди медика, вибрики шибеника й гангстерські моменти.

Фіцджеральд надіслав «Що з цим робити?» Гарольдові Оберу в серпні 1933 року. У журналі «Сатердей івнінг пост», який упродовж багатьох років першим охоче приймав Фіцджеральдові оповідання, охарактеризували цей твір як «незадовільний», а в «Космополітані» визнали його «надто делікатним». Ніхто з редакторів журналів не знав, що й казати про хлопчика – улюбленого Оберового персонажа й автора заголовної фрази.

Влітку 1936 року Обер запропонував подати на розгляд перероблену версію цього оповідання, але Фіцджеральд відповів, що він навряд чи пригадає тепер сюжет, і натомість надіслав «Дякую за вогник», яке тільки-но закінчив. Уцілілий машинопис «Що з цим робити?» досі належить довірчим власникам майна Фіцджеральда.

Дівчина збавляла час під рожевим небом, сподіваючись, що щось та й станеться. Була вона не дуже-то й неухважлива, та сьогодні все розсіювало увагу: незвичайні сутінки, майже незнайомі по багатьох роках під далекими

небесами; химерні ниточки павутини в кронах дерев, чудернацькі комашки, незвичні вечірні покрики дивовижних звіряток.

«Це жаби, – подумала вона. – Та ні, це grillons. Як воно по-англійському? Це цвіркуни біля ставка».

«Це або ластівка, або кажан», – майнула дівчині гадка й перейшла на відмінності між деревами, тоді на кохання та подібні реальні речі. А далі знову – на інакші дерева, тіні й небеса, на інакший гомін – як-от гудки клаксонів і собаче гавкання, що долинали з боку Філадельфійської магістралі

. (...)

Собака брехав на чоловіка й водночас принохувався до нього. Не зачувши ні ворожості, ні приязності, роззирнувшись на всі боки, він набрав охоти попустувати. Той чоловік верстав шлях назустріч дівчині, хоча ще не знав про те. Він засів посеред ґрунтової дороги, силкуючись розбити свою жертву – шинний замок зразка 1927 року

.

– Геть звідси, тварюко! – пирхнув він і, знехотя бурмочучи, знову взявся до замка – чудового витвору зі сплаву криці та винахідливості, який лише наполовину піддався невідповідному зубилу.

Був це не грабіжник, а лікар, і авто належало йому вже кілька місяців, упродовж яких «гума» (тобто, жаргоном продавців, шини) таки витримувала – понад усі скромні очікування. Звернувши з магістралі на ґрунтову дорогу, молодий медик з'ясував, що «гума» покірно піддалася тискові часу. Ось чим пояснюється погана дія керма, яку він помітив, щойно від'їхавши від лікарні.

– Стариган міг би й сам поїхати своїм седаном, – пробурмотів молодик. – Геть розледащів. В інших закладах його потурили б із роботи, а в нашому – потурають йому, ще й маєтки заповідають.

Підслухавши це кисле нарікання, зацікавлений спостерігач міг би зробити висновок, що доктор Білл Гарді належить до новітнього, дуже нешанобливого покоління. Трохи більш ніж середнього зросту, трохи міцнішої будови, ніж середня (як ото шинний замок зразка 1927 року), доктор у цю мить поновлення сил мислив, надихнувшись тим, що його бос, видатний медик К. Г. Л. Гайнз, наділив підлеглого найприкрішим із усіх обов'язків – відвідати та заспокоїти літню хронічну іпохондричку, ще й ліки їй прописати, причому саме того вечора, коли треба залагодити свою важливу справу.

Як порядний лікар, Білл ніколи не плував професійний обов'язок із особистою втіхою, але нині між цими двома поняттями постав дуже тісний зв'язок: жінку в південному передмісті треба було відвідати, втішити або принаймні тактовно спекатись її; ну, а жінка у віллі, що в кінці ґрунтової дороги, нічого не потребувала, але вважала, що потребує, і кожні два тижні поповнювала сейф доктора Гайнза двадцятьма п'ятьма доларами за запевнення,

що її серце не зупиняється й що в неї нема ні прокази, ні бубонної чуми. Зазвичай запевняв цю пацієнтку доктор Гайнз, та цього вечора він, побалакавши по телефону, пробубонів: «Послухай-но, Білле, зараз мені треба зодягтися на зустріч, якої ми з жінкою чекали багато років. Поїдь і подивися, що там ще можна вдіяти з тою клятою... з місіс Брікстер».

Білл налаштував зубило та гонг (тобто дивну штуkenцію, яку він знайшов під сидінням і назвав гонгом, бо подібно дзвеніла) і, не дуже сподіваючись на успіх, завдав удару. На диво, замок піддався.

Натхненний своїм механічним чи археологічним досягненням, лікар за якихось десять хвилин уже зміг рушити дорогою на зустріч із пацієнткою. Заглушивши двигун і вибравшись із машини, він наразився на дівчину.

«Наразився» – саме те слово, бо ж вона вважала приїзд Білла обнадійливою несподіванкою. У цієї вісімнадцятирічної дівчини була така шкіра, як у наріжних ангелів, що їх малювали італійські художники епохи декадансу

, а в сірих очах іскрилися всі прагнення на світі.

– Добрий вечір. Я лікар Гарді, асистент доктора Гайнза. Місіс Брікстер зателефонувала...

– Добрий вечір. Я міс Мейсон, дочка місіс Брікстер.

Червоні сутінки майже вигасли, вона ясніла в останніх променях заграви.

– Матері нема вдома. Чим можу допомогти? – спитала вона.

– Чим я сам можу допомогти, – виправив він.

Дівчина злегка всміхнулася.

– Не знаючи вас як слід, я не можу вирішувати.

– Маю на увазі – сьогодні ввечері. Чим міг би я допомогти сьогодні ввечері?

– Я навіть не знаю, що вам і сказати, докторе Гайнз...

– Я доктор Гарді, асистент доктора Гайнза.

– Пробачте, докторе Гарді. Ми подамо вам чашку кави на кухні й розрахуємося дріб'язком – скільки там знайдеться в домі.

Вислухавши останню репліку, Білл зауважив, що вона не вписується в аристотелівську логіку. Трохи поміркувавши, він почав заново.

– Мене викликали з цього будинку, міс Мейсон, щоб полікувати вашу матір. Якщо її забрали...

– Її забрав мій батько.

- Он як. Пробачте, а навіщо?

- Вона дізналася, що компанія «Чиказька опера» дає «Луїзу»

.

- Бачу, в чому річ, - кивнув Білл. Однак не бачив, бо в дедалі густішому присмерку дівчина трохи засліплювала очі. - Хочете сказати, що вона не може встояти перед «Луїзою». Мені це знайоме. У мене була тітка, яка ніколи не могла...

- Сумні, дедалі сумніші справи, докторе Гайнз...

- Я Гарді, помічник доктора Гайнза.

- Прошу пробачення, докторе Гарді. Але коли дедалі більше дізнаєшся про ось таких тітоньок, то таки задумуєшся, до чого ти з ними дійдеш! Мати наближається до Луїзи, замість віддалятися. Вона пішла звідси несподівано й раптово, батькові довелося нести з собою запонки. Мене кілька років не було вдома. Зовсім недавно я повернулася сюди, застала нового вітчима й тепер стараюсь якось пристосуватися. Якщо в домівці і є хворий, то не знаю, хто це. Мати ані слова не сказала мені про свою недугу.

- Отже, ваша мати не занедужала й не дзвонила докторові Гайнзу? Сталася помилка?

- Вона не виглядала хворою, коли вибиралася на оперу.

- Що ж, припустімо... Припустімо... Облишмо цю справу. - Ще раз глянувши на дівчину, Білл вирішив не облишити. - Я хотів сказати: припустімо, ми перевіримо. Дам вам адресу лікарняного комутатора, ви зателефонуйте й з'ясуєте, чи був у них такий дзвінок. Я не питиму кави й не візьму дріб'язку. Почекаю тут, у машині.

- Гаразд, - погодилася міс Мейсон. - Добре було б з'ясувати ситуацію. (...)

За кілька хвилин вона з конвертом у руці з'явилася на веранді.

- Вибачайте, докторе Гайнз, ви мали рацію. Мати таки зателефонувала до лікаря...

- Мене звуть Гарді.

- Ну... не починаймо все спочатку. В усякому разі вона подзвонила комусь із вас двох. Перепрошую за нечемність, але звідки мені знати, що ви не вимагає?

Подумки сміючись, Білл відповів:

- Отак ми й стоятимемо там, де були з самого початку. Хіба що ваша мати чекає мене в антрактах між діями в опері.

Міс Мейсон вручила йому конверт.

- Я знайшла це на столику в холі, коли виходила... адресоване докторові... - тихо сказала вона й вчасно прикусила язика, коли Білл підніс листа до фари, бо стемніло. - Сподіваюся, це прояснить справу.

Шановний докторе, я справді зателефонувала Вам щодо хлопчика, оскільки - на Вашу пораду - знову зацікавилася домашніми справами, і випало дуже вдало. Але ми з чоловіком вирішили, що мені найкраще було б вийти з дому. Отож я й вийшла, тим паче, що якраз там ставлять оперу, яку мені дуже хотілося побачити й послухати. Або ж ми могли б піти в кіно. Та куди хоч, аби тільки відвернути увагу від себе, як ви й запропонували. Вибачте, якщо я завдала Вам клопоту.

З повагою, Енн Маршалл Мейсон Брікстер

P. S. Я мала намір залишитися вдома й розповісти вам про хлопчика, але мій чоловік вважав, що мені треба вийти з дому. Хлопчик сказав, що він украв блугу. Я не знаю, що це таке, але я цілком певна, що в його віці не годиться таке робити.

ЕММБ

Білл перемкнув фари з тьмяного освітлення на яскравіше й у новому світлі подивився на лист. Знову те саме - хлопчик украв блугу, а жінка хоче щось із цим зробити. Проступили тьмяні обриси клопотів, з якими довелося зіткнутися докторові Гайнзу і які тепер мали перейти Біллові. Від цього усвідомлення на скронях виступили дрібненькі крапельки поту. Білл різко повернувся до дівчини.

- То коли ви зауважили, що бракує бруги?

- Якої бруги?

Невдача.

- А бруги?

Вона відсувалася - помалу й потроху, але помітно, і Білл покритив свій промах, переказавши все написане.

- Ось тут. Очевидно, ваш брат узяв те, що не належить йому. Ваші батьки хочуть дізнатися, чому й навіщо він це зробив. Ви можете розтлумачити це слово?

У сьайві фари їхні голови так зблизилися, що його рухливі біляві кучері подряпували дівчині щоку, а довге нереальне пасмо золотистого шовку цілком матеріально торкнулося куточка Біллового ока, насправді ж - усього тіла.

- Я не зможу вам допомогти, - відповіла за якусь мить міс Мейсон.

- Гадаю, що мені варто розслідувати цю справу, - сказав він. - Гаразд, - згодилася вона. - У його кімнаті ще світиться. Дівчина пройшла холлом, прикрашеним рештками вбитої дичини.

- Ви зустрінетеся з ним тут, - спитала вона, зупинившись біля підніжжя сходів, - чи в його будуарі?

- Ходімо нагору, - запропонував Білл.

Він плекав тривку надію на те, що бругу вже триумфально вихопили з-під подушки й уся ситуація прояснилася завдяки вичитаній нотації, з якою носилися наготові, наче солдат із амуніцією. Сама Чарівність провадила путь нагору, немов маяк, який згодом на веранді міг би висвітлити проблеми молодого лікаря - або щось подібне.

Здавалося, почало збуватися його сподівання розгадати таємницю, коли вже з порога кімнати, в якій мало б світитися, вони занурилися у темряву. Міс Мейсон поорудувала перемикачем, і Білл задивився на тринадцятирічного хлопця, одягненого в піжаму, що сяк-так покривала натільний комбінезон; на ліжко з очевидними ознаками, що на ньому лежали; й на книжку, що випиналася з-під подушки, тільки-но туди похапцем засунута.

- Це, мабуть, іглу, - подумав лікар, інстинктивно втіливши шукану річ в арктичну форму. Під неприязним поглядом хлопчика він спритно сьгнув під подушку й, вихоплюючи книжку, кинув оком на її блідо-блакитну обкладинку. Виявилось, що на ній написано «Колишній торговець жінками». Авторство вказано із зворушливою скромністю - «Досі садинокий чоловік».

Білл спокійно відклав «Колишнього торговця», як ефемерну річ, щось на зразок примірника «Моїх сорока років у фонтанах Тіволі

» в пам'яті туриста, й озвався:

- Як справи, юначе?

Ба, «юнак» уже давно відмовлявся від таких балачок. Він гидливо глянув на Білла, на сестру, тоді знову на Білла й зрештою тицьнув у них середнім пальцем - зобразивши те, що прадіди могли б по-евфемістичному назвати півником.

Ба, лікар був не з м'якого тіста. Схопивши хлопця за плече й пригнувши до простирадла, він застеріг:

- Якщо хочеш побавитися зі мною, то побачиш, що я сильніший.

Не пручаючись, хлопчик опустився на простирадло, підняв на лікаря непроникливі очі й відповів:

- І що тоді робитимете?

Оце так питання... Білл міг вправно вести розмови на різні теми, але щось підказало йому, що тут не та тематика. Він подивився на міс Мейсон, та в її блискучих очах розпізнав вираз віковичних слів: «У світі, де верховодять чоловіки, нехай вони спершу скажуть, куди мене поведуть, а тоді я згоджуся або не згоджуся туди йти». Сівши біля ліжка, лікар принизився до рівня розмови, яку спотворювали паузи, зупинки та запинки. Компетентна судова стенографістка передала б її таким чином:

- Що тобі подобається?

- Мені?

Пауза. Хлопець дивиться на лікаря.

- Що тобі подобається? - повторює той.

- Я люблю книжки, - нерішуче відповідає хлопець.

- Я теж люблю книжки.

- Якщо ви не проти, - втручається дівчина, спостерігши початок спокійного - неначе в батька з сином - потоку слів, - то я піду. Мушу впоратися з деякими справами.

Білл почув, що двері за нею зачинилися доволі швидко. Краще було б піти звідси, як тільки з'ясувалося, що міс Брікстер нема вдома. Не психіатр і не мораліст, він вважав себе науковцем. Був доволі впевнений у собі, щоб розсудливо поводитися з хворою жінкою в критичному стані, а тут досить було глянути на ось цього пацієнта, як із голови півнячим гребенем випнулася якась забута відраза до тринадцятилітніх хлопчиків і навернулася сердита думка: «Я ж і не детектив».

Однак він стримувався й вів медоточиву мову з «юнаком»:

- Які ігри тобі подобаються?

- Та, всі потроху.

- Гаразд, але які саме?

- Гра в гангстерів - тільки вона мені й подобається.

- Що ж, це весела забава.

«Любиш Діамантового Діка»

, - подумав Білл, а проте щось спонукало його спитати:

- А кого ти волієш бачити переможцем - бандита чи полісмена?

Хлопчик насмішкувато глянув на нього.

- Само собою, бандита. Ви що, чокнулися?

- Не грубіянь!

- І що тоді робитимете?

- Я...

На Білла напливла ще одна мана з дитинства. У всякому разі щось таке, як відчути себе піратом...

- Які книжки ти читаєш?

Лікар так опановував своє обличчя, ніби прослуховував стетоскопом усе тіло хлопчика.

- Та не знаю.

- Чи дивишся ти кінокартини? - Білл зауважив, як просяяв хлопець, ніби вихід із тунелю побачив. - Гангстерські кінокартини?

- Мені багато чого не дозволяють. - Голос набрав відтінку самовдоволення й звучав не дуже переконливо. - Не дозволяють мені й іншим багатим хлопцям ходити на щось таке, хіба на комедії, на фільми про викрадення дітей і таке інше.

А комедії мені подобаються.

- Чиі? Чапліна

?

- Кого?

- Чарлі Чапліна.

Очевидно, ці слова одним вухом увійшли й другим вийшли. - Ні... знаєте, комедії.

- Хто тобі подобається? - спитав Білл.

- Е-е-е... - Хлопчик задумався. - Ну, мені подобаються Гарбо

, Дітріх

і Констанс Беннетт

.

- Вони грають у комедіях?

- Вони найсмійніші.
- Вони - це хто чи що?
- Найсмійніші комедії.
- Чому?
- Ой, там весь час стараються розігрувати ці пристрасні штуки.
- Що за пристрасні штуки?
- Ну... ці погляди.
- Які погляди?
- Та ви знаєте. Це... гм... як на Різдво.

Білл почав був сушити над цим голову, але згадав про досі не вирішену справу з іглу й схаменувся. Вважав за доцільніше повернутися до книжок.

- Які книжки маеш? - запитав він.

Хлопець уважно подивився на нього.

- Еге, а ви часом не пройдисвіт?

Білл швиденько поміркував, так воно чи ні.

- Ні, - признався він.

- Що ж... - звівся з ліжка хлопчик, - маю десь два сорти книжок. Одна про чотирьох дівчаток на ім'я Мег, що звалилися в кролячу нору

, а друга про... Багато таких маю. - Повагавшись, він додав: - І ще в мене є кілька власних книжок.

- Чи можу я їх побачити?

Хлопчик подумав.

- І що тоді робитимете?

Білл задумався втретє. Нарешті відповів:

- Нічого.

- Якщо так, то підніміть край матраца.

Білл підняв. Згодом він сам себе питав, скільки книжок там нарахував: десять чи двадцять. Ті, що запам'ятав, називалися «Факти любові»; «Війна і мир», том I; «Премійовані оповідання 1926 року»; «Психіатрія, її зміни за

вісімдесят років»; «П'ятдесят популярних загадкових історій Світової виставки 1876 року».

Голос хлопчика м'яко й гостро протинав Біллову задуму над схованкою.

- Мабуть-таки, ви пройдисвіт. Ви побачили їх. Що ви робитимете?

- Ймовірно, виріжу тобі мигдалини, - відповів Білл, вчасно ухилившись у мить, коли з грюкотом упав матрац. Такий випадок, очевидно, стався через дедалі гучніший звук кроків.

- Зі мною все гаразд, - повів далі Білл, - я не...

- Дурниці...

Хлопець замовк, щойно з'явилася міс Мейсон. Не при звичаївся до сестри й трохи побоювався її.

- Мати й батько вже вдома, - оголосила вона Біллу. - Хочете зустрітися з ними внизу?

- З вас була б добра асистентка лікаря, - зауважив він.

- Я прожила в лікаря три місяці.

Білл глибоко зітхнув, а вона повела далі:

- Його дружина дуже хворіла. Не *gravement*, а *chroniquement*, знаєте

. Мені подобаються лікарі.

Хлопчика хвилювало тільки одне - зрадить його Білл чи ні, коли той разом із міс Мейсон виходив із кімнати, озираючись і двічі спробувавши виголосити заключну сентенцію. Востаннє глянувши на затяте хлопчинове обличчя, медик таки закінчив її:

- Не видам тебе, але я б хотів ще з тобою побалакати.

Біля дверей він додав:

- Принаймні не скажу жодному з твоїх приятелів, що ти говорив зі мною по секрету.

Зробивши все можливе, Білл, однак, почувався ніяково, як ніколи, тої хвилини, коли йшов за міс Мейсон довгим залом і сходами. На останньому східці він стрепенувся - потрапив у таку сцену, яку й уявляв.

Очевидно пустоголова, але не дуже докучлива жінка стояла біля входу в головну кімнату, для якої в усій країні ще не знайдено підхожої назви. Стояла й жваво помахувала рукою, запрошуючи гостя до кабінету. Звідти вона спровадила чоловіка, якому дала знак вийти друга рука, не зайнята в мить запросин Білла.

- Я знала, хто ви, - сказала місіс Брікстер. - Упізнала вас із приписів доктора Гайнза. Він так добре все описує! Сьогоднішню кінокартину він міг би змалювати так само добре, як і рецензент.

Відмовившись від запропонованого віскі з содовою, Білл заспокоївся й мовив голосом професіонала:

- Що вас турбує, місіс Брікстер?

- Певна річ, усе почалося з посмикування... - почала вона. А закінчила за дві години:

- ...напевно, маєте рацію. Це лише нервово виснаження від того, що моя донька повернулася додому.

Зненацька позбувшись буцімто нервового виснаження, місіс Брікстер повернулася лицем до лица з Біллом.

- Раз уже ви йдете звідси, докторе, попрошу вас нагадати докторові Гайнзу, що коли я запрошую його, то має прийти тільки він. - Задзвонив телефон, і вона, не змовкнувши, взяла трубку. - Надалі сподіватимуся візиту самого лікаря, а не його асистента... Так, він тут... на Бімінг-авеню, 6632... Дуже особисто й терміново. Скажіть йому про Елліса С.

Місіс Брікстер вимовляла слова так, неначе кожним із них викривала злочин. Поклавши слухавку, вона наголосила:

- Сподіваюся, що там ви знайдете не більше проблем, ніж знайшли тут.

Коли за Біллом зачинилися двері, він кілька хвилин таки міркував над тим, чи не спіткає його ще гірший клопіт, ніж той, що вже за плечима.

Якусь хвилину лікар постояв на веранді, спинивши око на великій жимолості, що кидала тінь проти низько навислого серпика місяця, а коли ступив додолу сходами, його неухвально погляд упав на причіп, що спав поряд, облитий місячним світлом.

То була дівчина з чужих країв. Заснула так, що сон про ці місця виднів на її чистому чолі. Білл вийняв годинника - минула третя. З виробленою спритністю він рушив по дерев'яній підлозі веранди, але наступив на неминучу скрипливу планку - і враз щезла, зморщившись, карта дивокраю, накреслена на дівочих бровах.

- Я спала, - озвалася вона. - Спала.

Неначе Білл попросив її почекати тут. Неначе її волосся, злегка торкнувшись Біллового лоба, попросило затриматися тут допізна. Але надто вже вона юна, як на легкі стосунки, тож лікар узяв свою сумку і, сказавши «що ж, я мушу...», пішов до машини. Спало на думку, що він дуже довго просидів у цьому домі й увесь цей час дівчина спала.

Білл їхав швидко, бо було далеко добиратися: з північної околиці - на південь через усе місто, а далі ще кільканадцять миль, аж до колонії замиських будинків. Голос у телефонній розмові звучав із відтінком страху; либонь, нині був не той вечір, щоб розривати стосунки. Біллові думки так густо зосередилися на сцені, від якої він віддалявся, що по хвилинах і милях ізди він і незчувся, як машина опинилася перед знайомим будинком на знайомій вулиці.

У Білловому житлі світилося, перед ним стояв седан. Коли Білл вибирався з машини, двері седана відчинились і з них вигулькнула кремезна постать.

- Ви лікар? - спитала постать, наближаючись до нього. - Це ви будете лікар, що приятелює з місіс Дайкс?

- Так... Вона захворіла?

- Ні. А я містер Дайкс. Сьогодні приїхав додому з Ден... із Гонолулу.

Отже, цей привид нарешті матеріалізувався. І справді, в ясного місячного світлі він видавався восьми футів заввишки, з довжелезними чіпкими руками. Білл завбачливо відступив на крок.

- Не хвилюйтеся, я не лупцюватиму вас... поки що. Сядемо у вашу машину і трохи побалакаємо, перш ніж зайти до вас додому.

- Що це? - спитав Білл. - Грабунок?

Чоловік погрозово реготнув.

- Щось схоже. Я хочу два ваші підписи - один на чеку, а другий на листі, якого ви ще не написали.

Гарячково розмірковуючи, Білл сів у машину.

- Лист до кого? - спитав він.

- До моєї жінки. Великий з вас спритник, що не листуєтеся з нею. Я всю вашу квартиру перевернув догори дном, та так і не знайшов листа.

- Послухайте, містере Дайкс, я знаю вашу дружину всього місяць, і тільки як лікар.

- Та невже? Чому ж тоді вона приліпила ваше фото біля свого туалетного столика?

Білл видав стогін праведника.

- Це її особиста справа, - пояснив він. - Я випадково дізнався, що вона дістала це фото від мого однокласника в медичній школі. Його дружина і ваша - подруги. Я не дав їй...

- Розумію, розумію, - глузливо перебив Білла здоровань. - І ви не той, за кого вона хоче вискочити заміж, тоді як я в Ден... у Гонолулу. І мені таке до вподоби - приїхати й побачити, що моя жінка знюхалася з якимсь медиком, га? І я маю ковтати такі пілюлі, як останній дурень? Ось зараз ви відкупитеся й дасте мені письмовий доказ зради, щоб я зміг розлучитися. Таке вам сподобається.

Біллові взагалі таке не подобалось, але, розсудивши на здоровий глузд, його становище було щонайменше скрутне. Чи то страх, чи то полегшення він відчув від того, що сталося далі, - цього він ніколи не міг вирішити, але на різкий наказ: «Пограбування!» обидва чоловіки скочили, як ошпарені, з відкидного заднього сидіння. Навіть за частку секунди, перш ніж нова постать з'явилася з Біллового боку автомобіля, можна було розпізнати в голосі щось невловимо знайоме.

- Ти не знав, що він має при собі одного зі своїх бандитів, здорованю, - знову озвався голос. - Вийди, щоб не загидити кров'ю оббивку. Швидше!

Жалюгідно трусячись, здоровило вовтузилось з клямкою, і в цю мить Білл упізнав свого рятівника. Це був той самий хлопчик. А коли пролунало класичне «линяй звідси!», лікар став невиразно розпізнавати інструмент, який тільки-но змусив містера Дайкса відступити, спіткнутися, впасти, звестись, а тоді зчурнути вулицею, та так прудко, як лідер у перегонах. Придивившись ближче до інструмента, Білл побачив, що це щось схоже на револьвер, але не зовсім револьвер. На той час, коли Дайксові п'яти накиували ген у далині, він утямив, що це та сама загадкова сталева штуковина, яку сам досі вважав гонгом.

III

Хлопчик сів у машину, й Білл, оторопілий від крутого повороту подій, розвернувся й поїхав до міста.

- Цей тип, звичайно ж, боягуз, - вдоволено зауважив хлопчик- Так, - згодився Білл, майже автоматично. Поверталися й давали себе знати професійні звички. - Хотів би я знати, що ти тут робиш.

- Я просто виїхав на прогулянку, - недбало відповів хлопчик. - Невже ти не можеш прогулятися вдень? - Я скористався вашою поїздкою. Вирішив перехитрувати вас. Весь цей час, що ми були в дорозі, я тримав пістолета так близько до вашої спини...

- Ой, припини це, припини, - перебив невдячний лікар. - Мені не подобається така мова.

- Гаразд. Але ані словом не проговоріться батькам, чуєте? Бо інакше скажу, кого я побачив... Джигуна, що відбивав жінку в здорованя, поки той був у Ден... у Хула-хулі.

Як цю новину сприйме закохана дівчина? Та, що ви покинули на веранді?

- Яка ще закохана?

Білл укотре оторопів, але цього разу не дуже. Вже при звичаювався до потрясінь.

- Не думайте, що я не помітив, як вона востаннє озирнулася й подивилася вам услід. Ото приємно їй буде почути про...

- Ти сам не знаєш, що кажеш, - ствердив Білл. - Не зможеш зрозуміти цю ситуацію, аж поки я не поясню тобі кожну її подробицю.

- Тоді пояснюйте тій дівчині.

Добряче поміркувавши, лікар вирішив, що не стане їй пояснювати. Цілком певно, що не можна дозволити собі таке. Натомість можна було б принаймні порозумітися з цим невиправним хлопцем.

- Зразу ж і почну науку, - оголосив Білл. - По-перше, розумію тебе й підтримую - до певної міри. Звичайно, краще бути бійцем, ніж одним із цих слабаків, вихованих у великій любові до самих себе. І ти можеш вибрати своє діло. Є боротьба за зло й за добро. Є багато чого, за що треба боротися: за свою віру, честь, родину й... Маю на увазі, ти згодом пересвідчишся, що є безліч речей на світі, й тобі доведеться вирішувати, чи варто за них боротися. Наразі ж обмежуйся захистом. Ось цей кримінальний випадок тебе не стосується, не варто про нього й думати. Маєш бути таким самим, як люди старшого віку, і викинути його з голови...

З кожною хвилиною Білл упевнювався, що сам не знає, про що веде мову. Крадькома глянув на хлопчика. Хотів перевірити, чи він це зауважив.

Але хлопчик дрімав - уже кілька хвилин.

IV

Займалася ранішня зоря, коли Білл звернув на ґрунтову дорогу. На межі маєтку місіс Брікстер він розбудив свого рятівника.

- Ми на місці. Покладаємо надію на Бога, що вдома не зауважили, що ти вийшов. Спробую запровадити тебе так, щоб ніхто цього не побачив.

Млявий після нічних операцій, майбутній кримінальник здивовано подивився на Білла.

- Прокинься! - нетерпляче сказав Білл. - Уже, вважай, розвиднілося.

- І що тоді робитимете?

- Припускаю, в тебе ще вистачить здорового глузду, щоб непомітно ввійти.

- Молода французенка зарадить.

- Що за французенка? У чому зарадить?

- Маю на увазі сестру. - Хлопчик очевидно прочуняв. - Та ви її знаєте, цю закохану. Сестра недавно повернулася з Франції чи ще звідкись. Вона мене й впустить.

Почувши про цей задум, Білл оговтався майже до нормального стану.

- Як ти її розбудиш? - запитав він.

- Придумаю якийсь спосіб.

- Я піду з тобою. Тільки задля того, щоб упевнитись.

Повз нові дерева, крізь нове трепетне життя, крізь нові тіні, які творили нову місцину замість давньої, крізь гомін різних дивовижних комах вони перейшли лужок і зупинилися під вікном.

- А тепер що? - шепнув Білл.

- Це її кімната... і вікно відчинене.

Подумки Білл квапливо перебрав класичні способи штурму заснулої оселі.

- Ми могли б жбурляти камінчики, - непевно запропонував він.

- Ні, ми вкинемо одну з цих квіток. Знаєте, які вони, дівчата. Верещать, якщо влітає камінець. А якщо влетить троянда, вони гадають, що її нарешті вкинув принц Уельський.

Перша троянда не влучила в ціль. Хлопчик промахнувся. Тоді Білл виконав два ідеальні кидки - квіти не зачепили підвіконня. Внизу не було чути акустичного наслідку, й вони удвох вичікували, затамувавши подих.

- Спробуйте ще раз... - почав був хлопчик, але змовк. У вікні з'явилося ніжне довірливе обличчя, на якому заспані очі силкувалися розрізнити, що там унизу.

Час від часу лунало перешіптування, яке зумів би відтворити тільки один зі знаменитих імітаторів, що працюють на радіо. Коли обличчя дівчини зникло, її молодший брат із відразою на лиці обернувся до лікаря.

- Як бачите, вони всі однакові. Розуміють лише половину, а друга половина до них не доходить. Тільки половина - це все, чого можна сподіватися. Зараз сестра виряджатиметься, і то так, наче ми маємо відвезти її в якійсь справі до центру міста.

Проте міс Мейсон вбралася напрочуд швидко й напрочуд до лица. За сім хвилин вона відчинила перед ними бічні двері. Приглянувшись до неї, Білл вирішив, що зможе краще пояснити, в чому річ, без коментарів третьої сторони, тож, скориставшись тим, що ця сторона позіхнула, він суворо

вказав пальцем напрямок – усередину оселі, а тоді вгору. Хлопчик підморгнув разок, роззявив рота, але, спостерігши, що невимовлене слово нестримно переродилося в позіхання, враз піддався і зник.

– Отже, міс Брікстер... – озвався лікар і змовк.

– Міс Мейсон, – виправила вона й перекірливо повела далі: – Певна річ, я можу здогадатися, що сталося. Мій брат залишився на задньому відкидному сидінні

. Перш ніж лягти спати, я побачила, як він забрався у ваше авто.

«Це ж ілюзія, що вони розуміють лише половину, – подумав Білл. – Хлопчик не все знає. Таж ця дівчина...»

– Не кажіть батькам про вашого брата, – попрохав він. – Я вподобав його. Не хочу, щоб він мав клопіт.

– Докторе Гарді.

– Слухаю, міс Мейсон.

– За ті два місяці, відколи я повернулася з Європи, на моїх очах сталося стільки дивовижі, що вже й рота не наважуюся відкрити, коли не мое діло.

«У сам раз дружина для лікаря, звідки не глянь», – подумав він.

– Міс Мейсон.

– Слухаю, докторе.

– Міс Мейсон... Природно, за таких обставин я не зміг... – Білл провів долонею по зарості на підборідді. – Не зміг закінчити свій туалет. Однак прошу вашого дозволу...

– Слухаю, лікарю.

– ...сердечно попрощатися на добраніч, чи то пак – на добрий ранок.

– Звичайно ж, я розумію.

– ...і щоб завтра, чи то пак сьогодні, повернувшись сюди на зустріч із вашою матір'ю, я мав честь...

– Слухаю, лікарю.

– ...сердечно привітатися з вами – зі словами «добридень». – Було б дуже приємно.

– На добраніч, міс Брікстер.

– На добраніч, докторе Гайнз.

V

На роботу Білл приїхав роздратованим – через безсоння та невиразне невдоволення своїм становищем, і на несвіжу голову годі було зміркувати, звідки взялося таке почуття. Втім, одна з причин була очевидна: доктор Гайнз ніколи не приходив раніше, ніж ополудні. Отож його асистентові доводилося тягти лямку за двох і деколи почуватися конем у пожежній упряжі

. Білл не бачив жодного виправдання цих дедалі більших лінощів у чоловіка сорока з гаком років.

«Мабуть, я роздратувався тільки через те, що запізнився сьогодні вранці. Мабуть, я намагаюся зіпхнути провину на боса».

Ось так він старався втриматися в рамках неупередженості, але таки зірвався в мить, коли прийшов доктор Гайнз. На той час молодий асистент розглядав уже двадцять зобов'язань і мав двадцять повідомлень.

– Мені важко докладно робити ось це й водночас читати, – доволі тихо, але й доволі чутно закинув Білл.

Здивовано глянувши на підлеглого, доктор Гайнз знову впав у пусту безтурботність.

– Але ж у наші часи, – відповів він буцімто сердечним тоном, звичним у розмовах із пацієнтами, – вже те добре, що взагалі є якась робота

, ха-ха.

Гайнз обірвав смішок, прочитавши вираз на Білловому обличчі.

– Кажу це всерйоз, докторе Гайнз. Не знаю й не хочу знати, чому ви не беретеся до роботи, але це до чортиків несправедливо – з огляду на відсоток, який я беру. Пропоную вам раніше лягати спати.

У доктора Гайнза витріщились очі й відвисла нижня губа. – Гаразд, – сказав він, набираючись злості. – Але ви забули, що я підібрав вас, зеленого інтерна, і залучив до практики, яку розвинув у цьому місті...

Він зробив паузу перед нищівною реплікою, а Білл поблажливо сказав:

– Я це визнаю... – і раптом докинув вислів, засвоений минулого вечора: – І що тоді з цим робитимете?

– Зараз скажу вам, що я робитиму. – Зовсім не дурень, доктор Гайнз на мить змовк, поміркував про своє сумління й повів далі, зі значно меншою певністю: – Я робитиму...

Раптом він усвідомив, що нічого з цим не робитиме. Колись розпочавши на славу, доктор згодом дозволив собі надовго скласти руки. Останнім часом він скинув на Білла Гарді все трудомістке, навіть свої секретні справи. Без Білла зруйнувалася б сама фірма. Отож доктор Гайнз просто сидів і дивився на молодшого, ніж він сам.

Здогадавшись, про що думає старший чоловік, і відчувши своє зверху, Білл дав йому досить часу поновити й зберегти віддавна знехтувану гідність. Молодик рушив до дверей і на ходу кинув кілька найважливіших розпоряджень тямущій міс Вайсс.

Він швидко іхав на північ і думав, а точніше - давав лад думкам, що снувалися в голові кілька останніх втомливих годин: хлопчик на свій страх і ризик веде бій проти повсякденних реалій, на боці яких завжди незмінно стоять місіс Брікстер; романтика - це для дітей, а робота й небезпека - для чоловіків; найкраще, чого можна сподіватися, - це те, що під кінець дня ген за поворотом на ґрунтову дорогу Білла чекає щось лагідніше й зовсім інакше, ніж було досі.

Був ще тільки пообідній час, але молодому лікареві здавалося, що оте «щось» уже видно крізь яскравий ранній пополудень із зовсім новою оперою комах і з тінями дерев, що проклали новий шлях. Не зовсім певний, що попереду видніє сподіване, Білл враз упевнився в цьому.

За кілька хвилин він мовив:

- Маю щось вам сказати. На жаль, скоромовкою, бо багато чого мушу зараз зробити...

- Ду-у-уже слушно, - сказав хлопчик, що сидів із ними. - Ду-у-уже слушно...
- І додав, без ніякої принуки: - Я завжди можу підпорядкуватися наказам поважної персони... Уже йду собі.

На диво, він так і зробив.

Білл провів поглядом хлопчика, трохи шкодуючи, що, напевно, ніколи не вдасться дізнатися, що таке блуга і як на Різдво люди поглядають одне на одного. Тоді обернувся до дівчини.

- Послухайте, - почав він, - ви красуня... майже неземна. Ви...

- Еге ж.

- У вас е все, чим тільки можна наділити дівчину... - Білл завагався. - Коротко кажучи...

Міс Мейсон знала наперед, що після слів «коротко кажучи» він ще довго марудитиме, тож вирішила прискорити розвиток подій.

- І що ви з цим робитимете? - спитала вона.

Втративши терпець від запитання, яке в цьому домі вимагало щораз інших пояснень, Білл Гарді перебрав розвиток подій у свої руки й перейшов від слів до наочних дій.

Грейсі ні в сих ні в тих

Френсіс Скотт Фіцджеральд і Роберт Спаффорд (1913–2000), на той час молодий письменник із Балтимора, а згодом актор, співпрацювали над екранізацією оповідання «Грейсі ні в сих ні в тих», після того як у 1934 році Фіцджеральд зустрів Джорджа Бернза та Грейсі Аллен у Балтиморі, де вони були на гастролях. Сценарій фільму – це коротке оповідання в ретельно продуманій та визначеній формі. «Грейсі ні в сих ні в тих» напрошувалося стати одним із фарсів, завдяки яким ця пара акторів прославилася, тобто Бернз мав би зіграти роль партнера коміка, а Аллен – «дурненької Дори», але Фіцджеральд не міг утриматись від написання справжнього літературного твору. Якщо в першому ж абзаці Джорджа описано як «закоренілого старого парубка, що волів триматися в тіні», то зрозуміло, що це не просто такий собі виграшний кінематографічний номер – «звичний заїжджений кінь, який повезе манатки [Бернза й Аллен]».

Фіцджеральд журився тим, що витратив час на сценарій, який не вдалося продати. Згодом, улітку 1934 року, він написав своїйкузині Сесі Тейлор: «Все тут іде доволі погано. Зельді не краще – твій кореспондент у паскудному здоров'ї + два кінопроекти зійшли нанівець, один із них – для Грейсі Аллен + Джо. Бернза – мало що не прийняли + забрав 2 тиж. роботи + сподобався їм + хотіли його купити... + «Парамаунт» забракував. Подібно, як ото кравець, що залишився з костюмом, пошитим на замовлення, – ніхто не купить». Опинившись наприкінці десятиліття в Голлівуді, Фіцджеральд іще раз переробив цей сценарій – задля нового розподілу ролей. Цю переробку поміщено в примітках до цього оповідання

.

Загалом, ідея запропонувати це оповідання Джоржеві Бернзу та Грейсі Аллен

ґрунтується на твердженні, що фарс і комедія привертають увагу не більш як півгодини, і водночас на тому, що в особистостях цих акторів є великий потенціал для повнометражних фільмів.

Упродовж перших тридцяти хвилин чистого фарсу глядач сміється, упродовж других він розважається, а упродовж третіх йому хочеться лупцювати комедіантів по голові. Чаплін пересвідчився в цьому, коли вирішив знімати довші картини, як-от «Перерваний роман Тіллі», «Малюк» etc. У кіно він відкидав багато чого зі своєї суто фарсової особистості, щоб дати місце таким діаметрально протилежним художнім засобам, як пафос, у «Малюку» й розвивати цей загальний принцип, уже багато років добре відомий авторам легкої комедії.

Керуючись таким засновком, автори, які подають на розгляд цю історію, спробували урізноманітнити звичного заїждженого коня, що повезе манатки Джорджа Бернза та Грейс Аллен, почуттями та емоціями, спільними в усіх людей, і це, сподіваємося, дасть у наслідку таке саме визнання акторів, яке досі вони здобували лише за свої старання в галузі фарсу. Цю ідею спершу подали самому Джорджеві Бернзу, і він так нею зацікавився, що закликав нас працювати далі.

Нижче поміщено запропоноване оповідання:

Грейсі ні в сих ні в тих

(Френсіс Скотт Фіцджеральд і Роберт Спаффорд)

Діставши невелику спадщину, бідний Джордж зразу ж був ладен покинути роботу рекламного агента, вийти у відставку й перебратися на периферію, аж тут начальник викликав його до кабінету, щоб поговорити про справу. Вона дивним чином зацікавила й захопила Джорджа – закоренілого старого парубка, що волів триматися в тіні. Плекав у собі ці риси на радість людям і мав утіху саме з того, а не з якихось власних успіхів. Завдяки такій чесноті Джорджа вважали найкращим на весь Мангеттен рекламним агентом, і, ймовірно, якраз тому начальник і попросив його взятися за цю дуже нелегку й непросту справу.

Коротко кажучи, справа, як пояснив керівник агенції бідному Джорджу, зводилася до того, щоб увійти в середовище багатіїв і розплутати дивну ситуацію.

Ця незвична ситуація склалася з містером Огастесом Ван-Гроссі

, що його віддавна сприймали як одне ціле з яхтовими регатами в Америці, та його двома доньками, вихованими без матері. Батько постановив, що старша має вийти заміж раніше, ніж молодша. Ба, старша дочка була справдешнім джерелом непорозумінь. Доволі гарненька, вона, однак, завжди виказувала себе незграбними промахами в мові й поведінці, так що бездоганні молодики з оточення міс Ван-Гроссі уникали її. Досі вона не змогла знайти залицяльника, тож здавалося, що жодна із сестер ніколи не одружиться.

Завдання рекламної агенції полягало в тому, щоб послати її найтямущішого працівника до Ньюпорта. Там під час кубкових перегонів яхт він мав з'ясувати, чи не вдалося б залучити природні обдарування Грейсі, якими досі старанно, але невдало маневрували, і так ними скористатися, щоб нарешті видати її заміж. То був уже останній із усіх можливих вивертів, на які пішов батько.

Спершу Джордж категорично заперечував. Він уже вибрав до вподоби маленький котедж, у якому можна було б насолоджуватися маленькою спадщиною й доводити сіянку до цибулин, а не цибулини до орхідей. Але тут вкотре далися взнаки професійні інстинкти. Завдання зацікавило рекламного агента, і він поїхав у відрядження.

У поїзді Джордж далі марно поборював свою слабкість, хоч і взяв із собою друкарську машинку, всі дані про кубкові перегони й усі відомості про родину Ван-Гроссі з її традиціями, що зумів відкопати в довідкових відділах редакцій газет. У мить, коли спало на думку повернутися назад, він побачив, що на дорожній сумці, поставленій разом із його власною не в тому місці – через прохід, написано «Гейбріелла Ван-Гроссі». Інстинктивно скориставшись таким випадком, він перейшов прохід і під приводом того, щоб виправити плутанину з багажем, відрекомендувався батьковим приятелем, що іде на регату, маючи запрошення зупинитися в її домі. Гейбріелла, або ж Гей, – незабаром вона сказала Джорджеві, що саме так її звать, – була весела, як її ім'я, й видавалася значно тендітнішою та імпульсивнішою, ніж можна було б судити з її прізвища[61 – Слова gay і gross означають, відповідно, «веселий» і «товстий».]

Під час поїздки Джорджеві вдалося витягти зі своєї попутниці, завдяки її наївності, кілька фактів про родину Ван-Гроссі, з якою він мав провести наступний тиждень. Зокрема й те, що Гейбріеллі вже в печінках традиція, відповідно до якої старша сестра Грейсі має вийти заміж раніше, ніж молодша

. Агент, зі своїм виробленим чуттям, припустив, що в Гей є коханий, поєднатися з яким забороняє ця традиція. Чи так, чи сяк, а ця дівчина мала жаль не до Грейсі, а до батька з його непоступливим характером.

Приблизно в цю ж мить невідомий Джорджеві молодик, предмет палких почуттів Гейбріелли, прийшов до наразі бездіяльного суперника за право представляти Сполучені Штати в кубкових перегонах найближчої суботи. Цей досконалий із усякого погляду молодик був улюбленець містера Ван-Гроссі, й той сподівався, що рано чи пізно він закохається у старшу доньку. Оглядаючи яхту оком фахівця, суперники й не здогадувалися, що наступного тижня вона відіграє дивовижну роль у житті кожного з них.

І приблизно за годину після того, як сутінки привели Джорджа до Ньюпорта, відбулася ще одна сцена. Вона так само вплинула на долі людей, які мали з нею щось спільне.

У саду, біля величезної вілли Ван-Гроссі в Ньюпорті

, дівчина годувала зграйку жадібних золотих рибок. Востаннє кинувши жменьку корму, вона сказала «на добраніч» своїй улюбленій рибці – великоротому й напрочуд мовчазному створінню. І, щойно відвернулася, – почула дивну відповідь.

Дівчина обернулася до створіння.

– Що ти сказав, Ною?

Ной промовчав.

– Ой ти, дурнику! – мовила вона й знову відвернулася.

І знову почула чудний вигук.

- Ною, я певна, що ти гукаєш це всім дівчатам, - обернувшись і засміявшись, сказала вона.

Гучно сміючись, дівчина не могла не помітити, що несподіваний звук, який привернув її увагу, долинув від непримітного входу до саду, трохи віддалік, з-поза смуги дерев. Це був дивовижний звук. Вже віддавна він лунав у серці Грейсі, хоч вона цього не усвідомлювала. У ньому бриніло щось нове, незвідане й чарівливе. Дівчина спинилась як укопана й глянула на небо: може, це птах, якого вона досі не чула. Однак Грейсі серцем знала, що це не птах, і за хвилину, коли знову пролунав звук, рушила до його джерела.

Джерелом був темний закуток біля входу, джерелом було море. Джерело було бозна-де. Точніше - в невеличкій, потрошеній, зовсім непридатній для використання плоскодонці, в якій стояв кошик на білизну

, а в ньому й саме джерело, яке виявилось маленьким хлопчиком. Навіть у дедалі густішій темряві Грейсі не втрималася, щоб не вихопити його з човника й не пригорнути, вигукуючи від утіхи. Мабуть, дитина потрапила сюди з якогось прибудного й покинутого пароплава, але в цю мить Грейсі не думала про такі речі. Пройнята захватом, вона попростувала через смугу дерев.

На тому кінці смуги діялася інша сцена, яка заскочила б містера Ван-Гроссі. Меншенька Гей, тільки-но зійшовши з потяга, мчала до ліска - на побачення з молодиком, якого містер Ван-Гроссі власноруч вибрав претендентом на руку Грейсі. Зустрівшись біля альтанки край ліска, закохані пристрасно обнялися, а тим часом у великому будинку Джордж дізнавався докладніші подробиці свого завдання.

Мільйонер і рекламний агент прогулювалися садами. Дійшовши до краю ліска, обидва почули той самий крик, що й Грейсі кілька хвилин тому. «Що це таке?» - спитав містер Ван-Гроссі, але Джордж у цьому новому оточенні волів не висловлювати думок. Хотів скористати з власного припущення й, правильно визначивши, звідки доходить крик, переждав якусь хвилину та поміркував. Знову пролунав крик. Цього разу Джордж буркнув собі під ніс: «Ну, якщо це не дитина кричить, то я ніколи не чув дитячого крику». Натомість господареві маєтку мовив уголос, навмисно тицьнувши пальцем не в тому напрямку: «Ось послухайте. Ідіть он туди й розвідайте, що там, а я піду ось сюди». Щойно літній чоловік, спантеличившись, рушив, куди вказано, Джордж кинувся бігти на звук. Вмить він спіткав дівчину, з якою познайомився в поїзді, незнайомого юнака та трохи старшу дівчину з немовлям у білизняному кошику. Очевидно, ці дві пари тільки-но зустрілись, і наш рекламний агент - зовсім не вайло, коли випадало нав'язатися комусь у якійсь дивній ситуації, - нині вніс свою пайку до замішання, викликаного знайденням дитини.

Звучали різні пропозиції про те, що робити зі знайденням, але Джордж, побачивши вперше дівчину, яку мав розрекламувати, і сподіваючись на дальші історії й таємниці, згодився з тим, що дитину треба тимчасово приховати

від її бездушного батька й передати на догляд старій нянці. Було видно, що Грейсі вирішила негайно усиновити хлопчика

Замислившись, Джордж пішов шукати містера Ван-Гроссі. Гадав, що завтра випадє краща нагода скласти думку про його старшу доньку.

Так і сталося – наступного дня він побачив Грейсі в її стихії. Їй доручили охрестити батькове судно

. З усіх усюд зібралися люди, щоб подивитися на це дійство й поаплодувати. Цілком певний, що буде розкішне видовище, Джордж не бачив способу, в який Грейсі могла б щось начудити. Та її талант чудити дав себе знати в мить, коли належало розбити пляшку об ніс судна, а відтак воно мало ковзнути вниз по стапелі. Замахнувшись, Грейсі підняла пляшку вгору, але, замість кинути, стала вимахувати нею перед натовпом. Тим часом судно рушило, дівчина поспішно замірилася знову, з розмаху жбурнула, не влучила й завертілася, наче акробатка. Однак не знітилась. На якусь мить вона опинилася в обіймах співчутливих глядачів, пробурмотіла «де я?» й прожогом кинулася, метляючи спідницями, навздогін за судном, що швидко сповзало вниз. Коли яхта вже зіслизла у воду, Грейсі добігла до кінця стапеля. Не розгубившись, вона догнала яхту лише завдяки відчайдушному стрибку в граційній позі й досягла своєї мети ціною плавного занурення в затоку. Джордж зразу ж пірнув і витягнув Грейсі на поверхню. Навіть виринаючи, він укотре думав про одне й те саме: трапилося важке й непевне діло. Його завдання як рекламного агента полягало в тому, щоб показати Грейсі зрілою, доброю й довершеною жінкою. Наступного дня в газетах нічого не написали про інцидент, крім іронічних зауважень, але й того було досить, щоб Джордж скрикнув зубами й постановив, що відтепер усе піде інакше.

Багатьох музикантів вважають ексцентричними, розсудив він, і з такого погляду можна було б виправдати будь-яке дивацтво Грейсі. Тож рекламний агент вирішив докласти всі свої здібності репетитора, аби лишень вона опанувала якийсь складний музичний твір.

На щастя, музикування було однією з численних чеснот Джорджа, і він завбачливо призначив репетицію за кілька днів перед сподіваним виступом Грейсі. Усе це діялося вранці, у вітальні великого дому Ван-Гроссі. Грейсі наважилася скористатися цією okazією й потайки принесла туди дитину, яка досі була під наглядом надійної нянечки. Акомпануючи на піаніно, Джордж пересвідчився, що ця дівчина не без таланту, й зосередився на своїй музичній партії. Ну, а Грейсі розривалася між своєю гаданою любов'ю до гри на арфі й цікавістю до маленького хлопчика, що бавився біля неї на підлозі. Той вирішив забратися на похилу боковину арфи, і Грейсі, потайки від Джорджа, послужливо нахилила на себе інструмент так, щоб було зручніше це зробити. Репетитор цього не зауважив і далі акомпанував, давав поради та докоряв, не здогадуючись, чому це почалася низка чудернацьких дисонансів. Дедалі дужче сердився, а тим часом хлопчик набирив усе більшої охоти до верхолазства. Як і Грейсі. Відповідно, її дедалі менше цікавила музика. І ось арфа небезпечно перекосилася, аж майже накрила Грейсі, й та грала на ній так, як ніхто досі, ризиковано відхилившись назад.

Нарешті Джордж сказав, не відриваючи очей від своєї партитури й гадаючи, що Грейсі слухає:

- А тепер спробуємо виконати фінал із грандіозним крещендо арфи та піаніно.

У цю мить дійшло до гучної кульмінації, але зовсім іншої, ніж загадав репетитор. Обернувшись, він побачив арфу, Грейсі та дитину, що лежали на підлозі. Підбираючи всіх трьох одне за одним, Джордж безперестанку картав Грейсі й дійшов до того, що закинув їй байдужість до серйозної музики. Дівчина ж думала тільки про те, чи не зашкодило хлопчикові падіння. Зрештою Джордж звернувся до неї в різкому тоні, із заклинанням, яке, на його думку, мало б зганьбити кожного, хто старанно вчиться музики:

- Подивіться, що ви зробили з Бахом.

Помацавши вологий підгузок на хлопчику, Грейсі відказала:

- Це він зробив, а не я.

Наступного ранку Джордж, повний сумнівів, усе похитував головою, розпочавши гру в гольф учотирьох - з двома сестрами й Діком, відданим Гейбріеллі. На жаль, його завдання ускладнило те, що в гольфі Грейсі тямала не більш, як у хрещенні суден. Рекламний агент задумав зібрати весь гурт до купи й вирішити проблему з дитиною, однак на заваді стояли дві особливі замашки гравців. Гейбріелла і Дік провадили інтимну гру удвох і сходили в заглибини з піском, а старша сестра незмінно опинялася в іншій заглибині, далеко позаду, і Джордж мусив гасати між ними, наче зв'язковий між двома траншеями, щоб якимось підтримувати єдність учасників гри. Не те що Грейсі аж так невинно була ключкою по м'ячі. Річ у тім, що кремезний носій причандалів для гольфу, якого вона найняла, носив у великій сумці - її ж таки знахідці - маленького хлопчика. Ця дитина весь час поглинала увагу Грейсі. Наскільки міг зрозуміти Джордж, виголосивши пристрасне й клятвене відречення від Грейсі, вона навчала хлопчика рахувати її очки. Тільки завдяки згаданій вище схильності двох юних закоханих усамітнюватися серед джунглі йому вдалося-таки зібрати їх усіх до купи й більш-менш розсудливо поговорити про те, які плани на майбутнє дитини можна було б накреслити. Можливо, Джордж і гадав, що не впорається за такого стану справ, та він був упертий і наступного дня застосував усе, що знав про рекламу, здійснюючи свій новий план.

Цього дня Грейсі належало здобути головний приз на конкурсі краси - не простому собі, а широко розрекламованому, тож Джордж ґрунтовно продумав усе наперед. Із Нью-Йорка, з усієї Нової Англії приїхали репортери світської хроніки, щоб занотовувати хід подій. Зібралася безліч фотографів. З допомогою Гейбріелли Джордж докладно пояснив Грейсі, як виконувати роль учасниці. Її конкуренток ретельно добирали по сусідству з-посеред старих дів, колишніх дебютанток у світському товаристві, тож якби Грейсі перемогла, ніхто не вважав би такий вибір дуже вже несправедливим. Журі складалось зі спеціально підібраних осіб, але...

Але Джордж знову прорахувався у сподіваннях на Грейсі. Одна з учасниць конкурсу попросила прикріпити їй номер на спині, й Грейсі люб'язно

допомогла суперниці. Ось тільки перевернула цифру – замість шістки вийшла дев'ятка. За кілька хвилин стара нянечка, що виховувала хлопчика-приймака, дозволила йому бавитися з номером Грейсі. Сталося так, що дитина перевернула номер – і замість дев'ятки вийшла шістка. Ну, а члени журі попередньо дістали вказівки, що на конкурсі має перемогти конкурсантка під дев'ятим номером.

Отож, щойно закінчився парад красунь перед збудженими фотокамерами, Джордж подав інформаційні повідомлення про триумф чарівливої міс Ван-Гроссі, а за кілька хвилин побачив, що кубок здобула дівчина під хибним дев'ятим номером, а не Грейсі, якій мав би дістатися цей приз, якби не те, що стали догори ногами цифри на двох дівочих спинах.

Ця історія пішла телеграфом до Нью-Йорка, і тим часом автори газетних колонок світської хроніки встигли дати їй невідповідні заголовки, а в тексті легко натякнути про те, що сталося насправді. Дуже вже ласою видалася така новина колумністам світських пліток, ніяк було її оминати. А Джорджеві вкотре випало задуматися над правом називати самого себе рекламним агентом, адже всі його недавні починання в цьому ділі обернулися невдачами. Однак він ще й досі мав козири на руках, тож..

Тож він пішов ва-банк – поставив на цей вечірній концерт. І ось до кімнати увійшли Джордж та Грейсі, яка, спершись на його руку, величаво пропливла до тимчасових підмостків у кінці кімнати. То був останній з ліку хитрий спосіб, що ним рекламний агент розраховував прославити Грейсі як найбільшу на весь світ арфістку.

Він виступив із презентаційною промовою, і Грейсі сприйняла її з вдячністю. На тлі вигуків «браво» Джордж оголосив перший з добірки музичних творів, і під його акомпанемент Грейсі почала виступ обережним глісандо. Почалося чудово, але далі прозвучав неймовірно фальшивий акорд. Розторопний піаніст задавав ритм, а зовсім не збентежена арфістка енергійно смикала струни. Раптом з-за піаніно виглянув маленький хлопчик. Цілком зрілий, щоб розуміти, що Джордж Бернз вважає його набридою, він волів не потрапляти на очі цьому суровому дядькові. Отож хлопчик помалу пробирався до Грейсі, а коли вона дійшла до складного пасажу, вигулькнув із свого сховища, спіткнувся й сторчма влетів на арфу, та так, що зав'яз головою в струнах.

На тому, звичайно, й закінчився концерт. Кланяючись і штовхаючи поперед себе арфу, Грейсі простувала до виходу. Вона примудрилася затулити собою дитину й приховати її від усіх, крім Джорджа. Уже за дверима він разом із Грейсі дійшов висновку, що для хлопчика треба знайти безпечне сховище. Насилу видобувши голівку зі струн, Грейсі побігла з Джорджем до приміщення для човнів і там вклала дитину спати на горизонтально напнутому клівері. Сівши поруч хлопчика, дорослі чекали, поки він засне. Малюк іше не заплющив очей, а вони вже дримали, спершись на стіну. Прокинулись аж уранці, коли їх застукав містер Ван-Гроссі. Розплющивши очі, вони побачили, що мільйонер, дуже сердитий, узяв дитину на руки й рушив на лужок – очевидно, намірився розпорядитися нею на свій розсуд. Грейсі й Джордж поспішили навпрошки до пристані й там застали Діка та Гейбріеллу, що дожидалися часу, коли можна буде виплисти на вітрильнику. Сховавши маленьку плоскодонку під причалом, Джордж сів у ній і взявся друкувати нотатки на машинці. Грейсі квапливо пояснила молодим закоханим, що справу

вдасться прояснити та залагодити, якщо вони ствердять, що вже одружилися й хлопчик їхній. Прибігши на місце подій, містер Ван-Гроссі з дитиною на руках постав перед ось такою хибно залагодженою справою. Дізнавшись, що Дік і Гейбріелла одружилися, він дуже розчарувався, але не встиг вилити гнів, бо тим часом хтось із комітету яхтових регат випалив із гармати – дав сигнал про готовність. Містер Ван-Гроссі по-філософському поставився до того, що втраченого вже не повернеш, – тицьнув хлопчика в руки старшій доньці, затягнув молодшу й Діка на моторну яхту та гукнув Грейсі, щоб забиралася звідси з Джорджем, як тільки той з'явиться. Коли Ван-Гроссі зник з очей, Джордж забрався на причал, разом із Грейсі стрибнув у єдину моторку, що тут залишилася, і пустився в перегони.

Обое перехвилювалися через замішання й напругу, що зависли в повітрі за якусь хвилину перед початком знаменних перегонів. Грейсі сиділа на кормі, тримаючи дитину однією рукою й стернуючи другою; Джордж усівся на носі, примостивши на колінах надувну подушку, а поверх неї – друкарську машинку. Відпливши футів на двадцять від пристані, моторка раптом перекинулася і розламалася надвое. Джорджева половина занурювалася дуже повільно, його друкарська машинка плавала на надувній подушці поза досягом руки. Хлопчик, що перед тим устиг залізти на корму, тепер весело плавав, тоді як половина човна з двигуном і гвинтом гасала круг нього, описуючи запаморочливі кола. Малюк тішився, впав у захват, коли носова частина моторки наповнилася водою й потонула, а Джордж відчайдушно загрибав воду, переслідуючи машинку на плаву. Добру хвилину Грейсі не могла зупинити обрубаного човна, аж нарешті заштовхала його, вже наповненого водою, під берег і безцеремонно затопила. Втративши моторку, вони мусили взяти тепер уже єдиний плавальний засіб – маленьку піднищену плоскодонку. Отож сіли в неї, і Грейсі стала веслувати, скерувавши її на порятунок хлопчика й машинки, що плавали на поверхні, а відтак і далі, поміж туристичних і розважальних суден, що домішалися до яхт – учасниць змагання. У мить, коли гармата дала старт, Грейсі встигла прип'яти плоскодонку до корми батькової яхти. У сум'ятті вона з Джорджем силкувалася залізти на борт яхти, забувши про хлопчика; допіру коли розпочалися перегони, жажнулася – раптом згадала, що він і досі в плоскодонці на припоні. Ван-Гроссі йшов першим у регаті, а Грейсі та Джордж гарячково шукали спосіб урятувати дитину, яка сиділа в човнику, сміючись і плещучи в долоньки, коли той вигойдувався й крутився в кільватері яхти. І тут Грейсі зміркувала, що придався б добрячий довгий шнур, щоб зарадити лиху. Поки Джордж наглядав за малюком, вона заметушилася на палубі, аж нарешті знайшла біля основи грот-щогли підхожий шнурок.

Ба, він був зашморгнутий на кілочку-швайці, забитому біля щогли. Нічого не боячись, ні про що не турбуючись, ані не гадаючи, що ця снасть утримує на місці грот-вітрило, Грейсі запрагла нею скористатися й узялася за кілочка-швайку, аж нарешті подужала його видобути. Зразу ж величезне вітрило впало й покрило мало не все судно. Тим часом яхта суперника триумфально понеслася до перемоги.

Невдовзі під парусиною, яка, наче ковдра, покрила палубу, дали себе знати ознаки життя. Вибравшись з-під рогу вітрила, щасливі Дік і Гейбріелла обіймалися. Біля грот-щогли виріс якийсь горбок і гукнув так, ніби нічого не сталося:

– Гей, Джорджі, де ти?!

З-перед корми відгукнувся розгублений і спантеличений Джордж:

- Я тут, Грейсі!

Дівчина видобулася з-під парусини й побігла йому назустріч. Джордж вирішив, що було б доцільно якнайскоріш забрати її звідси. Допомігши Грейсі спуститися в плоскодонку з дитиною, він оголосив:

- Як гадаю, Грейсі, на благо людства найкраще було б тобі стати моєю вічною морокою.

Грейсі хихикнула, сівши веслувати:

- Ой, Джордже, твоїми вустами та мед би пити.

Рекламний агент зі звичним страдницьким виразом на обличчі схилився над друкарською машинкою й вистукував останній прес-реліз, поки плоскодонка поверталася до берега. Коли в далині зникла з очей дедалі менша яхта, Джордж Бернз завзято видруковував: «СПАДКОЄМИЦЯ ВАН-ГРОССІ НЕВДОВЗІ ОГОЛОСИТЬ НА ВЕСЬ СВІТ ПРО СВОЮ ШЛЮБНУ ПОДОРОЖ З FINIS[67 - Кінець (лат.)]».

Подорож разом

«Подорож разом» - сага сценариста із записною книжечкою, який іде по натхнення на південь зайцем у товарному поїзді разом із гуртом волоцюг - спочатку справляє враження чогось нового у творчості автора, але вже на другій сторінці машинопису з'являється «вісімнадцятирічна вродливиця», Кріс Купер мимоволі стає героєм, і ми опиняємось у світі Фіцджеральда. Можливості, що відкриваються в подорожі, її різноманіття, радощі й ризики завжди приваблювали Фіцджеральда - досить згадати про те, як показано поїздки залізницею у «Великому Гетсбі». У «Подорожі разом» товарні потяги перетинають пустелю й лісостеп, у пільмі світять «дев'ятнадцять ошалілих зелених очей автобуса», повного «сонних пасажирів». Є тут повтори, доволі типові в його оповіданнях: дівчина, як і Джей Гетсбі, змінює своє ім'я й формує себе заново, але не може уникнути свого минулого; є діамант завбільшки якщо не з «Ріц», то принаймні з «Надію». Однак новизна відчувається в тому, що сценарист захотів стати незалежним від Голлівуду й писати свої твори, а винахідлива дівчина, яка може собі сама зарадити й не потребує чоловічої допомоги, таки приймає її - з власних причин.

Фіцджеральд надіслав це оповідання Гарольдові Оберу в січні 1935 року, й Оберові воно сподобалося. Фіцджеральд відразу ж захотів «дати лад цій версії, щоб запропонувати її в кіно». 4 березня Обер запропонував оповідання «Космополітану» й сказав редактору Біллові Ленгелу, що в цьому виданні мінімальний гонорар становить півтори тисячі доларів, а оповідання варте двох тисяч. Про «Подорож разом» Фіцджеральд і Обер листувалися від 19 лютого до 30 грудня 1936 року, і ця кореспонденція якось пропала з

Оберові папки. Сам Обер написав примітку на папці з паперами: «Де мої листи від Скотта, крім того листа, що датований 5 жовтня 1936 року?» (Деякі листи з'явилися на аукціонах, зокрема в грудні 2015 року на «Бонемзі» продано лист від 10 вересня 1936 року, в якому Фіцджеральд називає оповідання зі збірки «Крах», надруковані в журналі «Есквайр», «засобами у надзвичайній ситуації», до яких довелося вдатися, бо в «Сатердей івнінг пост» не приймають його оповідань або просять переробити їх). 5 червня 1936 року Обер написав Фіцджеральду: «Редактор видання "Колледж г'юмор" попросив нас дати йому Ваше оповідання. Я виявив, що в нас є чотири непродані, які ми можемо показати йому. Це "Подорож разом", "Кошмар", "Що з цим робити?" і "На свій страх і ризик". Я вважаю "Подорож разом" найкращим із них. Оскільки максимальний гонорар у "Колледж г'юмор" становить 500 доларів, оскільки це все старі оповідання, які Ви, можливо, не захочете запропонувати, то прошу мені написати кілька рядків про це». Лист від Фіцджеральда до Обера від 19 червня, який 1982 року продано на «Сотбі», містить відмову письменника. В Оберовій картотеці є помітка: «Автор може переписати».

«Подорож разом» показує, що Голлівуд тривожить Фіцджеральда, і зрештою герой твору, сценарист Кріс Купер, покидає цю студію. Саме ж оповідання підтвердило те, що хочуть кінематографісти: фільм про волоцюг надто сумний, він потребує теми кохання. Фіцджеральд по-іронічному задовольнив цю вимогу, додавши роман Джуді й Кріса, але цього не вистачило, щоб продати «Подорож разом». Фіцджеральд повертається до ідеї стати драматургом. У цьому жанрі він мав величезний успіх у коледжі, а згодом зазнав фіаско 1923 року, коли його сатирична комедія «Тюхтії» провалилася під час репетицій в Атлантик-Сіті. 1937 року він написав Максові Перкінзу: «Я маю намір виділяти певні години, щоб завзято творити п'єсу, завжди манливий міраж». Цього наміру автор так і не здійснив.

I

Коли товарний поїзд зупинився, зірки зникли, та так раптово, що Крісові засліпило. Поїзд стояв на пагорбі. За якісь три милі попереду виднівся розсип вогнів, тьмяніших і жовтіших, ніж зірки. Кріс подумав, що це і є Даллас.

За минулі чотири дні він чимало дізнався про залізничні перевезення й був певен, що звідси до Далласа йтиме ще не один товарняк. Раз уже вирішено добиратися туди, то завжди можна до ранку догнати ось цього. Після вимушеної бездіяльності – якщо можна так назвати стан, коли всю ніч доводиться цупко триматися сталених прутів

, – піша прогулянка завдовжки милюдругу видавалася розкішшю. Розкішшю з «Тисячі і однієї ночі».

Глибоко дихаючи, Кріс потягнувся. Почувався добре – краще, ніж будь-коли за останні роки. Непогане життя, якщо маеш що їсти. У півтемряві він

побачив кілька постатей, що обережно вибиралися з-під вагонів і, як і сам Кріс, вдихали суху техаську ніч.

І зразу ж пригадалася дівчина.

Вона була в службовому вагоні. Кріс запідозрив це сьогодні вранці у Спрингфілді

, зауваживши обличчя, що відсахнулося від вікна. Коли локомотив зупинився на годину, Кріс виразно бачив цю дівчину – за п'ять-шість кроків від себе.

Напевно, це жінка гальмівного кондуктора. Або ж бродяжка. Але той гальмівний кондуктор – зашкарублий стариган, якому годилася б пенсія, а не вісімнадцятирічна вродливиця. А якщо це бродяжка... нехай навіть так і є, але ж вона зовсім інша, ніж ті, яких досі випадало спіткати.

Перш ніж рушити в похід до міста, Кріс заходився розігрівати консервований суп. Відійшовши на п'ятдесят ярдів від колії, розвів невелике вогнище й вилив яловичий бульйон у складану сковорідку.

Він був радий і нерадий, що взяв із собою кухонний набір. Радий, бо це таки виго`да, а нерадий, бо це таки ставило бар'єр між Крісом та деякими іншими пасажирами-зайцями. В ось цих чотирьох, які щойно приєдналися до гурту інших, не було такого набору. Вони мали биту й м'яту каструлю, порожні бляшанки, сіль та різномасту поживу – і цього цілком вистачало, щоби зготувати сяку-таку мішанку

. Зате вони знали діло й робили його – старші. А молодші ловили науку на льоту.

Доївши суп, Кріс почувався щасливим під чарами дедалі ширших просторів ночі.

– Мабуть, до зірок мандрую, – сказав він собі.

Поїзд клекотнув, зневірено та фальшиво пихнув і, брязнувши низкою міжвагонних муфт, посунувся вперед на кількасот ярдів.

Кріс не зрушив із місця. Як і волоцюги, що сиділи вздовж колії й воліли обійтися без їзди. Очевидно, теж розраховували догнати цей товарняк у Далласі. Коли слабко освітлений зсередини службовий вагон проминув Кріса й віддалився на п'ятдесят ярдів, паровик знову різко загальмував. (...)

(...) Дівоча постать випустила тьмяне світло з дверей вагона – повільно й непевно. І ступила туди, де жувільний насип поступається траві.

Цілком певно, дівчині захотілося побути на самоті, але не так сталося. Як тільки її зауважили ці четверо, що отаборилися неподалік Кріса, двоє з них звелися й попростували до неї. Зібравши свої речі, Кріс непомітно рушив туди ж. Хто його зна, чи це приятелі дівчини, але вони видаються лиходіями. У гіршому випадку він буде не на їхньому боці.

Події розвивалися швидше, ніж можна було сподіватися. Після короткої розмови між чоловіками та дівчиною, яка очевидно не цінувала їхнього товариства, один із цих двох узяв її за руку й спробував потягти до свого табору. Недбалю ходю Кріс наблизився до них.

- Що це ви надумали? - спитав він.

Чоловіки не відповіли.

Дівчина пручалася, важкувато дихаючи. Кріс підійшов ще ближче.

- Гей, що це ви надумали?! - повторив він гучніше.

- Зробіть щось! Хай мене відпустять! Зробіть щось!..

- Заткни хавку!

Щойно Кріс опинився за кілька кроків від волоцюги, який перед тим розмовляв, той відпустив руку дівчини й прибрав зухвалу оборонну позу. Кріс був добре збудований і добре збережений чоловік тридцяти років. Зухвалець був молодий та кремезний. Його супутник обріс хоч і явно нетренованою, але таки добрячою масою сала та м'яса, тому й годі було визначити, на що він здатен у бійці.

Дівчина обернулася до Кріса. Білі полиски в її очах протинали небеса, як діамант протинає скло, пускалися струмінчиком світла - білішого за все біле на світі, сяяли над широкими гарними вустами, стисненими в гримасі страху.

- Проженіть їх! Вони й раніше бралися до мене!

Кріс стежив за двома противниками. Перезирнувшись, вони рухалися так, щоб підібратися до нього зліва й справа. Кріс позадкував до дівчини й шепнув: «Пильнуй ось цей бік!» Уловивши сенс почутого, вона стала поруч свого рятівника - пильнувала, щоб не охопили з боків. Краєм ока Кріс побачив, що два інші волоцюги покинули вогнище й підбігають. Він діяв швидко.

Коли товстіший і старший противник був на відстані менш ніж ярд, Кріс зробив випад і луснув його лівою в підборіддя. Товстун похитнувся, вилаявся, ступив був уперед, але відразу ж відступив і став витирати підборіддя довгою ганчіркою, яку видобув із бозна-якого закутка свого дрانتя. Стояв уже віддалік.

І враз дівчина зойкнула:

- У нього мій гаманець!

Кріс обернувся й побачив, що молодший волоцюга, відбігши на двадцять футів, ехидно вишкірився.

- Вкрав мій гаманець! - крикнула дівчина. - Вони ще минулого вечора на нього ласилися. А мені цей гаманець дуже потрібен! У ньому немає грошей.

Роздумуючи, що ж воно в тому гаманці, щоб аж так гірко за ним шкодувати, Кріс, однак, знайшов інше рішення – сьгнув у свій клунок і, стоячи попереду дівчини, у світлі зірок забавлявся револьвером тридцять восьмого калібру.

– Ану вийми гаманця!

Молодик завагався. Вже ось-ось крутнувся б і пустився навіткача, але його очі причарував пістолет. Так і не крутнувшись, він застиг на місці. Руки інстинктивно знялися вгору.

– Вийми!

Кріс не побоювався, що в кишені цього шмаркача є щось небезпечне. Знав, що в цих чотирьох уся зброя опинилася в поліції або в ломбарді.

– Він відкриває гаманця в кишені! – гукнула дівчина. – Я ж бачу!

– Кинь сюди гаманця!

Розкритий гаманець упав на землю. Кріс не встиг зупинити дівчину – метнулася, вхопила свою згубу й тривожно приглядалася до її вмісту.

Обізвався один із пари старших волоцюг:

– Ми не хотіли нашкодити, брате. Ми сказали: дайте спокій цій дівчині. Хіба ні, Джо? – Він обернувся до приятеля, щоб той підтвердив. – Я сказав: облиште цю дівчину, вона зі службового вагона.

Кріс зволікав. Домігся свого й... мав іще чотири банки з іжею...

Кріс і далі зволікав. Їх четверо проти нього одного, а той, що вкрав гаманця, молодик з обличчям, як у кроманьйонця, очевидно рветься до бійки.

Кріс вийняв зі свого клунка дві консервні банки – з вареною яловичиною та з печеною квасолею – і жбурнув їх волоцюгам на відчипного.

– А тепер забирайтеся звідси! Забирайтеся, кажу! Не маєте шансів!

– Хто ти? Філер?

– Не твое діло. Йди собі. А якщо захочеш з'істи це добро, то відійди на півмилі!

– Чи нема в тебе трохи стерна

?

– Щоб ви понапивалися? Пийте своє. Або ж паліть, як робили досі.

- Забирайся, телятко

, - сказав у ритмі пісні один із бродяг, і всі четверо рушили вздовж залізничного полотна до залитого жовтим світлом Далласа.

II

Перехрещуючись, вогні міста й сяйво зірок виставляли дівчину у двоякому освітленні.

Її обличчя контрастувало з нею самою, задивленою на західні землі, і її постаттю, силуетом. Збоку воно видавалося чимось довершеним - білим, гладким і невідполірованим... як доля, трохи пошрамована недавніми війнами й стривожена давніми світлими віруваннями...

...І з нього дивилися очі - такі зелені, що видавалися світляними крем'яшками

; такі вже зелені, що проти них видавалася мертвотною сухувата плоть обличчя.

- Коли я зійшла з поїзда в Сент-Луїсі, інші волоцюги відібрали все, що в мене було, - сказала вона.

- Що саме?

- Гроші. - Її очі знову засяяли йому у світлі зірок. - Хто ти? - Просто людина. Просто бродяга, як ти. Куди ти ідеш?

- Уперед. До узбережжя... Голлівуду. А ти куди?

- Туди ж. Хочеш дістати роботу в кіно?

Мармур її обличчя ожив, відсвітив зацікавленням.

- Ні, я маю намір... через цей документ... чек. - Дівчина вийняла документ і акуратно вклала його в гаманці. - Може, сам хочеш влаштуватися в кіно?

- Я вже влаштувався.

- Хочеш сказати, що ти працюєш у кіно?

- І то віддавна.

- А що ж ти тоді робиш отут, на залізниці?

- Шановна леді! Ніколи не кажу про це першому-ліпшому, але я пишу для кіношників. Хоч вір, а хоч не вір. Не для одного досі написав.

Дівчина не те що вірила чи не вірила. Її вразила сама неправдоподібність почутого.

- Ти ж волочишся... як і я.

- А чому ти волочишся?

- Є на те причина.

Кріс добув сірника з речового мішка - і водночас його вдарила під бік остання банка супу.

- Перекусиш зі мною?

- Ні, дякую. Я поїла.

Навряд. Дуже вже виснаженою вона видається...

- Поїла? - перепитав він.

- Аякже... Отже, ти письменник у Голлівуді.

Збираючи гілля, щоб розпалити багаття й підігріти останню банку супу, Кріс угледів дві шпали. Були доволі масивні, й він не бачив нічого путнього на розпал. Добре, що товарняк досі стояв. Кріс метнувся до службового вагона й застав у ньому гальмівного кондуктора.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=35498529&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примітки

1

У цьому листі Фіцджеральд написав «entheusiasm» замість належного «enthusiasm» (Тут і далі – примітки перекладача).

2

Так (лат.).

3

1558–1603 роки, час правління англійської королеви Єлизавети Першої.

4

Американський актор (1892–1984), зірка фільмів компанії «МетроГолдвін-Маер».

5

Американська актриса (1908–1942), номінантка на премію «Оскар».

6

Популярне в США, особливо в ХІХ столітті, видовище, в якому розігрували комічні сценки з життя негрів і виконували їхні пісні й танці. Містер Боунз, персонаж цього шоу, виступав із ударним музичним інструментом – костями (bones).

У США словом «апаші», яке походить від назви племені північноамериканських індіанців, позначають також паризьких вуличних дівчат, що й ножем уміли орудувати, неформальні угруповання яких діяли на початку 1900-х років. Своєю чергою, «Les Apaches de Belleville» («Апаші Бельвілля») дали назву енергійному танцеві «віку джазу» – «apache dance», у якому партнер і партнерка стусаять одне одного, а насамкінець поєднуються у фігурі вальсу.

Семюел Батлер (1835–1902) – автор антивікторіанського автобіографічного роману «Шлях усякої плоті» (1903); Теодор Драйзер (1871–1945) – журналіст, автор натуралістичних романів «Сестра Керрі» (1900) і «Американська трагедія» (1925); Джеймс Бранч Кабелл (1879–1958) – романіст, відомий передусім своїм «Юргеном» (1919) і дальшим судовим переслідуванням самого автора та його видавця за непристойність цього твору.

Часто траплялося, що Фіцджеральд хибно застосовував правило правопису «і перед е» (прикладом цього є написання прізвища одного з героїв «Великого Гетсбі» – Меера Вольфсгейма: Wolfshiem) і неправильно писав прізвище Драйзера. Мабуть, у наші часи дістав би діагноз «дислексія» [В оригіналі приміток упорядника сталася одруківка. Йдеться про дисграфію.]. Як любитель творчості Кабелла, Фіцджеральд писав йому листи, а відповіді наклеював в альбоми, які укладав упродовж більшої частини свого зрілого віку.

З 1885 року, коли засновано Американське товариство дослідників парапсихології, науковці, фізики, психологи, дослідники сну та ясновидці публікували книжки, які містили роздуми на різні теми – від телепатії до загробного життя. Не випадково Фіцджеральд наголошує, що вже в 1913 році, останньому передвоєнному, зростала зацікавленість парапсихологічними експериментами, зокрема спілкуванням із мертвими, а згодом досягла вершини – як природний наслідок розвитку світу, збуреного Першою світовою війною.

У 1920-х роках ця дата не була загальноприйнятим кінцевим терміном завершення роботи. Однак у видавництві «Скрібнер» повелося публікувати Фіцджеральдові твори наприкінці березня – на початку квітня.

11

Тобто довжелезними й густими. Порівняння походить від імені комічного персонажа п'єси Тома Тейлора «Наш американський кузен» – лорда Дандрері. Ця комедія була відома під назвою «Лорд Дандрері і його дурість», аж поки 14 квітня 1865 року не стала останнім видовищем у житті президента Авраама Лінкольна, вбитого у Вашингтонському Театрі Форда.

12

В «Есеях» (1625) Френсіс Бекон сформулював твердження: «Якщо гора не йде до Магомета, то Магомет іде до гори». Мойсей зійшов на Гору Синайську (ніколи й мови не було про те, щоб гора прийшла до нього), щоб прийняти Заповіді Божі. Див. Книга Вихід, 19:34.

13

Вільям Бенджамін Безіл Кінг (1859–1928) – англіканський пастор із канадської провінції Острів Принца Едуарда. На початку 1900-х почав писати успішні романи зі спиритичним ухилом. «Скасування смерті» (1919) має в основі спілкування автора з померлими, зокрема після Перемир'я 11 листопада 1918 року. У 1923-му газета «Гарвард крімсон» охарактеризувала Кінга як «одну з найвидатніших постатей в американській літературі». Фіцджеральд очевидно висміяв цього письменника, створивши образ доктора Гардена.

14

Вісімнадцята поправка до Конституції США заборонила з січня 1920 року «виробництво, продаж і перевезення алкогольних напоїв, ввіз їх до Сполучених Штатів і вивіз їх зі Сполучених Штатів». Однак у Законі Волстеда, який забезпечував виконання і впровадження в життя Вісімнадцятої поправки, були численні лазівки. Дозволялося виробляти в домашніх умовах і в обмежених кількостях сидр і вино. Лікарі могли легально прописувати

міцні спиртні напої, переважно віскі та бренді, які вироблялися в аптеках. Звідти й походить вираз «аптечний коктейль». У шостому розділі «Великого Гетсбі» Дейзі Б'юкенан каже своєму чоловікові, що Гетсбі «тримає аптеки, він сам розбудував цілу мережу аптек» [Тут і далі – цитати з перекладу «Великого Гетсбі» за Маром Пінчевським], і тим самим стверджує, що той, крім усього іншого, ще й бутлегер.

15

Тобто підмайстра, що у старосвітських друкарнях виконував чорну роботу, зокрема й носив шрифти.

16

Цю газету закрили 1 жовтня 1920 року.

17

Цю газету закрили 1 жовтня 1920 року.

18

В оригіналі – «crooked off». Те, що написав доктор Гарден, – «a crock of shit», тобто «гличик лайна», або ж, делікатніше кажучи, «нісенітниця». Є також інше значення англійського іменника «a crock» чи «old crock»: щось знищене й непридатне для вжитку. Однак це давні значення слів, а Талія послуговується сучасним їй сленгом. Датована 1923 роком реклама від фірми PIT обіцяє оновити блузи, в яких барвник «has crooked off» (тобто «зліняв»), і це, здається, підхоже значення. А 1924 року це англійське дієслово вжито в оповіданні, яке опублікувала одна з газет у штаті Огайо: тут воно означає, що хтось помер.

19

В оригіналі – «prom». Нині таким словом називають шкільні танці наприкінці навчального року, а колись ним називали великі студентські вечірки, приурочені до різних дат і подій упродовж усього академічного року. Стрижнем цих забав був бальний танець. Кожний курс святкував окремо, і найпрестижнішим вважалось одержати запрошення на вечірку випускного курсу. У часи, коли Фіцджеральд був студентом, університетська газета «Дейлі принстоніан» повнилася рекламою найкращих місць, у яких можна було замовити запрошення на вечірки, картки з переліком можливих партнерів у бальних танцях і з інформацією про склад музикантів, а також вишукано оформлені програмки урочистостей. У лютому 1928 року Торнтон Вайлдер, тоді ще студент- післядипломник, що вивчав французьку мову в Принстонському університеті й був старостою в гуртожитку, поскаржився Фіцджеральду: «Я валюся з ніг від втоми. У гуртожитку завжди неспокійно під час зимового семестру, а особливо тепер, напередодні триденної вечірки».

20

В оригіналі – «prom». Нині таким словом називають шкільні танці наприкінці навчального року, а колись ним називали великі студентські вечірки, приурочені до різних дат і подій упродовж усього академічного року. Стрижнем цих забав був бальний танець. Кожний курс святкував окремо, і найпрестижнішим вважалось одержати запрошення на вечірку випускного курсу. У часи, коли Фіцджеральд був студентом, університетська газета «Дейлі принстоніан» повнилася рекламою найкращих місць, у яких можна було замовити запрошення на вечірки, картки з переліком можливих партнерів у бальних танцях і з інформацією про склад музикантів, а також вишукано оформлені програмки урочистостей. У лютому 1928 року Торнтон Вайлдер, тоді ще студент- післядипломник, що вивчав французьку мову в Принстонському університеті й був старостою в гуртожитку, поскаржився Фіцджеральду: «Я валюся з ніг від втоми. У гуртожитку завжди неспокійно під час зимового семестру, а особливо тепер, напередодні триденної вечірки».

21

Сінг-Сінг – тюрма з цілковитою ізоляцією в'язнів, побудована над рікою Гадсон (Гудзон) в Оссинінгу (штат Нью-Йорк) і відкрита 1826 року³⁶ Чорна Королева – персонаж казки Льюїса Керрола «Аліса в Задзеркаллі» (1871), холодна й сувора. Як і її відповідник – Біла Королева (теж шахова фігура), має велике уподобання до логіки й намагається передати його Алісі.

22

1920 року середньорічна заробітна плата у США трохи перевищувала тисячу доларів.

23

1920 року середньорічна заробітна плата у США трохи перевищувала тисячу доларів.

24

У 1920–1921 роках продано трохи менш як п'ятдесят тисяч примірників дебютного роману Фіцджеральда «По цей бік раю», і це вважалося великим успіхом.

25

Очевидно, Фіцджеральд подав збірний образ санаторію в Гленкліффі, що в Нью-Гемпширі, на південному заході Білих гір, і Державної лікарні в Конкорді. Хворі на туберкульоз лікувались у гленкліффському «Сані» від 1909 року до початку 1970-х, а тоді цей заклад став богадільнею. Державну лікарню (спершу вона звалася Нью-гемпширським притулком для душевнохворих) відкрили у 1842-му. У тридцятих роках минулого століття ця установа була розміщена в кількох будинках різного призначення, як і написано в цьому оповіданні.

26

Увертюра цієї оперети австрійського композитора Франца фон Зуппе (1819–1895) стала популярна вже з часу прем'єри в 1866 році.

27

Натяк на героїчно-комічну поему Александра Поупа «Викрадення локона» (1712). У цьому творі грубіян-аристократ, закоханий у красуню Белінду,

підступно обтинає ножицями один із її прекрасних локонів, коли вона, схиливши голову, грає в карти після обіду.

28

Не хочу (ісп.).

29

Я не знаю англійської мови (ісп.).

30

Залізниця Нью-Йорка, Нью-Гейвена і Гартфорда була головною лінією сполучення Нью-Йоркського великого центрального вокзалу зі станціями в північно-східному напрямку.

31

Нью-Йоркський біржовий крах, кульмінувавши Чорним четвергом – 28 жовтня 1929 року, став виявом світового колапсу економіки, викликаного спекуляцією на біржах. Ціною краху стали мільярди доларів, а біржові апарати, призначені передавати котирування цінних паперів, повідомляли про катастрофу друком – на тонких паперових стрічках. Самогубства жертв краху – банкірів і керівників ділових підприємств, як-от Дж. Дж. Райордана з компанії «Каунті траст компанії» та Роберта М. Серла з компанії «Рочестер гас енд електрик компанії», стали першосторінковими новинами вітчизняних газет. Міщанські балачки про безліч біржових маклерів, що якраз у свято Геловін вискакували з волл-стритських вікон, – цілком безпідставні.

32

Крім Чорного вівторка, Фіцджеральд вибрав ключові події в економіці, що стали причиною краху кожного з братів Вудзів. Волтер потрапив у

психіатричну клініку після революцій, які наприкінці двадцятих - на початку тридцятих років сталися в Мексиці, Бразилії, Перу, Сальвадорі, Нікарагуа та інших латиноамериканських країнах. Джон збожеволів восени 1931 року, коли вартість залізничних цінних паперів зменшилася майже в десять разів, а близько двадцяти залізниць збанкрутувало.

33

1965 року Рокфеллерівський інститут медичних досліджень перейменовано на Рокфеллерівський університет. Керівники цього нью-йоркського вишу характеризують його як «першу інституцію у Сполучених Штатах, що цілковито присвятила себе біомедичним дослідженням, аби з'ясувати головні причини хвороб». Його засновником став Джон Дейвісон Рокфеллер-старший (1839–1937), перший мільярдер в Америці. Донині університет активно підтримує родинна компанія «Стандард ойл компані оф Огайо», зокрема 101-річний внук Рокфеллера - Дейвід.

34

Нині маніякально-депресивний психоз називають біполярним розладом. Зі слів Фіцджеральда, його шурина Ентоні Сер, якому поставили діагноз «маніякальна депресія», вискочив із вікна лікарні, через що й помер влітку 1933-го. 4 травня 1934 року Фіцджеральд написав Зельдиному лікареві, який працював у клініці «Крейг гаус» (Вікон, штат Нью-Йорк): «Нещодавно я цілковито впевнився, що її брат був не шизофренік, а депресивний маніяк, адже в лікарні, де помер брат, його стан характеризували як депресивний, хоча в нього були вияви суїцидної та гомоцидної манії. Якщо колись у природний спосіб дійде до того, що можна буде пояснити моїй дружині різницю між її схильністю до шизофренії й хворобою її брата, то, як гадаю, було б неоціненною річчю, якби Ви так вчинили. Інакше кажучи, моя дружина матиме ще одну причину запасти в поразництво, якщо вважатиме, з огляду на факти, що недуга родинна й весь рід приречений».

35

Leaves come tumbling down overhead // Some of them are brown, some are red // Beautiful to see-ee, but reminding me-ee // Of a faded summer love... «Faded Summer Love» («Зів'яла влітку любов») - пісня в ритмі фокстроту, слова й музику якої 1931 року написав Філ Бакстер. У тридцятих роках її з великим успіхом виконували Рут Етлінг, Бінг Кросбі та Руді Валле.

36

Leaves come tumbling down overhead // Some of them are brown, some are red // Beautiful to see-ee, but reminding me-ee // Of a faded summer love... «Faded Summer Love» («Зів'яла влітку любов») – пісня в ритмі фокстроту, слова й музику якої 1931 року написав Філ Бакстер. У тридцятих роках її з великим успіхом виконували Рут Еттінг, Бінг Кросбі та Руді Валле.

37

«Мені також шкода, що не буде з чим зустріти тебе, хіба тільки з порожньою оболонкою». З листа Зельди Фіцджеральд Френсісові Фіцджеральду. Червень 1935 року.

38

Гідротерапію – лікування гарячою і холодною водою – широко застосовували в психіатричних закладах на початку двадцятого століття. Холодною водою лікували хворих на психоз, зокрема маніякально-депресивний, і нездатних контролювати свою рухову активність. Теплі купелі призначалися надто збудженим й агресивним пацієнтам. У таких процедурах вода невпинно лилася на хворого, щоб забезпечити чисту купіль. Траплялося, що пацієнти відбували кількадевні сеанси. За всім процесом мав бути нагляд, аби запобігти втопленню.

39

У своєму програмному «Підручнику божевілля» (перекладеному англійською 1905 року) Ріхард фон Краффт-Ебінг (1840–1902) відзначив успіх лікування неврозів гіпнозом і припустив, що цей метод можна застосувати «для психіатричного лікування у випадках божевілля».

40

У дев'ятнадцятому столітті й на початку двадцятого перукарі масово винаймали площу в аптечних крамницях і аптеках, де пропонували, крім послуг стриження та голення, також аптечні еліксири, начебто чудодійні. Ці засоби, здебільшого виготовлені на спиртовій основі, були малодієві, а то й зовсім недієві.

41

Один із найстаріших головних східно-західних маршрутів на Східному узбережжі, започаткований 1792 року. Згаданий в оповіданні відрізок магістралі – «Головна лінія» – пролягає через фешенебельні передмістя Філадельфії. Згадаймо місце дії фільму «Філадельфійська історія» (1940) та його героїв – Катрін Гепберн і Карі Гранта.

42

1927 року автомобіль «Форд модель Т» зняли з виробництва, натомість стали випускати «Форд модель А». Інші марки, звичайно, були широкодоступні в США, але молодий лікар, не маючи великих грошей, був змушений обмежитися тим, на що дозволяла кишеня. Хай там яка в нього автомашина, та вона прослужила сім років і була зношена. Замок досить надійно тримав запасну шину на місці, щоб запобігти легкій крадіжці.

43

Вираз використано в «Коханні останнього магната»: «Просто дівчина зі шкірою, як в одного з наріжних ангелів на картині Рафаеля, і в такому стилі, що двічі озирнешся, щоб пересвідчитися, чи справді її одяга чогось варта».

44

Співачку Грейс Мур (1898–1947) відкрив Джордж М. Коен і 1920 року організував її дебют на Бродвеї в музичному ревю Джерома Керна «Пітчі-Ку». «Теннессійський соловейко» була популярна музична зірка й виступала на сцені «Метрополітен-опера» до кінця 1920-х. Вона також викликала сенсацію в Голлівуді, зігравши Дженні Лінд – головну роль у фільмі Ірвінга

Тальберга «Моральність леді» (1930). Однією з найвидатніших у її житті стала головна роль Луїзи в однойменній опері Гюстава Шарпантьє (1900) – бідної швачки, яка завдяки коханому Жульєнові стає Королевою Монмартра. Мур виконувала цю партію наприкінці тридцятих у складі артистів компанії «Чиказька опера» – в Чикаго й на гастролях. Сам Шарпантьє рекомендував Грейс Мур знятись у кіноверсії опери. Співачка познайомилася з Фіцджеральдами на Рив'єрі у 1920-х роках.

45

«Колишній торговець жінками»... «Досі самотній чоловік». Один із тих багатьох рядків в оповіданнях і романах, які Фіцджеральд узяв зі своїх так званих нотатників. Із записів, зроблених на будь-чому – від сторінок у записній книжці до паперових серветок, що правили за підставки під келихи та фужери, Фіцджеральд брав фрази, абзаци, діалоги й ідеї для пізніших творів. Див. «Записники Ф. Скотта Фіцджеральда», запис № 419.

46

Упродовж багатьох століть сотні фонтанів часів Ренесансу на Віллі Д'Есте в Тіволі були занедбані, але у 1920-х роках їх частково реставрували й знову пустили в дію.

47

Річард Вейд був вульгарний, у дусі Робіна Гуда, герой вестернів, персонаж, створений багатьма авторами, який уперше з'явився 1878 року в нью-йоркському тижневику «Стріт енд Смітс Нью-Йорк віклі». «Хвацький Діамантовий Дік» став зіркою щотижневих випусків, був також героєм дешевих пригодницьких романів до 1911 року.

48

Чарлі Чаплін. Відомий своїми комедіями у 1920-х роках, коли Білл Гарді був юний. На час дії цього оповідання Чарлі Чаплін (1889– 1977) вважався чимсь на зразок голлівудської старовини. Хоча й далі був одним із основних пайовиків студії «Юнайтед артистс», та на нього дивились як на людину німого кіно, й 1931 року Чаплін узяв довгу перерву в кінотворчості.

49

Грета Густафссон (1905–1990), драматична актриса шведського походження, скоріше кіноікона, ніж просто кінозірка, до середини 1930-х років. Гарбо не була відома як комедійна акторка аж до кінофільму «Ніночка» (1939), в якому вона зіграла одну зі своїх останніх ролей.

50

Як і Грета Гарбо, Марлен Дітріх (1901–1992) була екзотична зарубіжна зірка, фатальна жінка й драматична актриса, кар'єра якої пригальмувала в середині 1930-х років. Знову стала кінозіркою завдяки комедії-вестерну «Дестрі знову в сідлі» (1939), в якій Дітріх знялася разом із принстонським однокашником Фіцджеральда і його голлівудським приятелем Джиммі Стюартом.

51

Останньою хлопчик називає комічну актрису, але не дарма доктор Гарді зводить брови. Констанс Беннетт (1904–1965) досягла вершини в кінофільмах Топпера наприкінці 1930-х років, але на час дії цього оповідання її найвідоміша комедія – «Трояндове ложе» (1933), у якій вона зіграла проститутку-зłodійку, що її виправила любов Джоела Мак-Крі.

52

Хлопець тут змішує «Маленьких жінок» Луїзи Мей Алкотт (1868–1869) і «Алісині пригоди в Дивокраї» (1865) Льюїса Керрола. Мег – найстарша й найгарніша з чотирьох березневих сестер у «Маленьких жінках». Алісині пригоди починаються на першій сторінці першого розділу «Униз і вглиб кролячою нором». Ці два класичні твори, так би мовити, зливаються в першу книжку з тих «двох сортів», які має хлопець

53

Ne gravement, a chronicquement... – не важко, а хронічно (фр.).

54

Хула-хула – гавайський народний жіночий танець, характерний ритмічним погойдуванням стегон, еротичними та пантомімічними рухами рук.

55

Розміститися на такому сидінні в лікаревій машині – це майже те саме, що сісти у відкритий автомобільний багажник. Складане сидіння було фактично зовні автомобіля, над задньою віссю, у відсіку, який можна було відчинити й розмістити багаж або – на коротку поїздку – пасажир.

56

Така спеціалізована упряж була дуже важка, призначена для транспортування пожежної хури з великим запасом води. Очевидно, Гарді виконує більшу частину роботи в цій медичній установі.

57

Тобто Велика депресія помститься, і мільйони залишаться без роботи.

58

Фіцджеральдова перероблена версія

Після літа 1937 року, підписавши контракт із кінокомпанією «Метро-Голдвін-Маер», Фіцджеральд повернувся до цього сценарію й переглянув його. Багато чого він залишив таким, як було в початковій версії, зокрема дуже важливу

для письменника подробицю – друкарську машинку на повітряній подушці, що плаває в морі. Однак він вніс певні творчі зміни, в тому числі впровадив англійського аристократа-недоумка, і змінив місце дії на Лонг-Айленд (Нью-Йорк).

Грейсі ні в сих ні в тих

(Френсіс Скотт Фіцджеральд)

У морі, далеко від узбережжя острова Лонг-Айленд, згорів аж до рівня води невеликий пасажирський пароплав. Врятувалася єдина жива істота – дитина, що дрейфує в коробці з-під мила, куди її, мабуть, помістили батьки, надумавшись в останню мить.

Тут ми почнемо нашу оповідь. Багатий містер Ван-Гроссі вирішив спершу видати заміж Грейсі, найстаршу з його трьох дочок, і лише тоді дозволити оприлюднити новину про шлюб і заручини двох молодших. Ці дві сестри, героїні актрис Гейл Патрік і Мері Карлайл, потерпають від такого стану речей, бо ж кожна має претендента на руку – й під рукою. Однак вони сподіваються на заміжжя Грейсі, адже незабаром почнуться перегони яхт, а батько, містер Ван-Гроссі, гостює у своїй саутгемптонській віллі сера Реджинальда – суперника в регаті й кандидата на зятя.

Сера Реджинальда, тупий і смішний, висловився, що прагне одружитися з американкою, але за трьох умов: наречена має бути дуже талановитою, чудовою спортсменкою та писаною красунею. Грейсі не відповідає жодній з цих умов. Проте дві молодші сестри вважають сера Реджинальда таким дурним, що, можливо, за допомогою хитрощів поталанить його переконати, що Грейсі саме та, якої він шукає. Вони зв'язуються з нью-йоркською рекламною фірмою, яка посилає свого представника Джорджа (Джорджа Бернза) до Саутгемптона, діставши обіцянку про велику винагороду, якщо з Грейсі вийде все гаразд.

Ось ми вперше бачимо Грейсі – в саду великого маєтку Ван-Гроссі вона годує золотих рибок у ставку. Тільки-но вона кинула останню порцію корму й прощається з улюбленою золотою рибкою, а коли відвертається, чує звук – очевидно, подяку від рибки за їжу. Дівчина обертається.

– Що ти сказав, Ною?

Золота рибка не відповідає.

– Ой ти, дурнику, – каже Грейсі й відвертається.

Але вона вдруге чує чудний крик, знову обертається й іде на звук до непримітного входу за прогалиною ліска. Той дивовижний звук віддавна лунав у серці Грейсі, хоч вона й не впізнає його. Це щось нове, чарівливе, і дівчина зупиняється, дивиться на небо, чи немає там птаха, якого вона досі ні разу не чула. Однак вона серцем відчуває, що це не птах обіззався, й за хвилину далі вистежує джерело звуку.

Джерело – темний закуток біля входу. Джерело – море. Джерело виявляється невеликою, зовсім не придатною для плавання коробкою з-під мила, в якій сидить півторарічна дитина. Коли коробку прибиває до берега, Грейсі вихоплює з неї маленького хлопчика й благоговійно, у захваті обнімає його. Дівчина, майбутнє якої очевидно вирішують дві сестри й найнятий ними рекламний агент, несподівано знаходить велике захоплення у своєму житті.

Наразі не знати, що Грейсі зробить із хлопчиком. Чомусь вона вирішує вчинити так, як фараонова дочка, – тимчасово сховати малюка, – і тут же влаштовує йому притулок у маленькій печері.

Ми повертаємося до житла Ван-Гроссі. Приходить Джордж і зустрічає двох сестер. Героїня Гейл Патрік таємно одружилася з героєм Баттерворта, і ці двоє хочуть видати Грейсі заміж, щоб можна було відкрити таємницю свого шлюбу. Мила героїня Мері Карлайл заручена з морським офіцером, корабель якого стоїть на рейді й має відплисти до Китаю зразу ж після кінця регати, тому вона й зацікавлена якнайскоріше видати Грейсі заміж. Джордж, якого сестри відрекомендували суворому батькові їхнім приятелем, відразу ж береться до роботи – задовольнити першу вимогу сера Реджинальда до нареченої. Треба за одну ніч зробити з Грейсі спортсменку.

Наступна сцена характерна непорозуміннями й суперечливими діями. Грейсі покійно старається робити те, чого від неї сподівається сер Реджинальд, але, пройнята потаємною турботою про хлопчика, вона мусить увесь час мати його при собі. Наприклад, у грі в гольф, влаштованій наступного дня, дівчину супроводжує носій гольфістського спорядження, який тягає дуже вже велику сумку з дитиною всередині, але це виходить наяву аж наприкінці епізоду. Упродовж гри Грейсі навчає малюка підраховувати її очки. Так чи сяк, а Джордж невдовзі викриває таємницю. Він не видає Грейсі, бо сер Реджинальд оголосив, що йому не до вподоби діти, й усвідомлює, що справа значно важча, ніж можна було уявити. В епізоді з грою в гольф не вдалося переконати сера Реджинальда, що Грейсі чудова спортсменка, зате Джорджеві поталанило приховати правду – те, що вона взагалі не спортсменка.

Друга його ідея – це показати Грейсі як геніальну музикантку. Вставний комічний номер має виглядати приблизно так. Вечірка в будинку Ван-Гроссі. До кімнати входять Джордж і Грейсі, яка, спершись на його руку, величаво пропливає до тимчасових підмостків. Прагнучи підсилити враження від хисту Грейсі грати на арфі, Джордж попередньо набрав клакерів, щоб аплодували посередньому виконанню, а за шторами приховав вправну арфістку, яка має виконати кілька довершених уривків. Він виголошує презентаційну промову, і Грейсі сприймає її з вдячністю. Оголосивши перший з добірки музичних творів, Джордж сам акомпанує на піаніно. Грейсі починає виступ із глісандо на струнах. Раптом із-за піаніно – тимчасового сховку, який влаштувала Грейсі, – вигулькує хлопчик, налітає на арфу й зав'язує в струнах, а виконавиці доводиться брати непередбачені ноти. Концерт добіг катастрофічного кінця, але Джордж знову примудряється вивести Грейсі з глухого кута.

Головний козир Джорджа – махінації з конкурсом краси, на якому Грейсі безперечно переможе. Це масове видовище. Тут нью-йоркські репортери світської хроніки занотовують події, тут зібралася безліч фотографів. Сестри докладно пояснили Грейсі, як виконувати роль учасниці. Її конкуренток добирали по сусідству з-посеред старих дів; разом узяті, вони

становлять яскраву картину жіночої непривабливості. У кожній з них щось та не так, і очевидно, що Грейсі має легко перемогти. Мало того, членів журі підкуплено. Для цілковитої певності, що не станеться помилки, їм наказують присудити приз конкурсантці під дев'ятим номером. Але малюк сплутав усі карти, перевернувши цей номер на спині Грейсі так, що вийшла шістка. Відповідно він зробив із шостим номером на спині іншої учасниці – вийшла дев'ятка. Таким чином переможницею стала найнепривабливіша з усіх дівчат. Поки Джордж щосили старається, дві сестри зайняті своїми любовними справами. Наш інтерес зосереджується на стосунках Мері Карлайл із морським офіцером. Ми доволі вороже ставимося до роману героїв Патрік і Баттерворта. Не дивно, що ця пара, виявивши малюка, вважає його загрозою всьому запланованому. Ці двоє викрадають хлопчика й хочуть помістити його в сиротинці, щоб Грейсі могла зосередитися на перемозі сера Реджинальда. Але Грейсі та Джордж вчасно рятують дитину.

Нарешті настав день регати – святкування, що його має відкрити Грейсі хрещенням судна «Американський оборонець». Здалека і зблизька на пристані зібралися люди, щоб спостерігати й аплодувати. Це видовище, здається Джорджеві, цілком певно задовольнить сера Реджинальда, але талант Грейсі робити все не так укотре дає себе знати в ту мить, коли вона має розбити пляшку вина об ніс яхти. Замахнувшись, Грейсі зводить пляшку вгору й вимахує нею перед натовпом. Судно рушило з місця. Пляшка не влучила куди треба, а дівчина з розмаху завертілася, наче акробатка. Не знітившись, пробурмотівши: «Де я?», вона прожогом кидається навздогін за яхтою, доганяє її лише завдяки відчайдушному стрибку в граційній позі й досягає своєї мети ціною занурення в затоку. На лихо, ця велика спортсменка не вміє плавати, але сер Реджинальд рятує її. Він такий задоволений сам собою, що все залагоджується.

Тим часом молоді закохані, мабуть, муситимуть трагічно розлучитися. Мері Карлайл прийшла на борт лінійного корабля попрощатися з коханим. Грейсі впливає в моторному човні, щоб разом із малюком спостерігати перегони яхт, забирається на палубу лінкора й ухитряється відкласти його відплиття до Китаю. Річ у тому, що хлопчик якось загубився у великій гарматі й капітан не може дати салют, що має відкрити перегони. Грейсі стоїть із смолоскипом над пороховим складом і погрожує підірвати корабель, якщо не знайдеться дитина. Їй вдається відкласти відплиття й посприяти Мері Карлайл, щоб та не втратила свого милого.

Розпочинається регата. Грейсі не встигає на офіційний старт, і вірний Джордж бере її на борт невеликої моторки. Грейсі сидить на кормі, тримаючи дитину однією рукою і стернуючи другою. Джордж усівся на носі, примостивши на колінах надувну подушку, а поверх неї – друкарську машинку. Має подвійне завдання – писати репортаж про перегони та виставляти Грейсі напоказ як героїню цієї події. На лихо, моторка розламується надвое й тоне. Джорджева половина занурюється дуже повільно, друкарська машинка плаває на надувній подушці. Друга половина човна з двигуном, гвинтом і самою Грейсі гасає круг рекламного агента, описуючи запаморочливі кола. Однак він підбирає плоскодонку на плаву й рятує хлопчика та друкарську машинку. Разом із Грейсі Джордж припинає цього човна до корми яхти якраз тоді, коли гримить стартова гармата, і ось вони стали завадою перегонам. У сум'ятті ці двоє вилазять на яхту, а дитина залишається позаду, в плоскодонці.

Яхти йдуть прудко. Попереду «Американський оборонець», але Грейсі та Джорджеві йдеться передусім про те, щоб врятувати дитину, яка сидить у човнику, сміючись і плещучи в долоньки, коли той вигойдується й крутиться в кильватері яхти. Грейсі хоче підтягти плоскодонку до судна, але смикає не за той, що треба, канат і звалює грот-вітрило. Сер Реджинальд мчить до перемоги.

На той час Грейсі та Джордж утямили, що вони закохались одне в одного, і картина закінчується поєднанням усіх трьох пар і дитини разом з ними, а щасливий сер Реджинальд вирушає на своїй яхті в плавання через океан – з переможницею конкурсу краси.

Це лише начерк сюжету, що його автор спочатку окреслив Джорджеві Бернзу в Балтиморі 1935 [1934] року. Підписавши контракт із «Метро», автор уже не зможе розвинути цю історію далі.

Видається, що найважливіші ситуації – Грейсі, як найстарша з трьох сестер, має першою вийти заміж, і вона ж у становищі фараонової доньки ховає Мойсея в комишах – напрошуються на значно симпатичніший матеріал, ніж той, що був досі. Важливо створити якийсь певний характер Грейсі й не обмежуватися тим, що вона тільки дурепа. У цьому плані її можна драматизувати як милу дивачку, й глядачі співчуватимуть її пригніченому материнському інстинкту, як і в Чапліновому «Малюку», та її здатності, попри всі помилки, якимось зробити добро дитині.

Склад акторів фільму на Фіцджеральдів вибір

Для цієї нової версії «Грейсі ні в сих ні в тих» Фіцджеральд вибрав Гейл Патрік, Мері Карлайл і Чарлза Баттерворта. Патрік (1911–1980) була алабамська красуня, що навчалась у правничій школі при Університеті Алабами й 1932 року виграла поїздку до Голлівуду. Вона знялася в кінофільмі «Румба» з Джорджем Рафтом і Керол Ломбард (1935) і, зокрема, в ролі зіпсутої старшої сестри Ломбард у комедійній мелодрамі «Мій слуга Годфрі» (1936), а також як безпринципна актриса у «Службовому вході до театру» (1937). Вона переважно виконувала ролі пихатих лихих дівчат. У 1950-х роках Патрік перейшла на телебачення й використовувала свої навички юриста як виконавчий продюсер у створенні серіалу «Перрі Мейсон», дуже успішного протягом десяти років і далі – в повторних показах.

Карлайл народилася 1914 року й виросла в Лос-Анджелесі. Завдяки блакитним очам, світлому волоссю й схожому на дитяче обличчю вона у 1930 році стала висхідною кінозіркою. Знялась у пікантній жвавій комедії «Студентський гумор» (1933) з Бінгом Кросбі, Джорджем Бернзом і Грейсі Аллен. Покинула кіно в 1943 році, вийшовши заміж за англійського актора Джеймса Едварда Блейклі. Карлайл і далі, на 2017 рік, мешкає в будинку на вулиці Родео-драйв (Беверлі-Гіллз), який вона поділяла разом із Блейклі шістьдесят чотири роки.

Баттерворт (1896–1946) був бродвейський актор, відомий у Голлівуді передусім завдяки експромтам під час фільмування, як-от репліці до Чарлза

Віннінгера в коронному фільмі Мей Вест «Щодня свято» (1937): «Тобі треба перебраться з цієї мокрої одежі в сухе мартіні».

59

Джордж Бернз (1896–1996) і Грейсі Аллен (1895–1964) – популярна подружня пара, відома з водевілів, радіопередач і кінофільмів. Джордж часто виступав як партнер комічної актриси Грейсі, що виконувала роль тупуватої й обмеженої жінки.

60

1934 року на перегонах яхт за Кубок Америки в Ньюпорті (штат Род-Айленд) переміг Гарольд Вандербілт. Після невдалого початку він на «Веселці» обігнав яхту британського претендента «Спроба» і захистив Кубок.

61

Слова gay і gross означають, відповідно, «веселий» і «товстий».

62

Паралель із п'єсою Вільяма Шекспіра «Приборкання норовливої». Баптіста, у якого дві доньки, відмовляється всерйоз сприймати залицяльників молодшої Б'янки, поки хтось не одружиться з її старшою сестрою Катаріною.

63

У 1880-х Ньюпорт (штат Род-Айленд) почав розвиватися як літня курортна й відпочинкова місцина для товстосумів. На океанських скелях споруджено масивні кам'яниці, звані «котеджами». Найвідоміші з них – це вілли Позолоченого віку, в багатьох із них відкрито музеї. Це сімдесятикімнатні «Прибійні хвилі» (1893–1895) Корнеліуса Вандербілта Другого, «Рожева

скеля» (1898–1902), яку спроектував Станфорд Вайт, і «Мармуровий будинок» (1888–1892) Вільяма Вандербілта.

64

Пов'язано з Мойсеєм, знайденим у комишах (див. Книга Вихід, 2:3), і це виразно зазначив Фіцджеральд у власноруч переробленому варіанті цього оповідання, що доданий після цих приміток. Улюблена золота рибка Грейсі зветься Ной – це також кумедна паралель із Біблією.

65

Бернз і Аллен, попри всі намагання, були бездітні й наприкінці 1934 року удочерили Сандру Джин Бернз, народжену в серпні, а у вересні 1935-го усиновили тримісячного Ронні. Мабуть, через це нездійснене бажання мати дітей вони неприхильно поставилися до сценарію, який їм запропонував Фіцджеральд влітку 1934 року, і сприйняли цей текст як особистий випад проти них. Чи знав Фіцджеральд про їхній намір удочерити дитину, перш ніж розвинути цю тему в сценарії?

66

Урочистий спуск суден на воду – давня традиція. У США, в Бостоні, спустили на воду корабель «Старий Айронсайдз» у жовтні 1797 року й охрестили, розбивши пляшку мадери. На таких урочистостях стали використовувати шампанське у 1890-х роках. Те, що Грейсі мала розбити пляшку цього напою, означає кінець терміну чинності Сухого закону.

67

Кінець (лат.).

68

Після Громадянської війни у США залізниця стала головним засобом перевезень, і відтоді поширилася практика безплатної їзди товарними потягами. Під час Великої депресії, коли людям бракувало грошей на подорожі, таких подорожніх-зайців побільшало. Найнебезпечніше було їздити під вагонами, над самими шпалами, лежачи на сталевих прутах – частині шасі товарного вагона – і тримаючись за них.

69

Містечко в одному зі штатів – Міссурі або Іллінойсі. Від Далласа до цих обох містечок можна добратися за один день залізницею. В оповіданні написано про повільний товарний поїзд, тож, скоріш за все, йдеться про Спрингфілд у Міссурі.

70

В оригіналі «slummu», сленгове скорочення слова «slumgullion», – тушкована страва, яку волоцюги готували в металевій посудині з усього їстівного, що трапиться під руку.

71

Філер – детектив. В оригіналі «tes» – сленгове скорочення слова «detective».

72

В оригіналі «canned heat», тобто «консервований кайф». Паливо фірми «Стерно» використовували для приготування їжі, а за часів Сухого закону його пили люди, зокрема волоцюги, що не могли знайти чи не мали змоги придбати нелегальні алкогольні напої. «Стерно» виготовляли з денатурованого спирту, до складу якого входив також метанол, тож таке пиття могло стати фатальним.

73

В оригіналі «Git along, little doggie...» «Get Along, Little Dogies» («Ідіть собі, телята») – класична ковбойська балада. Її приспів – це понукування телят іти битим слідом. 1928 року її записав на грамплатівку Гаррі «Мак» (Мак-Клінток), а після нього – гурт «Бeverлі-Гілл Білліз». Звукозапис цієї пісні зробило багато співаків у 1930-х роках.

74

Для порівняння, у романі Зельди Фіцджеральд «Врятуй мене, вальсе» (1934) [Цей роман вийшов 1932 року й більше не перевидавався]: «Він перевіряв сам себе в дзеркалі: блякле волосся, як місячне сяйво вісімнадцятого століття; і очі, як гроти, – блакитний грот, зелений грот; із темних зіниць звисають сталактити й малахіти. Він неначе проінвентаризував сам себе перед від'їздом і, пересвідчившись, що є все в наявності, втішився».